

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**22. DÖNEM YASAMA ÇALIŞMALARINDA İNSAN
HAKLARI (YÜRÜRLÜĞE KONAN YASALAR)**

Yüksek Lisans Tezi

FİLİZ DEĞER ÇELEN

İstanbul, 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**22. DÖNEM YASAMA ÇALIŞMALARINDA İNSAN
HAKLARI (YÜRÜRLÜĞE KONAN YASALAR)**

Yüksek Lisans Tezi

FİLİZ DEĞER ÇELEN

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Özden Kaboğlu

İstanbul, 2009

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
FİLİZ DEĞER ÇELEN nın 22. DÖNEM YASAMA ÇALIŞMALARINDA İNSAN HAKLARI
(YÜRÜRLÜĞE KONAN YASALAR) adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun
16.06.2009 tarih ve 2009-10/28 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği /
oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

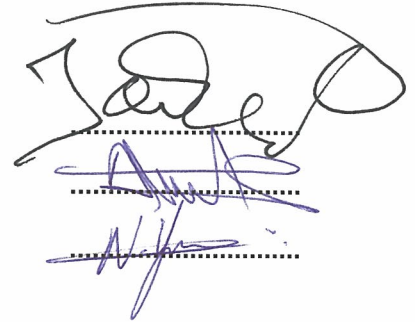
Tez Savunma Tarihi

: 5.11.09

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. İBRAHİM KABOĞLU

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ABDURRAHMAN EREN

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. NİHAN YANCI

ÖZET

GENEL BİLGİLER	:Filiz Değer Çelen
ANABİLİM DALI	:Hukuk
BİLİM DALI	: Kamu Hukuku
TEZ DANIŞMANI	:Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu
TEZ TÜRÜ VE TARİHİ	:Yüksek Lisans- Kasım 2009-11-05
ANAHTAR KELİMELER	:İnsan Hakları, Yasal Değişiklikler

ÖZET

22. DÖNEM YASAMA FAALİYETLERİNDE İNSAN HAKLARI (YÜRÜRLÜĞE KONAN YASALAR)

Avrupa Birliği uyum sürecinde Türkiye’ de 22. Yasama döneminde insan hakları ile ilgili olarak yoğun değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde çıkarılan yasaların açıklılık, amaca uygunluk ve uygulanabilirlik nitelikleriyle birlikte, uluslar arası belgelere ve Anayasa’ ya uygun olarak yapılıp yapılmadığının belirlenmesi hedeflenerek, insan haklarının gelişim süreci ve uluslararası yükümlülükler, uyum yasaları ve özel yasalar, son olarak ta Türkiye’ de faaliyet gösteren insan hakları kurulları incelenmiştir.

Birinci kuşak haklar ağırlıkta olmak üzere yapılan değişikliklerin yasa yapım teknikleri gözetilmeden, tartışılabilir bir katılım süreci sağlanmadan yapılması uygulamada hak ihlallerine ve yasalarda birlik sağlanmamasına neden olmuştur.

Yasamanın, yasa yapım sürecinde, akabinde doğacak uygulama sorunları gözetilerek, yürütmeden bağımsız ve uluslar arası belgelerde yer alan yükümlülüklerle paralel olarak faaliyette bulunması gerekmektedir.

ABSTRACT

GENERAL INFORMATION : Filiz Değer Çelen
DEPARTMENT : Law
DEPARTMENT : Public Law
THESIS ADVISOR : Prof. Dr. İbrahim Ö. KABOĞLU
THESIS TYPE AND DATE : Master-November 2009-11-05
KEYWORDS : Human Rights, Legal Changes

22. HUMAN RIGHTS ERA in LEGISLATION ACTIVITY (LAW put into force)

During the European Union adaptation process at Turkey, significant changes have been made regarding human rights in 22nd legislative period. During this period, the evolution of human rights' process, adaptation laws, special laws and finally human rights institutions which are operating in Turkey were observed with the aim of identifying the compliance of the international documents and constitution along with the openness, applicability and suitability of laws.

Especially changes intensively made in “first-generation rights” that were ignoring law making techniques and lacking negotiable participation process caused a violation of rights in practice and prevention of the unity of the laws

During the law making process, legislation should be independent from enforcement and in compliance with the requirements that were stated in international documents by taking into consideration of possible problems that could arise in enforcement process.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Tablo Listesi

Kısaltmalar

Giriş 1

ÖN BÖLÜM

İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI

1. GENEL OLARAK İNSAN HAKLARI	2
1.1. İnsan Hakları Kavramı	2
1.2. İnsan Hakları ile İlişkili Kavramlar	5
1.3. İnsan Haklarının Sınıflandırılması	8
2. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI	11
2.1. Genel Açıklamalar	11
2.2. 1982 Anayasasında İnsan Hakları	13
2.3. 1982 Anayasası Gelişim Sürecinde İnsan Hakları	20
2.4. Uluslararası Sözleşmeler ve Uyum Sürecinde İnsan Hakları	23
2.5. Değerlendirme	

26

BİRİNCİ BÖLÜM

22. DÖNEM YASAMA FAALİYETLERİNDE İNSAN HAKLARI İŞLEVİ

1.GENEL AÇIKLAMALAR	27
2. UYUM YASALARI	28
2.1.Uyum Yasalarının Kapsamı	29
2.2.Birinci Uyum Yasası	30
4744 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	
2.3.İkinci Uyum Yasası	31
4748 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	

2.4.Üçüncü Uyum Yasası	33
4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	
2.5.Dördüncü Uyum Yasası	36
4778 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	
2.6.Beşinci Uyum Yasası	39
4793 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	
2.7.Altıncı Uyum Yasası	40
4928 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	
2.8.Yedinci Uyum Yasası	42
4963 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	
2.9.Sekizinci Uyum Yasası	45
5179 Sayılı TC Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun	
2.10.Dokuzuncu Uyum Yasası	49
5218 Sayılı Ölüm Cezalarının Kaldırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	
2.11. Değerlendirme	50

3.ÖZEL YASAMA ALANI VE İNSAN HAKLARI

3.1.Bilgi Edinme Hakkı Kanunu	54
3.1.1. Amaç ve Kapsamı	54
3.1.2.İtiraz Usulü	55
3.1.3.Bilgi Edinme Hakkının Sınırları	55
3.1.4.Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu ve Raporlar	56
3.1.4.1.Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu	57
3.1.4.2.Raporlar (2004/2008)	58
3.2. Türk Vatandaşlığı Kanunu	60
3.2.1. 5203 Sayılı Yasa ile Değişik Türk Vatandaşlığı Kanunu	60
3.2.1.1.Amaç ve Kapsamı	60
3.2.1.2.Yasanın Uygulaması	61
3.2.2. 4866 Sayılı Yasa İle Değişik Türk Vatandaşlığı Kanunu	62
3.3.Dernekler Kanunu	63

3.3.1. Amaç ve Kapsamı	63
3.3.2.Dernek Kurma Hakkı ve Üyelik	65
3.3.3..Faaliyet Serbestliği	66
3.3.4.Diğer Değişiklikler	67
3.4.Ceza Muhakemesi Kanunu	70
3.4.1. Amaç ve Kapsamı	70
3.4.2. Ceza Muhakemesi Kanununda Beden Muayenesi, Genetik İncelemeler, ve Fizik Kimliğin Tespiti	72
3.4.2.1. Genel Olarak	72
3.4.2.2.Beden Muayenesi	73
3.4.2.3.Beden Muayenesi Kararı	74
3.4.2.4.İlgilinin Rızası ve Aleyhe Delil Vermeme Hakkı	74
3.4.2.5.Muayene ve İncelemeye İtiraz	76
3.5. Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	77
3.5.1. Amaç ve Kapsamı	77
3.5.2. Hakkın Kapsamı	78
3.6. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu	80
3.6.1. Amaç ve Kapsamı	80
3.6.2. İlkeler	81
3.6.3. Yasanın Uygulaması	82
3.7. Çevre Hakkı ile İlgili Yasa Değişiklikleri	83
3.7.1. Amaç ve Kapsam	83
3.7.2. İlgili Yasa Değişiklikleri	84
3.7.2.1. 5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	84
3.7.2.2. 5178 Sayılı Mera Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	86

3.7.2.3.	5295 Sayılı Endüstri Bölgelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	86
3.7.2.4.	5234 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Haydarpaşa Kanunu)	87
3.7.2.5.	5237 Sayılı TCK' ya göre Çevre Suçları	88
3.7.2.6.	Kıyı Kanununda Değişiklik Yapan 5398 Sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	91
3.7.2.7.	5177 Sayılı Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	93
3.7.2.8.	5761 Sayılı Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	97
3.8.	Değerlendirme	98

İKİNCİ BÖLÜM

22. DÖNEM YASAMA FAALİYETLERİNDE İNSAN HAKLARININ KURUMSAL OLARAK KORUNMASI

GİRİŞ

100

1.

GENEL

AÇIKLAMALAR

100

2. İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

2.1.	İnsan	Haklarını	İnceleme	Komisyonu
------	-------	-----------	----------	-----------

104

2.1.1.	Komisyonunun	Kuruluşu,	Oluşumu,	Görevleri
--------	--------------	-----------	----------	-----------

104

2.1.2.	22.	Yasama	Dönemi	Komisyonunun	Raporları
--------	-----	--------	--------	--------------	-----------

106

	3.İNSAN	HAKLARI	KORUMA	KURULLARI
110	3.1.İnsan	Hakları	Danışma	Kurulu
110	3.1.1.		İHDK	Raporları
112	3.1.1.1.		Etkinlik	Raporu
112	3.1.1.2.	İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi		Raporu
113	3.1.1.3.	Türkiye’ de İnsan Hakları Raporu		2004
113	3.1.1.4.	Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu		
116	3.2.İl ve İlçe	İnsan Hakları		Kurulları
118	3.3.İnsan Hakları	Eğitimi	Ulusal	Komitesi
118	3.4.İnsan Hakları			Başkanlığı
119	3.5. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme			Kurulları
121	3.6.Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi		(	JİHİDEM)
123	3.7.	Hastane	Hasta Hakları	Birimi
123	3.8.	İçişleri Bakanlığı	İnsan hakları	Şubesi
125				
	4.DEĞERLENDİRME			
130				

SONUÇ

132

EKLER

135

EK 1. Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi

136

EK 2. Paris Prensipleri

143

KAYNAKÇA

148

TABLO LİSTESİ

Sayfa no

Tablo 1: Uyum Yasalarının Kuşak Haklara Göre Dağılımı

51

Tablo 2: Müstakil Yasaların ve Yasa Değişikliklerinin Kuşak Haklara Göre Dağılımı

99

Tablo 3: Meclis Araştırma Komisyonu Konularının Kuşak Haklara Göre Dağılımı

102

Tablo 4: Meclis Araştırma Komisyonlarının Yasama Dönemlerine Göre Dağılımı

102

Tablo 5: 22. Dönemde Görevlendirilen Komisyonlar ve Komisyonların Rapor Hazırlama Süreleri

127

KISALTMALAR

Age	Adı geçen eser
AB	Avrupa Birliği
AY	Anayasa
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Bk	Bakınız
BEDK	Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
E	Esas
İHK	İnsan Hakları İnceleme Komisyonu
K	Karar
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
M	Madde
Nu	Numara
s	Sayfa
S	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
YCGK	Yargıtay Ceza Genel Kurulu
Yy	yüzyıl

GİRİŞ

22. Dönem Yasama Çalışmalarında İnsan Hakları (Yürürlüğe Konan Yasalar) adını taşıyan tez çalışması, 22. yasama döneminde yapılan yasal değişikliklerin ve Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Programı çerçevesinde 22. Yasama Döneminde çıkarılan yasaların insan hakları bağlamında değerlendirilmesi açısından ele alınmıştır. Bu nedenle 21. dönemden başlayarak 23. yasama dönemine uzanan uyum sürece içerisinde ülkemizde çıkarılan insan hakları ile ilgili yasa değişiklikleri de tez çalışması kapsamına alınmıştır. Tezin araştırma sürecinde yazılı ve süreli kaynakların yanı sıra, yasaların yapım sürecinin, karar gerekçelerinin ve komisyon raporlarının incelenmesinde TBMM başta olmak üzere resmi internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

İki bölümden oluşan çalışmanın ön bölümünde insan hakları alanında 22. Yasama Döneminde çıkarılan yasaların irdelenebilmesi için öncelikle hak kavramı, özellikleri, sınıflandırılması, sınırlandırılması konularından bahsedildikten sonra tarihsel gelişim sürecine dayanan kuşak haklar ayrımı esas alınacağından bu ayrım çerçevesinde insan haklarının ulusal gelişim süreci ve bu süreç içerisinde yapılan Anayasal ve yasal değişiklikler ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslar arası sözleşmeler ışığında yapılan yasal değişiklikler incelenecektir.

Birinci bölümde, 1982 Anayasasında yapılan 2001 ve 2004 değişikliklerine paralellik sağlamak amacıyla 21. dönemden başlayarak 22. Yasama Döneminde çıkarılan ve insan haklarının uygulamasını yerleştirmeyi ve kapsamını genişletmeyi hedefleyen uyum yasaları ve diğer özel yasama alanına giren yasaların terminolojik sıra gözetilerek niteliği hakkında genel bilgiler verildikten sonra, değerlendirme bölümünde 22. Dönemde yapılan değişikliklerin kuşak haklar ile ilgili dağılımı hakkında bilgiler verilecek, işlevsel korumanın gerçekleşmesi noktasında eleştiriler yapılacaktır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, birinci bölümde irdelenen yasaların niteliği ile işlevselliği ile ilgili olarak varılan sonuçların nedenlerini ortaya koyma bağlamında, kurumsal koruma yolları yasama ve yürütme başlıkları altında ele alınacak, bu koruma mekanizmalarının faaliyetleri, işlevleri ve raporları incelenecektir.

Tez çalışması konunun genel değerlendirilmesi ve varılan sonuçların kısaca özetlenmesinin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI

1.GENEL OLARAK İNSAN HAKLARI

En genel ifade ile insan hakları, insan onurunu korumayı, bu hakların maddi ve manevi gelişmesini amaçlayan haklardır. İnsan hakları anlayışı onur ve saygınlık sahibi, serbestçe davranabilen özgür insan modeli üzerine kurulmuştur¹. İnsan hakları konusu günümüzde dünya kamuoyunun gündemini en çok meşgul eden konuların başında gelmektedir. Çağımızda bir ülkenin uygarlık derecesi artık bilim ve teknoloji alanında gösterdiği başarılar, iktisadi alandaki gelişmişlik düzeyi ile değil, insan haklarına verdiği önem ve saygı ile ölçülmektedir. Bu açıdan öncelikle 20. yüzyılda önem kazanan insan hakları kavramı, insan haklarının gelişimi, özellikleri ve türleri incelenecektir.

1.1.İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları günlük yaşamın her alanında karşımıza çıkan hukuki ve sosyal bir kavramdır. Kavramın sınırlarının ve kapsamının ortaya konulabilmesi açısından çeşitli tanımlar yapılmış; içerik açısından farklılıklar olmakla birlikte insanın doğuştan kazandığı, devredilemez ve vazgeçilemez haklar bütününe genel olarak insan hakları denilmiştir. İnsan haklarını tanımlama zorluğunun temel nedeni hak ve özgürlük kavramlarının kesin olarak birbirinden ayrılmamasıdır.

Genel olarak insan hakları kavramı bir ideali içermektedir. Bu kavramı kullananlar, gerçekte bu alanda olanı değil olması gerekeni ifade etmektedir. Bu haliyle de insan hakları, ayırım gözetmeksizin, tüm insanlara tanınması gereken, tüm insanların ve insanlığın ortak dili olduğu düşünülen ve olmasına çaba gösterilen haklardır.²

¹ Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları**, Ankara SBF 1995, s. 33.

² Mesut Gülmez, **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara: TODAİE Yayınları, 2001, s. 4.

Bir başka yaygın tanıma göre de insan hakları, devlet tarafından güvence altına alınsın ya da alınmasın, belirli bir tarihsel aşamada, onurlu bir yaşam sürdürmek için insanların sahip olması gerektiği düşünülen tüm hakları ifade etmektedir. İnsan hakları kavramında esas vurgu ‘insan’ kelimesi üzerindedir. Bir kişinin başka hiçbir niteliğine bakılmaksızın, sadece insan olması sebebiyle³ sahip olması gereken haklar insan haklarıdır⁴. Benzer bir diğer tanımlamaya göre de insan hakları; insanın insan olmak dolayısı ile devlete karşı ileri sürülebilen, devletten istenen haklardır⁵.

Konuyla ilgili geniş bir açıklama yapan Hafizoğulları’ na göre ise insan hakları; “ hukuk düzenimizde, devletin tanımak, saymak veya dayanmak zorunda olduğu doğumla kazanılan, insanın vazgeçilmez, devredilmez temel hakları olarak algılanmaktadır. Bu, bir katalogunun olup olmadığı konusu çok tartışmalı olmakla birlikte, insan haklarına uymanın, koruyup kollamanın Devletin temel görevi olması⁶” anlamına gelmektedir.

“Bütün insanlar özgür, onurlu ve eşit haklarla doğarlar”. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 1. maddesinde yer alan bu ifade, insanların, insanlık tarihi boyunca insan olma özelliğinden doğan temel haklarını kazanma ve koruma yönündeki mücadelelerinin temel dayanağını oluşturmaktadır.

İnsan hakları, insanın, salt insan olması nedeniyle öznesi olduğu, onun tüm yönleriyle kişiliğini ve değerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan evrensel ilke ve kurallar bütünüdür. İnsan hakları bu anlamıyla, tarihsel ve düşünsel olarak doğal hukuk anlayışından kaynaklanmıştır. İnsan hakları, insan onurunu güvenceye alan haklardır. Hakka, insan hakkı niteliği kazandıran değer, insan onurudur. Bunu güvenceye alan tüm haklar, insan haklarıdır⁷. Bir bakıma insan hakları deyimini ile tüm insanlara tanınması gereken haklar kastedilmektedir. Benzer bir tanımlamaya göre ise insan hakları insanı insan yapan ve herhangi bir şarta veya statüye bağlı olmadan doğrudan doğuştan sahip olduğu, dokunulmaz, vazgeçilmez, üstün nitelikli ahlaki değerlerdir. Bu haklar;

³ Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, Değişim Yayınları, İstanbul, Kasım 2004, s. 1.

⁴ Oktay Uygun, **1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul: Kazancı Yayınları, 1992, s. 2-6.

⁵ Remzi Fındıklı, “**İnsan Hakları ve Polis**”, Türk İdare Dergisi, Sayı 388, s. 158.

⁶ Zeki Hafizoğulları, “**İnsan Hakları, Polis ve Görevleri**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 44, Sayı 1-4, Yıl 1995, s. 565.

⁷ Gülmez, s. 42.

-İnsanın değerini ve onurunu korur

-İnsanın insanca yaşaması için gerekli, zorunlu koşulları ifade eder

-İnsanın insan olmaktan kaynaklanan gereksinimlerini karşılamaya yönelik, maddi ve manevi varlığını korumayı, geliştirmeyi hedef edinen en temel değerlerdir.

İnsan hakları kavramı, benzer kavramlar arasında en kapsamlı ve yaygın kullanılan kavramdır. Çünkü insan hakları pozitif hukukla sınırlı değildir. Ayrım gözetmeksizin tüm insanlara tanınması gereken haklardır ⁸.

İnsan hakları fikri; insanın özünde varlık bulan onurunun saygı görüp korunacağı, medeni ve huzurlu bir hayata olan ve gittikçe artan ihtiyaına dayanmaktadır. İnsan hakları, kavram olarak yakın zamanlara dayansa da içerik olarak tarihi uzun zamanlara dayanmaktadır. İnsan hakları tarihte, insan yaşamının somut bazı gereklerine yönelik çözümler aranırken ortaya ıkmyş ve toplumsal gelişmelere paralel olarak da, her yeni durumla biraz daha zenginleşerek gelişmiştir.

İnsan hakları, hem anayasal hem de uluslararası bir hukuk kavramıdır. İnsan hakları deyimini geniş kapsamlıdır; bir yandan insanların haklarının devlet organlarına karşı korunmasını, diğer yandan da çok boyutlu olan insan kişiliğinin geliştirilmesini içerir ⁹.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketler kavramın özellikleri genel olarak şu şekilde maddeleştirilebilecektir:

- Bireyin ya da grubun benzer haklarının korunmasına yöneliktir
- Olması gerekeni ifade etmektedir.
- Evrensel niteliktedir.
- Hukuksal düzenlemeler içinde yer aldığı gibi ahlaki düzenlemelerde de yer alır.

⁸ Gülmez, s. 4-5.

⁹ şeref Gözübüyük ve Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004, s. 3.

- Tüm insanlığın, bazı durumlarda doğmamış insanların bile sahip olması gereken hakları ifade eder.

Anayasa Mahkemesi çeşitli tarihlerde verdiği kararlarda insan haklarının Anayasa'nın ve insan haysiyetinin vazgeçilmez bir unsuru olduğuna hükmetmiştir. Anayasa Mahkemesi bir kararında "insan haysiyeti" kavramını şu şekilde tanımlamıştır: "İnsan haysiyeti kavramı, insanın ne durumda, hangi koşullar altında bulunursa bulunsun sırf insan oluşunun kazandırdığı değerin sayılmasını ve tanınmasını anlatır. Bu oyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce, yapılan muamele, insanı insan olmaktan çıkarır"¹⁰.

1.2.İnsan Hakları İle İlişkili Kavramlar

İnsan hakları kavramının doğuşu hak ve oızgrlk kavramlarının da konu içinde tartışılmasına neden olmuştur. Ozellikle insan hakları kavramı, hak kavramına bağlı olarak gelişmiştir. İnsan hakları insanlara yapılan bir iyilik, bir lütuf değil, onların zaten sahip oldukları bir statüsünün tanınmasıdır. Bağış veya lütuf kavramında bu bağışlamayı yapan etkin ve egemen bir durumdadır. İnsan hakları kavramında ise bu hakları tanıyan bir kişi egemen kişi değil sadece "doğru düşünen kişi" konumundadır¹¹.

Oncelikli olarak hak, kuramsal görüşlerle açıklanmaya çalışılan bir kavramdır. İrade kuramı hakkı, hukuk düzeninin kişilere tanıdığı irade kudreti biçiminde tanımlar. ıkar kuramına göre hak, hukuk düzeninin tanıdığı, koruduğu çıkarlardır. Her iki kuramı birleştiren karma kuram ise, hakkı, hukuken korunan ve yararlanılması hak oźnesinin iradesine bırakılan çıkar biçiminde tanımlar. Oızgrlk, tüm hakların ortak kökeni iken; haklar, hukukun oızgrlkleri sağlamak amacıyla kişiye tanıdığı meşru yetkililerdir. Dolayısıyla hak, oźnesinin bir istemde bulunabileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumun varlığını içerir. Oızgrlk ise, yapma ya da yapmama serbestliğidir. Hak, bireylerin ya da birey topluluklarının çeşitli gereksinimlerinin karşılanması için dile getirdikleri istemlerin hukuk yoluyla düzenlenip güvenceye bağlanmasıdır. Hak oızgrlğ koruya, onu kurumsallaştıran yani yapma ya da

¹⁰ Seyithan Güneş, "İşkence, Eziyet ve İnsan Onuruyla Bağdaşmayan Muamele Yasağı", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 22, 1998, s. 915.

¹¹ Hüseyin Hatemi, İnsan Hakları, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı. 21, 1998, s. 166.

yapmamaya ilişkin herhangi bir baskının yokluğu biçiminde somutlaşan bir özgürlüğün hukuksal kimlik altında görünmesidir ¹². Özgürlük kavramı hakka göre daha soyut olup, bu kavram hukuk öncesi düzenlenmemiş serbestliği ifade eder. Hukuk düzeninin yasaklamadığı davranış biçimleri dolaylı olarak özgürlük sayılır ¹³. Hukuk, bir düzenleme yaparak özgürlükleri kısıabilir, hatta yasaklayabilir. Ancak bu kısıtlama ve yasakların, insan hakları uluslararası sözleşmelerine uygun olması gerekmektedir¹⁴.

Genel olarak hak, kişinin isteyebileceği ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumu belirtmektedir. Bir başka tanıma göre hak, kanunların koruduğu ve güvence altına aldığı davranışlardır. Hakların bütünü hukuku meydana getirmektedir. Buna göre hukuk, bir haklar ve sorumlulukları kapsamaktadır. Bu anlamda insan ile hukuk arasında yakın bir ilişki ortaya çıkmaktadır. İnsan hak ve sorumluluk altına girebilen varlıklar şeklinde tanımlanmaktadır. Hak ve sorumluluğa konu olabilen varlıklar, sadece insanlardır. Diğer varlıklar hakka konu oluşturmamaktadır. Bu açıdan insan hakları tartışmalara konu edilirken diğer canlılar için aynı şey söz konusu değildir ¹⁵.

En genel ifadeyle özgürlük kavramı çoğunlukla bağlı olmama, dışarıdan etkilenmemiş olma; zorlanmamış olma ya da zorlamanın yokluğu, tutuklu olmayan bir varlık hali, bir eylemde bulunma veya bulunmama olarak ifade edilmektedir ¹⁶. Ancak bu tanımla özgürlüğün başıboşluk, istediğini yapma ya da bir keyfilik olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Çünkü kavramı salt bireysel keyfilik, bedensel ve maddi istek ve arzuların bir yansıması olarak görmek büyük bir yanılgı meydana getirecektir. Özgürlük, kişinin kendi kendini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesidir. Kişinin hiçbir dış baskının etkisinde kalmadan veya zorlanmadan, kendi öznel arzu ve isteğiyle, bilinçli bir davranışta bulunmasıdır. Özgürlük, başka kişi ya da kişilerin buyruğuna girmeden, başka toplumun boyunduruğu altında olmadan, diğer bir ulusun işgali, ekonomik ve siyasi baskısı olmadan kendi kendini yönetmesi ve

¹² Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınevi, İstanbul 1997, s. 318.

¹³ Akıllıoğlu, s. 7

¹⁴ Gülmez, s. 8.

¹⁵ Fındıklı, s. 158.

¹⁶ Türkan Fırıncı, **Özgürlük Kavramı ve Problem Olarak Özgürlük**, Kaygı Dergisi, Sayı 3, Bahar 2004, s. 18.

kendi kendine kararlar alıp, bunları gerçekleştirmesidir. Bu nedenle, özgürlük, bireye ait bir özellik olabildiği gibi, toplumsal ve ulusal düzeyde de olabilmektedir ¹⁷.

Erdoğan'a göre ise özgürlük en genel anlamıyla insan türünün bilinçli ve amaçlı olarak eylemde bulunabilme potansiyelini ifade etmektedir. Özgürlük politik bir ideal olarak insan haklarının temeli olarak ele alındığında, müdahale etmeme yükümlülüğünün birinci muhatabı devlet veya siyasal otorite olmaktadır. Özgürlüğün bu klasik (negatif) anlamı her zaman sorgulanmaktadır. Bu açıdan ileri sürülen düşünceler iki grupta incelenebilecektir. İlki özgürlüğün pozitif bir değer olduğunu ileri süren görüştür. Pozitif özgürlük anlayışından yana olanlar; özgürlüğün bir kısıtlanmamışlık; engellenmemişlik veya müdahale yokluğu demek olmadığını, onun asıl anlamının her şeyi yapabilme gücü olduğunu ileri sürmektedir. Yani kişinin dış engellerle karşılaşmaması onun özgür olduğunu göstermemektedir. Aynı zamanda istediğini yapabilme güç veya kapasitesine de sahip olunması gerekmektedir. Bu düşüncenin toplumsal ve siyasal bakımdan ortaya çıkan mantıki sonucu, kişilerin isteklerini yapabilmeleri için buna uygun olanaklarla donatılması gereğidir. Bu ise devlete pozitif roller yükleyen müdahaleci bir siyasal görüşe yol açmaktadır ¹⁸.

Ahlak felsefesi açısından özgürlük tanımlarında ifade bulan özgür iradeyi ele aldığımızda, bireyin belli koşul ve durum karşısında bir seçim yapması nitelendirilmektedir. Birey, başka bir zaman ve mekânda, aynı koşullar ve durumlar karşısında, daha önceki tercihindan farklı bir seçim yapabiliyorsa, bu durum özgür iradenin var olduğunu göstermektedir. Bu açıdan özgürlük, yapılan eylemlerin arkasında kendimizin olması ve bundan doğacak farklı durumların bilincinde olarak, gerekli sorumlulukları alabilmek şeklinde de tanımlanabilecektir ¹⁹.

Ortaçağda özgürlük iktidar savaşlarıyla ilişkili olmuştur. Özgürlük iktidarın bazı yanlarından bağımsızlık anlamına gelmektedir. Bu dönemde; özgür konum, onu kazananların gücünün, vermek zorunda kalanların da zayıflıklarının göstergesi kabul edilmiştir. Manga Carta monarşinin geçici zayıflığını bir yasaya dönüştürmüş ve kralın eylemlerine kalıcı sınırlamalar da getirmişti. Bu nedenle özgürlük varlıklı ve

¹⁷ S. Ahmet Atak, *Spinoza'da Özgürlük Kavramının Yeri ve Önemi*, SBARD Dergisi, Sayı 5, Mart 2005, s. 66.

¹⁸ Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınları, Ankara, 2006, s. 222.

¹⁹ Atak, s. 66.

güçlülerden oluşan görelî özgür insan soylu sınıfa mensup kişi kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ortaçağ'ın sonlarına doğru ise özgürlük ayrıcalığı sadece kişiye ya da soya değil, loncalara ve özellikle de kentlere bağışlanmaya başlamıştır²⁰. Diğer yanda ise Rönesans antik dünyanın kapısını ve Protestan reforma giden yolu açmış ve özgürlük yolunda önemli bir katkı sağlamıştır. Bu süreçte hem yeni mezhepler hem de daha fazla sayıda kilise ortaya çıkmış; böylece hoşgörünün yayılması mümkün olmuştur. İnsanların eşitliği anlayışı, uzun vadede özgürlüğe katkıda bulunmuştur. Nihai olarak da her insanın akılla donatıldığı ve eşit olduğu yönünde gelişen düşünceler güçlenmiştir. Bu dönemde değişen anlayışa paralel olarak düşünce, ifade, dernek kurma özgürlüğü, mülk güvenliği de güçlenmiştir²¹.

Günümüzde de özgürlük ifade edilirken bu siyasal, sosyal ve ekonomik tüm süreçleri kapsayan bir kavram olmaktadır. Bu nedenle bireysel hak ve özgürlükler, siyasal özgürlükler, basın özgürlüğü ya da ifade özgürlüğü olarak ele alınan tüm kavramlar; özgürlük kavramının unsurlarını oluşturmaktadır.

Bu noktada hak ve özgürlük ilişkisine de değinmek gerekmektedir. Genel olarak özgürlüğün bir hak olduğu kabul edilmektedir. Özgür olmak başkalarına karşı öne sürülebilen haklara sahip olmayı da gerektirmektedir. Bu noktada özgürlük ve hak hukuksal anlamda bağıntılı kavramlardır ve biri olmadan diğerrinin olacağı düşünölememektedir.

1.3.İnsan Haklarının Sınıflandırılması

Geçirilen gelişim süreci içerisinde insan hakları gerek uluslararası gerekse ulusal literatür içerisinde çeşitli sınıflandırmalara da tabidir. Bu ayrımlardan bazıları şunlardır²²:

- Klasik insan hakları (ya da koruyucu haklar) İsteme hakları ayrımı
- Bireysel haklar kolektif haklar ayrımı

²⁰ Zygmunt Bauman, **Özgürlük**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 50–51.

²¹ Aytekin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003, s. 28.

²² Durmuş Tezcan, M. Ruhan Erdem, Oğuz Sancaktar, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İnsan Hakları Sorunu**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004, s. 55.

- İnsan hakları yurttaş hakları ayrımı
- Koruyucu haklar gerçek haklar (ya da özgürlükler ayrımı)
- Kişisel, sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel haklar ve ödevler şeklinde beşli ayırım
- İnsan haklarını ayrı bir tasnife tabi tutmadan anayasada yapılan tasnifi yeterli bulan görüş
- İnsan haklarının birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar biçiminde ayrılması
- Negatif statü hakları, pozitif statü hakları, aktif statü hakları ayrımı.

Diğer bir sınıflandırmaya göre insan hakları üçe ayrılmaktadır; Karışma Hakları: (1789–1945), İsteme hakları: (1945–1970, bugün) ve ideal haklar. Birinci grup insan haklarına birinci nesil insan hakları denilmekte ve bu haklar, devletin müdahale etmemesi gereken alan içerisinde bulunmaktadır. Batıda 1789 ile 1945 tarihleri arasındaki haklar genelde bu gruba girer. İkinci grup insan haklarına ikinci nesil insan hakları denilebilir. Bunlar, bireyin devletten isteme haklarıdır. 1945’den sonraki haklar bu kategoriye girer. Üçüncü grup insan haklarına üçüncü nesil insan hakları denilmektedir. Bu haklardan ilk söz eden kişi Karel Vasak’ tır. Buna göre, dünya ve haklar tüm insanlarındır. Bu hak henüz politik bir söylem ötesine geçememiştir ²³.

Bu ayrımlar herkes tarafından genel kabul gören ayrımlar değildir. Bunun temel nedeni her ayrımın bir başka ayrımın sınırları içine girmesidir. Teorik sınıflandırmalar uygulamadaki sınırlandırmaları anlamaya yönelik olup, uygulamadaki sınıflandırmalar ise tarihsel nedenlere dayanmaktadır. 1961 ve 1982 Anayasalarında insan hakları ayrımı negatif, pozitif ve aktif statü hakları ayrımına paralel olarak düzenlenmiştir. İnsan haklarına ilişkin belgelerde yapılan sınıflandırmalar belgeye göre farklılık göstermekte olup, hakların korunması bakımından hakların bölünmezliği ilkesi kabul edilmiştir.²⁴ Burada hakların tarihsel gelişimi ile paralellik gösteren birinci, ikinci, üçüncü kuşak haklar ayrımına ağırlık verilecektir. Bu sınıflandırma hakların tarihsel gelişim içinde

²³ Hasan Fendoğlu, **Milenyum Türkiye’sinde İnsan Hakları ve AB Konusundaki Açılımlar**, Ankara: İnsan Hakları Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 6, 207, s. 20.

²⁴ Abdurrahman Eren, **Türkiye’ de İnsan Haklarının Korunması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 53.

genel olarak konularından ve niteliklerinden hareketle yapılmıştır²⁵. Hak ve özgürlük kuşakları adı verilen bu tasnifin hakların evrim halinde olmasından dolayı önü açık gözükmetedir²⁶.

Birinci kuşak haklar bireyleri devlet ve toplum karşısında koruyan, bireylere özgür alanlar sağlayan ve bireylerin devlet yönetimine katılmalarını güvence altına alan haklardır. Birinci kuşak haklar özünde bireyin maddi ve manevi bütünlüğünü koruyan, özgürlüğünü güvenceye alan ve keyfi yönetimler karşısında koruyan hakları ifade etmektedir²⁷.

Birinci kuşak hakların özelliği, negatif statü hakları (koruyucu haklar) olmasıdır. Devleti sınırlandıran bu haklar, kişiye devletin, toplumun ve üçüncü kişilerin dokunamayacağı özel, bağımsız bir eylem alanı sağlar. Devlet, kişinin bu özel alanına giremez. Kişi bu alanda dilediğini yapar. Özgürlüğün içeriği, onu kullanan kişinin isteğine göre belirlenir. Ama bu, devletin bu alanda düzenleme yapamaması anlamına gelmez. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır, ama sınırlandıramaz. Geleneksel haklar, iktidarın/devletin yetkilerinin sınırlandırılmasını amaçlar. Bu hakların özelliği, kendilerine iktidar emanet edilen kişilerin neleri yapamayacağını belirlemesidir. Sivil ve siyasal alandan oluşan birinci kuşak haklarda insan hakları ve yurttaş hakları iç içe geçerek birbirini tamamlar ve ilk kuşak dönemi de hukuksal özgürlükler dönemi olarak adlandırılır²⁸.

İkinci kuşak haklar; eğitim, sağlık, istihdam gibi insani gelişim açısından gerekli olan koşulların geliştirilmesini sağlayan haklardır. Bir başka ifade ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bireyi toplumsal risklere karşı koruyan ve insanca yaşam için gerekli olan koşulları sağlamayı amaç edinen haklardır²⁹. İkinci kuşak haklar, işçi sınıfının siyasal ve sosyal eşitsizliklere tepkisi, karşı koyması ve savaşımları ile kazanılmıştır. Siyasal haklar, genel ve eşit oy hakkı ile genişletilmiştir. Yasaklanan toplu sosyal haklar için savaşımlar verilerek, devlet, çalışma ilişkilerine güçsüzler yararına karışması, olumlu

²⁵ Gemalmaz, s. 536.

²⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 219.

²⁷ Uzak ve Altınışık, s. 15.

²⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Hak ve Özgürlükler Anlayışındaki Gelişmelerin Anayasa'ya Yansıtılması Sorunu**, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyargi11/ibrahimkaboglu.pdf>, erişim tarihi:06.07.2009.

²⁹ Uzak ve Altınışık, s. 16.

edimlerde bulunmaya başlaması söz konusu olmuştur ³⁰. 1900 lü yıllardan itibaren anayasalardan yer almaya başlayan ikinci kuşak haklarda amaç eşitsizliği azaltıp, yurttaşların refahını sağlamaktır. Bunun içinde ikinci kuşak haklar devletten olumlu davranış görme olanağı sağlamaktadır.

Üçüncü kuşak haklar olarak ifade edilen haklar ise; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında çevre kirliliği, nükleer tehditler, bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkardığı çevre hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı ya da gelişim hakkı gibi konuları kapsamaktadır³¹. Dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak haklar, belli bir topluluk halinde yaşam anlayışını yansıtır. Ayırıcı özelliği, insan için gerekli olan dayanışma ortamını yaratabilmektir. Bu haklar, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımıdır. Hem bireylere, hem de toplumun tümüne aittir. Bu hakların gerçekleşmesi için salt devletin karışması yeterli değildir, birey ve grupların da yani toplumda yaşayan herkesin etkin biçimde katılımı ve çabası gereklidir ³².

2.TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI

2.1. Genel Açıklamalar

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde başlayan insan hakları hareketleri, mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş ile ilk olumlu adımı atmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından 1960 yılına kadar olan dönem Türkiye’nin anayasal demokrasisi içerisinde ikinci önemli aşamadır. Ancak bugün anladığımız anlamda modern insan haklarının anayasal nitelik taşıması 1961 Anayasasından sonra olmuştur. 1982 Anayasası bazı kısıtlamalarla beraber bu dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Türkiye’de insan hakları alanında Tanzimat döneminden itibaren, temel hak ve özgürlüklere ilişkin pek çok düzenleme yapılmıştır. Ancak, uluslararası düzeyde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kavramsal temelleri daha da belirginleşen insan haklarının siyasal gelişiminin Türkiye’ye yansması 1990’lı yılları bulmuştur. Türkiye’de insan haklarını korumaya ve ihlallerin önlenmesini sağlamaya yönelik

³⁰ Gülmez, s. 20.

³¹ Uzak ve Altunışık, s. 16.

³² Gülmez, s. 21.

abaların siyasi sorumluluğu, 49. Cumhuriyet Hkmeti’nde devlet bakanlarından birisine verilerek, 1990’dan itibaren insan haklarından sorumlu devlet bakanı görev anlayışı başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk Anayasası olan 1924 Anayasası’nda insan hakları deyimini yer almamıştır. Bununla beraber “Türklerin kamu hakları” başlığı altında belli başlı özgürlükler sıralanmıştır. Doğal hukuk anlayışı içerisinde biçimlenen bu anayasa, 1934 yılında, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, devletin dinler arasında taraf olamayacağı, herkesin din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğu, devletin din kurallarına dayalı olarak yönetilemeyeceği esaslarının yer alması açısından da çok nemlidir³³.

Münci Kapani’ye göre ; 1924 Anayasasında 1789 Fransız İhtilalinin rasyonel ideolojisinin, özellikle Jakobin ideolojisinin açık izleri görülmektedir. “Bu anayasa sonradan onun hakkında ileri sürülen eleştiriler ne olursa olsun özü ve ruhu itibariyle demokratik bir anayasadır. Ama şurası da bir gerçektir ki, Cumhuriyetin ilk döneminde bu temel yasada yer alan hürriyetçi ilkeler uygulama alanına aktarılabilmış deęildir³⁴. ”

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde başlayan insan hakları hareketleri mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçişi ile ilk olumlu adımı atmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından 1960 yılına kadar olan dönem ise Türkiye’nin anayasal demokrasisi içerisinde ikinci önemli aşamadır. Ancak bugün anladığımız anlamda modern insan haklarının anayasal nitelik taşıması 1961 Anayasasından sonra olmuştur. 1982 Anayasası bazı kısıtlamalarla beraber bu dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

1961 Anayasası ile ilk defa birey, Türk siyasi yaşantısına daha etkin bir biçimde nüfuz ettirilmeye çalışılmıştır. Ama onun öncesinde özellikle demokrasinin en önemli araçları olan siyasi partiler, örgütler, kurumlar, dernekler ve sendikalar, 1876 Anayasası’ndan sonra ilk defa 1961 Anayasası’yla anayasal düzen içine yerleştirilmiştir.

³³ Uygun, s. 20.

³⁴ Münci Kapani, **Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları** , Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 31, Sayı 1–4, 1974, s. 11.

Bir hukuk devleti olarak Türkiye’de insan haklarının 1961 Anayasası ile tam anlamıyla güvence altına alındığı kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmış, anayasal düzenlemeyle sadece hak ve özgürlüklerin korunmasında değil; onların önündeki engelleri kaldıracak ve özgürleştirici önlemler de alınmıştır. Sınırlama konusunda ise yasama organının dahi müdahale edemeyeceği hakkın özü, saklı alan olarak kalmıştır ³⁵. Kişinin vazgeçilmez, dokunulmaz, ve devredilmez hak ve özgürlüklerini sınırlayan siyasi, sosyal ve iktisadi engelleri kaldırma ödevinden ileriye giderek devlete insanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için gerekli şartları hazırlama ödevi verilmiştir. ³⁶

“1961 Anayasası, insan hakları temeline dayanan demokratik esprisi ve felsefesi ile Türkiye’de yeni bir hürriyet dönemini başlatmıştır. Bu dönem, özellikle düşünce özgürlüğü alanında memleketimize yepyeni bir hava, yepyeni bir canlılık ve dinamizm getirmiştir. Eskiden «tabu» sayılan birçok konular tabu olmaktan çıkmış, toplumun ekonomik ve sosyal sorunları ve bunların değişik çözüm yolları üzerinde sağlıklı bir hür tartışma ortamı açılmıştır. Ancak ne var ki, ileri bir aşama sayılacak olan bu dönem de çok uzun ömürlü olmamış ve bilinen olaylar dizisi sonunda 12 Mart 1971 e kadar gelinmiştir ³⁷.”

2.2. 1982 Anayasasında İnsan Hakları

1982 Anayasası’nda hakların anayasal niteliğe kavuşması ile hakların bir lütuf olması anlayışı terk edilmiş; hak ve özgürlükleri yönetenler veya devlet vermemiştir. Doğal haklar olarak nitelendirilen bu anlayışla kişilerin bu haklara doğuştan itibaren sahip olduğu kabul edilmiştir. Toplum ve devlet öncesi dönemde insanlar tek başlarına yaşadıklarından tüm hakları özgürce ve sınırsızca kullanıyordu. İnsanlar tam ve mutlak özgürlüğün bulunduğu doğal yaşama döneminden aralarında bir sözleşme yaparak çıkmışlar ve bir sözleşme ile devlet ve toplumu oluşturmuşlardır. Böylece bazı haklarını devlete bırakmışlardır. Bu görüşe göre devlet kişilerin hak ve özgürlüğünü kısıtlayamaz,

³⁵ İbrahim Kaboğlu ve Kemal Akkurt, **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s. 156.

³⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Hak ve Özgürlükler Anlayışındaki Gelişmelerin Anayasa’ya Yansıtılması Sorunu**, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyargi11/ibrahimkaboğlu.pdf>, erişim tarihi:06.07.2009.

³⁷ Kapani, s. 13.

yok edemez. Çünkü hak ve özgürlükleri devlet vermemiştir. İnsanlar devlet kurulmadan önce de bu haklara sahiptir. Bu anlayış özellikle Fransız İhtilali ile etkinlik kazanmıştır³⁸.

Doğal haklar teorisi ve ona dayanan sosyal sözleşme yaklaşımında, insanın doğuştan gelen ve herkes için eşit nitelikte olan hakları vurgulanarak, siyasal ve sosyal düzenin, bu hakları güven altına alacak ve insanın özgürlüğünü koruyacak biçimde olması gerektiği ifade edilmektedir. 1982 Anayasası hak ve özgürlüklerin kökenini doğal hukuk görüşüne dayandırmamış, insan hakları; insan kişiliğine bağlı değerler olarak kabul edilmiştir. Doğal haklar anlayışına uygun olarak onların devlet tarafından verilmediği kabul edilmiş, ancak hakların kökenini açıklamada doğal yaşama dönemine gitmeye gerek görülmemiştir³⁹.

1982 Anayasasının, 176. madde dolayısıyla esas metne dâhil sayılan Başlangıç bölümünde insan hakları kavramının özü olan "insan onuru" kavramına yer verilmiştir. Cumhuriyetin niteliklerinden söz eden ve değiştirilemez hükümlerinden olan 2. maddesinde ise; insan haklarına saygılı, demokratik toplum ve devlet düzeni ilke olarak düzenlenmiştir⁴⁰.

Anayasa'nın 2. maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir" denilmiştir.

Türkiye'de 1982 Anayasası devletin insan haklarına saygılı olmasını temel bir ilke olarak düzenlemiştir. Bu açıdan devletin var oluş nedenlerinden biri insan haklarının korunmasıdır. Devlet insan için vardır. Bunu sağlayacak imkânlar Anayasa'da temel haklar olarak sıralanmıştır. 1982 Anayasasıyla devletin "insan haklarına dayanan devlet" olmaktan çıkıp "insan haklarına saygılı" devlet durumuna gelmesi özellikle anayasa düzenindeki diğer değişikliklerle bir arada düşünüldüğü zaman, çok temel bir yaklaşım farkını ortaya koymaktadır. İnsan hakları, artık devletin

³⁸ Uygun, s. 40.

³⁹ Uygun, s. 41.

⁴⁰ Mehmet Merdan Hekimoğlu, **1982 Anayasası'na Göre İnsan Hakları Kavramı**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 7, s. 57.

temeli sayılmaktan, onun “dayandığı” kavramlar ve değerler bütünü olmaktan çıkmıştır. Devlet, insan hakları için yoktur, başka amaçlar için vardır⁴¹.

2. maddenin “insan haklarına saygı”dan da öne aldığı ve devleti içine yerleştirdiği kavramlar olan “toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı” devletin varlık nedenleridir. Toplumun huzurunu sağlamak, ulusal dayanışmayı gerçekleştirmek ve adalet anlayışını egemen kılmak çerçevesinde var olan, bu çerçevede içinde yer alan devlet, yine de başboş keyfi davranamayacak, insan haklarına “saygılı” olacaktır. İnsana yine değer verilmesi, insan onurunun yine kollanması gerekecektir. Ama insan hakları artık devletin var oluş nedeni olmaktan çıkmıştır.

1982 Anayasası’nda yönetim usullerine ilişkin hükümlerin baskın olması, Anayasa içinde bir istisnai Anayasa oluşmasına yol açmış ve böylece hukuk devletinden sapma meydana gelmiştir. Bu açıdan 1961 Anayasası’nda “insan haklarına dayanan demokratik hukuk devleti” tanımının 1982’de “insan haklarına saygılı” şeklinde ifade edilmesi basit bir sözcük farklılaşması olarak yorumlanmamakta Anayasa felsefesinde köklü değişim olarak nitelendirilmektedir⁴².

“Hukuk devletinde tam bir kırılmayı ifade eden 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında hazırlanan 1982 Anayasası biçimsel olarak hukuk devleti mekanizmasını genel çizgileriyle korumuş olsa da; içerik yönünden sapma baskın gelmektedir. Sapma devlet erkleri arasındaki ilişkiler açısından belirgindir. Yargı karşısında yasamanın konumu pekiştirilmiş, yasama karşısında da yönetimin yetkileri arttırılmıştır⁴³.”

1982 Anayasası’nda haklar ;

a- Kişinin Hak ve Ödevleri

b-Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler

c-Siyasi Haklar ve Ödevler olarak Alman hukukçu G. Jellinek’in yaptığı statü hakları ayırımına paralel olarak tasnif edilmiştir.

⁴¹ Oktay Uygun, **Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, s. 34.

⁴² Kaboğlu ve Akkurt, s. 160.

⁴³ Kaboğlu ve Akkurt, s. 157.

Kaboğlu' na göre ayrımın iki türlü sakıncası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, negatif, pozitif ve aktif statü haklarının kapsamına giren hak ve özgürlükleri nitelikleri bakımından doğru olarak yansıtamaması, ikincisi ise, statü hakları ayrımının hakkın ilerlemeci özelliğini yansıtmaktan uzak olmasıdır.⁴⁴ Tarihi gelişime paralel olarak ortaya çıkan kuşak hakları ayrımı beraberinde dördüncü kuşak hakları kategorisini de getireceğinden, Anayasa' da kuşak hakları ayrımının benimsenmesi insan haklarının gelişmeci özelliğine daha uygun gözükmektedir.

Tüm bunların yanı sıra “1982 Anayasasının ilk hali temel hak ve hürriyetler rejimi açısından otoriteyi özgürlüğe, toplumu da bireye tercih eden anti özgürlükçü bir felsefi anlayışı esas alarak yürütmeyi güçlendirmiş ve temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilmesini oldukça kolaylaştırmıştı⁴⁵ .”

Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu haklar birer lütuf değildir. Temel haklar, “pozitif hukuk tarafından güvence altına alınan, yasama ve yürütme organlarının tasarrufu ile kolayca kaldırılmayan haklar” olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle “temel hak ve hürriyetler” insan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınmış ve düzenlenmiş kısmıdır⁴⁶.Devlet kişiye ayrılmış bu alana hiçbir biçimde karışmamakla ve bu özel alan sınırları içine girmemekle yükümlüdür. 1982 Anayasası'nın 12. maddesinde temel hak ve hürriyetleri “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” şeklinde düzenlemiştir.

Burada düzenlenen hakların temel özellikleri, bu haklar ile kişiye ait, dokunulmaz, özel bir alan yaratılmış olmasıdır. Kişiler bu haklar ile düşüncelerini özgürce ifade edebildikleri, ibadetlerini yerine getirebildikleri gibi seyahat edebildikleri ve diğer birçok davranışı gerçekleştirebilme özel alanına sahiptir. Bu alan içerisinde vatandaşlar, toplumun diğer insanların müdahalesi olmadan yaşamaktadır⁴⁷.

⁴⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Hak ve Özgürlükler Anlayışındaki Gelişmelerin Anayasa' ya Yansıtılması Sorunu**, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyargi11/ibrahimkaboğlu.pdf> , erişim tarihi:06.07.2009.

⁴⁵ Hekimoğlu, s. 60-61.

⁴⁶ Kemal Gözler, “**Temel Hak ve Hürriyetler**”, <http://www.anayasa.gen.tr/temelhakvehurriyetler.htm>, erişim tarihi: 21.06.08.

⁴⁷ Uygun, s. 35-36.

Kişilere, devletin ve vatandaşların karışamayacağı özel bir alan yaratıcı bu hak ve özgürlükler şunlardır ⁴⁸:

- Yaşama hakkı
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği
- Özel yaşamın gizliliği
- Konut dokunulmazlığı
- Haberleşme özgürlüğü
- Yerleşme ve seyahat özgürlüğü
- Yurtdışına çıkma özgürlüğü
- Din, vicdan ve ibadet özgürlüğü
- Düşünce ve kanaatlerini açıklama özgürlüğü
- Bilim ve sanat özgürlüğü
- Basın özgürlüğü
- Dernek kurma özgürlüğü
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı
- Mülkiyet hakkı
- Hak arama özgürlüğü
- İspat hakkı

Hem 1961 hem de 1982 Anayasaları insan hakları alanında AİHS başta olmak üzere Batı Avrupa devlet anayasalarından büyük oranda esinlenmiş olmakla birlikte, temel hak ve özgürlükler konusunda 1982 Anayasasında 1961 Anayasasına göre daha kapsamlı sınırlamalar, hatta olağanüstü hallerde temel hak ve özgürlüklerin aşırı sınırlandırılmasının yanı sıra durdurulması haline de yer verilmiştir ⁴⁹.

Temel hak sınırlamalarının “kanun”a dayanması Türk anayasal sistemi bakımından da zorunlu olmakla beraber (Anayasa, m.13), burada açıkça şekli anlamda

⁴⁸ Uygun, s. 36.

⁴⁹ Tezcan, Erdem ve Sancaktar, s. 64.

kanun kastedilmiştir. Daha açık bir anlatımla, Türkiye’de temel haklar ancak, özel usulüne uygun olarak TBMM’nin “kanun” adı altında yaptığı işlemlerle sınırlanabilir. Ancak Anayasa (m. 91/1), istisnaî olarak, kanun hükmünde kararnamelerle sosyal ve ekonomik hakların “düzenlenmesi”ne izin vermektedir. Dolayısıyla, Türk anayasal düzeninde temel hakların kanunî bir dayanak olmaksızın idarî işlemlerle sınırlanması mümkün değildir.

Özgürlüklerin sınırlandırmasında “sınırlandırmanın sınırı”nı belirleyen ve bunlara müdahalede bulunan kamu gücünün yargı yoluyla denetiminde önemli bir işlev üstlenen ölçülülük ilkesi, bireylere yükümlülük getiren işlemlerin ancak yasal bir temele dayanmasının yeterli olmadığını, bireysel hakların mümkün ölçüde korunması gerekliliğini ifade etmektedir. Ölçülülük ilkesi, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında amaç ile araç arasında dengeli bir ilişkinin varlığını gerektirir. Farklı bir anlatımla bu ilke, yasal düzenlemelerde sınırlama aracının sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olmasını, bu aracın sınırlama amacını gerçekleştirme bakımından gerekli olmasını ve amaç ile aracın birbirine karşı ölçüsüz bir oran içinde bulunmamasını ifade eder. Ölçülülük ilkesinin amacı ve işlevi kamu gücünün sınırlamak, temel hak ve özgürlüklerin en üst seviyede korumaktır.⁵⁰ Hakkı kullanılamaz hale getiren, içeriğini boşaltan sınırlandırmalar ölçülülük ilkesiyle bağdaşmamaktadır⁵¹.

1961 Anayasasında ölçülülük ilkesine yer verilmemiştir. Ölçülülük ilkesi uygulamada dolaylı olarak yer almıştır. Anayasa Mahkemesi’nin bu dönemdeki kararlarında genelde öze dokunma yasağından bahsedilmiş, ölçülülük ilkesi yüzeysel olarak işlenmiştir.

1961 Anayasasında ifade olarak yer almayan ölçülülük ilkesine 1982 Anayasası’nda 2001 yılında yapılan bir düzenleme ile yer verilmiştir. 3 Ekim 2001 tarihinde 4709 sayılı kanun 2. maddesi ile yapılan değişiklik ile temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması yeni bir rejime tabi tutulmuştur. Anayasanın 13.

⁵⁰ Yüksel Metin, **Ölçülülük İlkesi**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2002, s. 20.

⁵¹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 2006/142 E. , 2008/148 K. , <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2009//K2008-148.htm>, erişim tarihi:25.06.2008.

maddesinin yeni şekli; “Temel hak ve hürriyetler özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin⁵² gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” ifadesine yer vermiştir⁵³.

Anayasa Mahkemesi'nin 26.11.1986 tarihli, E. 1985/8, K.1986/27 sayılı kararında "Klasik demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılmaz duruma getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindendir. Bu anlayış içinde özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde kısıtlandığı değil, kısıtlamanın koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları, hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilir. Özgürlükler, ancak istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilirler. Demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının, bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmamasıdır" denilerek "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ölçütü yanında “öz güvencesi” ne de yer verilmiştir.

Bununla birlikte 1961 Anayasası' nın 53. maddesinde ve 1982 Anayasası' nın 65. maddesinde bahsedilen temel kişi hakları dışında kalan hakların güvencelenmesi bağlamında devletin mali kaynaklarının yeterliliği ile sınırlı olması, hakların korunması ve gerçekleştirilebilmesi açısından olumsuz olarak kullanılmaya açık olduğunu göstermektedir.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz., Abdurrahman Eren, **2001 Anayasa Değişiklikleri Kapsamında 13. Maddeye İlave Edilen “ Laik Cumhuriyetin Gerekleri” Yönündeki Değişikliğin anlamı ve Sonuçları**, http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/dergi/2002_3_04.htm , erişim tarihi: 02.01.2008.

⁵³ Tezcan, Erdem ve Sancaklar, s. 66.

2.3. 1982 Anayasası Gelişim Sürecinde İnsan Hakları

1982 Anayasası 22. Yasama Dönemi sonuna kadar olan süreçte toplam 14 kez değişikliğe uğramıştır⁵⁴. Bireyi ve sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri tehdit olarak algılayan ve devleti koruma içgüdüsüyle hazırlanan 1982 Anayasasının yarattığı geri gidişatı tersine çevirebilmek amacıyla yapılan değişiklikler Türkiye’ de Uyum yasaları sürecini başlatarak ulusal mevzuatta değişikliklere yol açmıştır⁵⁵.

2001 yılı öncesinde 1987 yılında başlayan değişiklik ile Anayasanın 67. , 75. ve 175. maddeleri değiştirilmiş, 1993 yılında yapılan 133. maddede yapılan değişiklikle Özel Radyo ve Tv lerin kurulmasına izin verilmiştir. Değişikliklerin en kapsamlısı olan ve 1995 yılında yapılan değişiklik ile Anayasanın başlangıç ile 14 maddesi değiştirilmiştir. Başlangıç kısmında yer alan “ Kutsal Türk Devleti” yerine “ Yüce Türk Milleti” ibaresi kullanılmıştır. Dernek, sendika, meslek kuruluşları ile sivil toplum örgütlerine ilişkin düzenlemeler yapılmış, partilerin bu kuruluşlarla işbirliği yasağı kaldırılmıştır. Memurlara sendika kurma hakkı tanınarak, seçmen yaşı 18 e indirilmiştir. Tutuklu ve yurtdışındaki vatandaşlara oy hakkı tanınması, yüksek öğretim çalışanlarına ve öğrencilere parti üyeliği serbestisi getirilerek, partilerin kadın kollarını ve gençlik kollarını yasaklayan hükmü Anayasadan çıkarılmıştır.“Temsilde adalet, yönetimde istikrar” ilkesi Anayasal güvence altına alınmıştır. Ancak ifade özgürlüğü, olağanüstü hal rejimine ilişkin kurallar, yargısal denetim yasağı ve yargı bağımsızlığını sınırlayan hükümler değişiklik dışında bırakılmış, 21 olan değişiklik madde sayısı 15 e indirilerek

⁵⁴ 1982 Anayasasında Değişiklik Yapan Kanunlar;

1. 17.05.1987 tarih ve 3361 sayılı kanun (RG. 18.05.1987, s. 19644)
2. 08.07.1993 tarih ve 3913 sayılı kanun (RG. 10.07.1993, s. 21633)
3. 23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı kanun (RG. 26.07.1995, s. 22355)
4. 18.06.1999 tarih ve 4388 sayılı kanun (RG. 18.06.1999, s. 23729)
5. 13.08.1999 tarih ve 4446 sayılı kanun (RG. 14.08.1999, s. 23786)
6. 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanun (RG. 17.10. 2001, s. 24556)
7. 21.11.2001 tarih ve 4720 sayılı kanun (RG. 01.12.2001, s. 24600)
8. 27.12.2002 tarih ve 4777 sayılı kanun (RG. 31.12.2002, s. 24980)
9. 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı kanun (RG. 22.05.2004, s. 25469)
10. 21.06.2005 tarih ve 5370 sayılı kanun (RG. 23.06.2005, s. 25854)
11. 29.10. 2005 tarih ve 5428 sayılı kanun (RG. 09.11.2005, s. 25988)
12. 13.10. 2006 tarih ve 5551 sayılı kanun (RG. 17.10. 2006, s. 26322)
13. 10.05.2007 tarih ve 5659 sayılı kanun (RG. 18.05.2007, s. 26526)
14. 31.05.2007 tarih ve 5678 sayılı kanun (RG. 16.06.2007, s. 26554)

⁵⁵ H.Tahsin Fendoğlu, **2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması**, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyargi19/fendoğlu.pdf>, erişim tarihi:28.07.2009.

değişikliğin kapsamı daraltılmıştır. Bu da 1995 Anayasasını değiştiren anlayışın 1982 Anayasası zihniyetinin gerisinde kaldığını göstermiştir⁵⁶. 1999 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 143. madde değiştirilerek Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki askeri hâkim ve savcılarının yerine sivil hâkim ve savcılarının atanması usulü kabul edilmiştir.

İnsan hakları alanında Anayasamızda özellikle 2001 ve 2004 yılında yapılan değişikliklerle önemli adımlar atılmış olup, bu amaçla hazırlanan dokuz adet reform paketinden oluşan uyum süreci ile insan hak ve özgürlüklerinin koruma kapsamı genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu düzenlemelere paralel olarak 3056 Sayılı Kanunda değişiklik öngören 4643 Sayılı Kanunla Başbakanlık Merkez Teşkilatı içinde İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuş⁵⁷ ve Anayasayı 6. kez değiştirip 2001 yılında yürürlüğe giren 4709 sayılı yasa ile Anayasanın başlangıç metni ile 33 maddesi değiştirilmiş 2 maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Anayasanın Başlangıç metninin 5. fıkrasında yer alan “ hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibaresi “hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiştir. Partiler arası uzlaşma komisyonunda değişiklik metninde eylem olarak yer alan ibarenin meclis görüşmelerinde faaliyet olarak benimsenmesi, faaliyetin eylem sözcüğünün kapsamından geniş olması nedeniyle eleştirilere neden olmuştur⁵⁸.

4709 sayılı Anayasa değişikliği öngören yasa ile genel sınırlama sebepleri kaldırılarak hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlamanın ancak kanunla yapılabileceği ve bu sınırlamanın demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gereklerine, ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı ilkesi getirilmiştir.(4709 Sayılı Yasa madde 2, AY madde 13)

⁵⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa ve Toplum**, İmge Kitapevi, Ankara, Mayıs 2000, s. 93.

⁵⁷ 4643 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü İle Genel Kadro Ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, http://www.ihb.gov.tr/teskilat/insanhaklari_bsk.htm#KANUN, erişim tarihi: 07.07.2008.

⁵⁸ **2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerine Bir Değerlendirme**, <http://barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/2001aydegisiklikleriuzerinebirdegerlendirme.doc>, erişim tarihi:11.07.2008.

Toplu olarak işlenen suçlarda hâkim önüne çıkarılma süresi 15 günden 4 güne indirilmiş, yakalanan kişinin yakınlarına hiçbir şarta tabi olmaksızın derhal bildirim esası getirilmiştir. (4709 Sayılı Yasa madde 4, AY madde 19/5)

Özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20. ve 21. maddelerde yapılan değişiklik ile özel hayata yönelik müdahaleye sebep ve süre açısından kısıtlamalar getirilmiştir.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine ilişkin 26. maddede yapılan düzenleme ile de yasak dilde düşünceyi açıklama ve yayma yasağı kaldırılmıştır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme ile ilgili 34. maddede yapılan değişiklik ile yetkili merci tarafından yapılan erteleme süreleri kaldırılarak sınırlamanın kanunla yapılabileceği esası getirilmiştir.

Adil yargılanma hakkı, sözleşme yükümlülüğü nedeniyle kişinin özgürlüğünden alıkonulamaması, siyasi partilerin temelli kapatılması yerine devlet yardımından yoksun bırakılması, eşler arası eşitlik yasa ile birlikte Anayasa güvencesi ve koruması altına alınmıştır.

Hak ve özgürlüklerin korunması kapsamında diğer bir önemli değişiklik ise Devletin işlemlerinde kişilerin hangi kanun yollarına ve mercilere başvuracağını ve bu başvurunun sürelerini belirtmek zorunda olduğunu düzenleyen 40. maddedir. Anılan madde hak ve özgürlüklerin korunmasında hak sahiplerini bilgilendirme amacı taşımakta ve devlete bu amaçla sorumluluk yüklemektedir.

Dilekçe hakkı ile ilgili olarak Anayasanın 74. maddesinde yapılan değişiklik ile sadece vatandaşların değil, Türkiye’de ikamet eden yabancıların da karşılıklılık esası gözetilerek dilekçe verme hakkına sahip olduğu düzenlenmektedir. Anayasa’nın 74. maddesine göre, vatandaşlar ve karşılıklılık gözetilmek şartıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar- kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve TBMM’ye yazı ile başvurma hakkına sahiptirler. Kişiler genel konularla ilgili olarak doğrudan doğruya TBMM’ye dilek ve şikâyetle bulunabilecekleri gibi,

insan hakları ihlalleri hakkında da özel olarak TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na başvurabilirler⁵⁹.”

Anayasanın 33. maddesinde yapılan değişiklik ile “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir” şeklindeki düzenleme “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir” şekline dönüştürülerek derneğe üye olma Anayasal güvence altına alınmıştır.

2.4. Uluslar arası Sözleşmeler ve Uyum Sürecinde İnsan Hakları

Uluslar arası hukukta devletler imzaladıkları sözleşmelerle kendilerini insan haklarını koruma yükümlülüğü altına sokmakta, akdi olmasa bile siyasi anlamda bu kurallara uyma mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Devletler ise birbirleri hakkında insan hakları ile ilgili raporlar hazırlayarak insan hak ihlallerini belirleyip ahlaki yükümlülük olarak insan hakları ile ilgili belgelere riayet edilmesini sağlamaktadır⁶⁰.

Türkiye açısından ise uluslar arası belgelere riayet ve iç mevzuatta uluslar arası hukuka uygun düzenlemeler yapma süreci Avrupa Birliği adaylık süreci ile birlikte ivme kazanmıştır.

Ülkemiz, özellikle 2. Dünya savaşından sonra Avrupa kıtasında ya da Avrupa merkezli siyasi ve güvenlik amaçlı oluşumların içine dahil olmuş ve Avrupa Konseyi, OECD ve NATO ya girmiştir. 1958 yılında AET’ nin kurulmasının akabinde 1959 yılında Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur. Ancak ülkemizin kalkınma düzeyinin tam üyelik için yeterli olmaması nedeniyle üyelik koşullarını yerine getirene kadar geçerli olacak olan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetlerini Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesinin 46. maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Divanının yargı yetkisini kabul etmiştir⁶¹. 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşmasına kadar AB ile ilişkilerde ekonomik kalkınma ön planda tutulmuş, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’ de yapılan AB ve hükümet başkanları zirvesinde oybirliği ile AB ye aday ülke olarak kabul ve ilan edilmiştir. Zirve sonucunda yayınlanan sonuç bildirgesinde AB Konseyi

⁵⁹ İnsan Hakları, s. 88.

⁶⁰ Enver Bozkurt, İnsan Haklarının Korunmasında Uluslar arası Hukukun Rolü, Nobel Yayınevi, Kasım 2003, Ankara, s. 245.

⁶¹ RG. 27.09.1989, s. 20295.

kararları çerçevesinde bir katılım ortaklığı hazırlanması öngörülmüştür. Bu ortaklığın siyasi ve ekonomik kriterleri ile üye ülke olmanın gerektirdiği yükümlülükler ışığında ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal program⁶² ile birlikte katılım hazırlıkları üzerinde yoğunlaşacağı bildirilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi⁶³ ve Çerçeve Yönetmeliğinin Mart 2001’ de AB Konseyince onaylanmasının ardından Türkiye 26 Mart 2001 tarihinde AB Müktesebatının üstlenilmesine ilişkin ulusal programı komisyona tevdi etmiştir. Ulusal program doğrultusunda ulusal mevzuatta uyum süreci böylelikle başlamıştır. 19 Nisan 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde AB Uyum Komisyonu kuruldu. Ulusal program 2001, 2003 ve 2008 yılları içinde kabul edilmiş olup, Avrupa Konseyi tarafından Türkiye için ikinci katılım ortaklığı metni 19 Mayıs 2003 Tarihinde yayınlanmıştır.

Uluslar arası düzenlemelere paralel olarak BM Siyasi ve Medeni Haklar⁶⁴ ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri⁶⁵,(çekincelerle birlikte) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ölüm Cezalarının Kaldırılmasına ilişkin Ek 6. Protokolünü kabul etmiştir⁶⁶. 2003 yılında AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program hazırlanmıştır⁶⁷. BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslar arası Sözleşme⁶⁸ (Çekincelerle birlikte) kabul edilmiştir.

Nisan 2003 tarihinde Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi kabul edilerek hükümet tarafından “ Kamu Sektöründe Şeffaflığın ve İyi Yönetimin Arttırılması Eylem Planı” yürürlüğe konulmuştur.

İnsan Hakları Kurulları sayısı arttırılarak, nisan 2003 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Birimi kurulmuştur.

AİHM kararları doğrultusunda yargılamanın iadesine ilişkin hükümler arttırılmış, Şubat 2003 tarihine kadar sonuçlanan davalar ve bu tarihten sonra yapılan

⁶² 2001/ 2129 sayılı Bakanlar Kurulu kararı. RG. 24.03.2001, s. 24352.

⁶³ Bkz. Ek 1, s. 131.

⁶⁴ RG. 21.07.2003, s. 25175.

⁶⁵ RG. 11.08.2003, s. 25196.

⁶⁶ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, Beta Yayınevi, İstanbul 1994, 192.

⁶⁷ 23.06.2003 Tarihli 2003/ 5930 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, RG. 24.07.2003, s. 25178.

⁶⁸ RG. 16.06.2002, s. 24787.

başvuruları da kapsayacak şekilde yargılamanın iadesi genişletilerek, idari davalarda aynı kapsama alınmıştır.

İşkenceye karşı sıfır tolerans politikası benimsenerek TCK'nın işkence suçuna ilişkin hapis cezalarının ertelenmesi ve para cezasına çevrilmesi engellenmiştir, bu kapsama giren suçlar acil davalardan sayılmıştır. Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesi yürürlükten kaldırılmış, Ceza Kanununun 159. kapsamındaki asgari ceza 1 yıldan altı aya indirilmiştir. 169. maddede yer alan terörist örgütlere yardım ve yataklık yapmanın kapsamı daraltılmıştır.

5237 Sayılı Ceza Kanununun 76-80 maddeleri arasında uluslar arası suçlar başlığı altında soykırım⁶⁹ ve insanlığa karşı suçlar ile göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlar düzenlenmiştir. Uluslar arası suçlar Ceza Kanununda özel suç tiplerinde, kişilere karşı suçlardan ve millete ve devlete karşı suçlardan önce ele alınmıştır⁷⁰. Yasanın Ayrımcılık başlıklı 122. maddesinin 1. fıkrasına 5378 Sayılı Özürlüler Kanununun 41. maddesiyle özürlülük kavramı eklenmiştir. Böylece özürlü bireyler ile vücut bütünlüğü tam ve sağlam olanlar arasında yapılabilecek ayrımların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Basın Özgürlüğüne ilişkin olarak Basın Kanununun 15. maddesi değiştirilerek gazete sahiplerinin yayıncı ve yazarlarını kaynaklarını açıklamaya zorlanamayacağı kabul edilmiştir. Dördüncü ve yedinci reform paketleriyle Dernek kurma özgürlüğü üzerindeki sınırlamalar azaltılmıştır.

Anayasa'nın 90. maddesine eklenen fıkra ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslar arası anlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yeri belirlenerek, ulusal üstü insan hakları hukuku, iç hukukta yasanın da üzerinde yer alarak insan haklarının ulusal düzeyde etkinliğinin artırılması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

⁶⁹ Soykırım suçu Uluslar arası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisinin çerçevesinin belirlendiği Roma Statüsü kapsamına girmekle birlikte Türkiye Roma Statüsüne taraf değildir. Anayasanın 38. ve 90. maddelerinde yapılan değişikliklerle Roma Statüsü kapsamında mahkemenin yetkisini kabul etmenin önü açılmıştır.

⁷⁰ Şen'e göre kişi hürriyetine karşı işlenen suçların birinci kısımda yer alması hakların korunması açısından iyileşme olduğu anlamına gelmeyip hükümlerin anlam ve sonuçlarının değerlendirilmesi gerekir. Ersan Şen, **Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu**, Vedat kitapçılık, İstanbul 2006, s.3.

2.5. Değerlendirme

1982 Anayasasının yürürlüğe girmesinden itibaren 22. Yasama Dönemi sonuna kadar toplam 14 kez değişime uğramış olması, beraberinde uygulama sorununu getirmiştir. Bu nedenle ulusal mevzuatta uyum yasaları adı altında yasal reformlar yapılmıştır. Anayasal düzenlemedeki değişikliklerin sayısının çokluğu Türkiye’ de yasa yapım süreci ile ilgili önemli sorunları akla getirmektedir.

Bunlardan ilki Anayasa yapımında halkın iradesinin değişiklik sürecine yansımamasından, kısaca yönetimde istikrar, temsilde adalet ilkesinin sonucu olan çoğunluğun iradesinin yasa yapım sürecinde etkin olmasından ileri gelmektedir. Zira, anayasaların toplum tarafından imzalanan ortak sözleşme niteliğinde olması gerekmektedir.

Anayasa değişikliklerinin niceliği problemi, alt norm olan yasalara aynen yansımış ve 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğine paralellik sağlama amacını taşıyan yasalarda da dağınıklık göze çarpmaktadır. Bu nedenle temel norm olan Anayasanın yapım ve değişim aşamasında mümkün olduğunca gerekli ve yerinde değişiklikler yapılarak, ulusal mevzuatta paralellik sağlama adına gelişigüzel sürekliliği olmayan düzenlemelerin yolu açılmamalıdır.

Anayasada İnsan haklarının sınıflandırılmasında kuşak haklar ayrımının esas alınması yapılacak değişikliklerin insan haklarının gelişimci özelliği ile uyumlu olmasını sağlayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

22. DÖNEM YASAMA FAALİYETLERİNDE İNSAN HAKLARI İŞLEVİ

1.GENEL AÇIKLAMALAR

22. Yasama Dönemi, Kasım 2002’ den başlayarak, Haziran 2007 yılına kadar devam eden 5 yasama yılından oluşmaktadır. Bu dönemde insan hakları ile ilgili değişikliklerin sıklıkla yapıldığı 2003-2004 yasama yılı öne çıkmaktadır.

TBMM 22. Yasama Döneminde toplam 967 kanun tasarı ve teklifini yasalaştırmış olup, yasama yılı başına düşen yasa sayısı 192, ilk üç yasama yılı yasa ortalaması ise 210 olmuştur.

22. Yasama Döneminde yapılan yasama faaliyetlerini insan hakları açısından iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki uyum yasaları ikincisi özel yasalardır. Yürürlükteki yasa veya yasalarda değişiklik öngören yasa tasarıları az maddeden oluşmakla birlikte, müstakil taslakların çok daha fazla madde içerdiği görülmektedir⁷¹

Meclisin yasama sürecini asgari hadlere çekip yasa üretmesi önemli olanın yasa çıkarmak mı yoksa nitelikli yasa yapmak mı sorularını beraberinde getirmektedir. Zira, yoğun yasama faaliyeti ile kanunların soyut ve nesnel olması, uygulama aşamasında ise öngörülebilir, ulaşılabilir ve etkililik özellikleri rahatlıkla göz ardı edilmektedir. Bunun en somut örneği “ torba kanun” uygulamasıdır. 2003-2004 yasama yılında birden fazla kanunda değişiklik yapan torba kanun uygulamasının sayısı 20 yi geçmiştir. 2004-2005 yasama yılında 25 i bulmuştur⁷².

Çalışmamızın bu bölümünde 1982 Anayasasında 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklere paralel olarak hazırlanan uyum yasaları ve uyum yasalarının ardından mevzuatta toplama yasalarda birlik sağlama amacıyla hazırlanan müstakil yasalar ile mevcut yasalardaki değişiklikler, insan hakları ile doğrudan ilgili olması ve gereksinimlere karşılık vermesi bağlamında birlikte değerlendirilecektir.

⁷¹ Nahit Yüksel, *Yasama Sürecinin Söylem Sorunları*, <http://www.debud.org/Html/dergi/25/nyuksel.pdf>, erişim tarihi: 07.12.2008.

⁷² Nihan Yancı Özalp, *Türkiye’ de Yasa Yapımı:Nicelik Sorunu mu, Nitelik Sorunu mu*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/444/4983.pdf>, erişim tarihi: 05.01.2009.

Değerlendirmeler yapılırken yasaların amaç ve kapsamlarına, getirilen yeni düzenlemelere ve hakkın uygulamasını sağlamak bakımından yeterliliğine ve içerdiği hakkın konusuna göre sınıflandırılmasına yer verilecektir.

2. UYUM YASALARI

2.1. Uyum Yasalarının Kapsamı

TBMM Avrupa Birliğine Uyum Süreci ile ilgili olarak 21. ve 22. yasama dönemlerinde Anayasanın 44 maddesi ile toplam 76 kanunda değişiklik yapmış ve 63 yeni kanun çıkarmıştır.⁷³ Avrupa Birliği (AB) Müktesebatına⁷⁴ Uyum Programı dahilinde hazırlanan dokuz adet reform paketi ile söz konusu kanun değişiklikleri yapılmıştır. Bunlardan 4709 ,4777 ve 5170 sayılı yasalar Anayasa değişikliğini düzenlemektedir.

Bunlardan birincisi, 4744 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 19.02.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2007- 2013 tarihleri arasında uygulanacak olan yeni müktesebat programı çalışmaları halen devam etmektedir.

Avrupa Birliğine tam üyelik yolunda Türkiye nin önüne çıkabilecek en önemli sorun ulusal mevzuatın AB müktesebatı ile uyumudur. Bu açıdan bu kısımda 22. dönem TBMM içinde AB müktesebatına uyum amacıyla yapılan yenilikler değerlendirilecektir. Bu değerlendirme Avrupa Birliği müktesebatı ile istenen uyumun gerçekleşip gerçekleşmediği yönünde değil, insan hakları ile ilgili ulusal mevzuatta yapılan değişikliklerin uluslar arası belgelere ve Anayasa' ya uyumlu olup olmadığı yönünde yapılacaktır.

2 Ocak 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen dördüncü uyum paketinde DGM Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun ile 430 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz, <http://ihb.gov.tr/mevzuat.htm>, erişim tarihi: 08.07.2008.

⁷⁴ Avrupa Birliği Müktesebatı anlaşmalarında ve yardımcı hukuk kaynaklarında yer alan kurallar bütünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, güvenlik ve adalet, dış ilişkiler, serbest dolaşım, sosyal ve bölgesel politikalar, hukuk, çevre koruması, eğitim ve araştırma AB müktesebatı içinde yer alan konulardır.<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com>, erişim tarihi: 18.07.2008.

Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de yapılan değişikliklerle, gözaltı koşullarını iyileştirici ve işkenceyle mücadeleyle ilişkin düzenlemeler ön plana çıkmıştır. AB uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan 5. tasarı ise, 9 Aralık 2002'de 58. Hükümet tarafından TBMM'ye sevk edilmiş, 16 Ocak 2003'de Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu'nda, 20 Ocak 2003'de de Adalet Komisyonu'nda görüşülmüş ve komisyonlarda üzerinde bazı değişiklikler yapılan tasarı, TBMM Genel Kurulu'nda 23 Ocak 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Bu tasarı ile AİHM kararları bakımından muhakemenin iadesi yoluna gidilmesi kolaylaşmıştır.

AK Parti iktidarında kabul edilen altıncı uyum paketi 19 Temmuz 2003'te yürürlüğe girmiştir. Terörle Mücadele Kanunu'nun 8'inci maddesi kaldırılmış, günlük yaşamda kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayının yasal güvenceye kavuşturulmasının yanı sıra, dini ibadet yerlerinin açılması da kolaylaştırılmıştır. Töre cinayetlerinde indirim öngören yasal düzenlemeler kaldırılmıştır. Temmuz 2003'te Meclis'ten geçen ve 7 Ağustos 2003'te yürürlüğe giren yedinci uyum paketinde ise, Milli Güvenlik Kurulu' nun danışma organı niteliğiyle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nda değişiklikler yapılmış ve. MGK Genel Sekreteri'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Pakette ayrıca, işkence davalarına ilişkin işlemlerin “acele” ve “öncelikli” olarak görülmesi, davaların 30 günden daha uzun bir süre ertelenmemesi, davalara adli tatilde de devam edilmesi yolunda yasal değişiklikler yapılmış, farklı dil ve lehçelerin özel dersanelerde öğretilmesine ilişkin düzenlemeler tamamlanmıştır. Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimine açılması ve Cumhurbaşkanı' nın yetkilerinin sınırlandırılması, DGM'lerin kaldırılması ve YÖK'te bulunan asker üyenin de çıkarılmasının öngörüldüğü sekizinci paket 22 Mayıs 2004'te yürürlüğe girmiş, bu anayasa değişikliklerine paralel dokuzuncu paket ile AB yolunda yasal eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır ⁷⁵ .

5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun⁷⁶ ile, devletin terör eylemlerinden kusursuz sorumlu olduğu kabul edilerek, bu kapsamda devlet önlemekle yükümlü olduğu halde önleyemediği zararları

⁷⁵ “Türkiye'nin AB Yolunda Ev Ödevi”, <http://ntvmsnbc.com/news/288364.asp>, erişim tarihi: 03.06.08.

⁷⁶ RG. 27.07.2004, s. 25535 .

karşılama ile yükümlü olduğu kabul edilmiştir. Kişilere verilen zararların sadece terörden değil, devletin aldığı önlemlerden de kaynaklanması halinde karşılanması söz konusu olacaktır. Yasada, ortaya çıkan zararın paylaştırılması düzenlemesi ile toplumun diğer kesimleri ile zarara uğrayan kişiler arasında fedakârlığın denkleştirilmesi amaçlanmıştır⁷⁷.

Uyum yasaları, insan hak ve özgürlükleri bakımından insan haklarının uygulanmasını yerleştirmeyi sağlama, hakların güvencelerinin kapsamını genişletme, bu konuda yargı sisteminin daha hızlı işlemlerini sağlama açısından önemli değişiklikler içermesi nedeniyle 22. Yasama döneminde yapılan yasa değişikliklerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2.Birinci Uyum Yasası

4744 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Anayasada 4709 Sayılı Kanunla yapılan değişikliklere uygulama kabiliyeti kazandırılabilmesi amacıyla hazırlanan 4744 tarihli yasa ile TCK'nın 159. ve 312. , Terörle Mücadele Kanununun 7. ve 8. maddelerinde yer alan suçların unsurları ceza müeyyidesi ile güdülen amaçla orantılı olarak düzenlenerek düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi sağlanmaya çalışılmıştır⁷⁸.

Toplu olarak işlenen suçlarda 15 gün olan gözaltı süresinin 4 güne indirilmesini düzenleyen 4709 Sayılı Yasa değişikliğine paralel olarak Ceza Muhakemeleri Usul Kanununda (CMUK) ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda yer alan gözaltı süreleri yeniden düzenlenmiş, kişinin yakalandığının veya tutuklandığının yakınlarına derhal bildirilmesi CMUK ta somutlaştırılmıştır.

⁷⁷ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılama Hakkında Kanun Tasarısı Gerekçesi, s.1.

⁷⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss810m.htm>.

2.3.İkinci Uyum Yasası

4748 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Anayasada Ekim 2001 ve Türk Medeni Kanununda Kasım 2001 de yapılan değişikliklere paralel olarak ve Avrupa Birliğinin Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin olarak Türkiye Ulusal Programı çerçevesinde kısa vadede alınması gerekli tedbirlerle ilgili olarak hazırlanan 4748 sayılı Yasa ile Basın Kanunu, Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır.

9 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe giren Kanun ile 2908 Sayılı Dernekler Kanununun 5. ve 7. maddesi değiştirilerek 18 yaşında ve fiil ehliyetine sahip herkese dernek kurma hakkı tanınmış ancak TCK 312. maddeden hüküm giyenlere ise 5 yıl süre ile dernek kurmak yasaklanmıştır.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 13. maddesine eklenen fıkra ile; işkence ya da kötü muamele nedeniyle AİHM tarafından verilen karar sonucunda Devletçe ödenecek tazminattan dolayı sorumlu personele rücu edilmesi imkanı getirilmiştir.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 9. maddesi değiştirilerek toplantı düzenleme yaşı 21 den 18' e indirilmiş ve mülga 21. madde ile de dernek, sendika ve meslek kuruluşlarının amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabileceği düzenlenmiştir.

Diğer bir önemli değişiklik ise, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101. maddesinde yer alan Anayasa Mahkemesi tarafından temelli kapatma yerine partinin devlet yardımından bırakılması karar verebilmesine ilişkindir. Böylelikle, Avrupa Birliği Müktesebatı Çerçevesinde parti kapatma yerine devlet yardımından yoksun bırakma caydırıcı ve demokratik bir önlem olarak düşünülmüştür. Yine 103. maddede yapılan değişiklik ile odak haline gelme siyasi parti lehine düzenlenmiştir.

5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 29. maddesine eklenen fıkra ile Kaymakamlığa sadece mülki idare amirliği sınıfından olanların vekalet edebileceği düzenlenmiş, böylelikle Jandarma Komutanlarının vekalet etme yetkisi kaldırılmıştır.

4748 Sayılı Kanununun değişiklik öngördüğü diğer önemli yasa, Basın Kanunudur. 5680 Sayılı Basın Kanununun ek 2. maddesinde yapılan değişiklik ile basın yoluyla işlenen suçlarda basın kuruluşunun kapatılması süresi 30 günden 15 güne indirilerek basın aletlerine de el konulabilmesi için mahkeme kararı olması şartı getirilmiş, yasaklanmış dil kavramı kaldırılmıştır.

4748 Sayılı Yasanın yapımı sürecinde tasarı Anayasa Komisyonu tarafından oy çokluğu ile kabul edilmiştir ancak üyelerin bir kısmı tarafından muhalefet şerhi konulmuştur. Bu muhalefet şerhinde; Siyasi Partiler Kanunun 102 maddesinde yapılan değişiklik ile Yargıtay Cumhuriyet Savcılığına belge akışının işlememesi Anayasada yer alan kapatma nedenleri dışında(Anayasa Madde 68,69) bir kapatma nedeni olmuştur. Oysa ki Anayasada parti kapatma sadece üç madde ile sınırlandırılmıştır. Bunlar;

- 1-Partinin tüzük programının Anayasanın 68/4 madde hükümlerine aykırı olması,
- 2-Partinin Anayasanın 68/4 maddesindeki fillerin işlendiği odağı haline gelmesi,
- 3-Partinin Türk uyrukluğunda olmayan kişi ve kuruluşlardan maddi yardım almasıdır.

Yasa ile ilgili gerek anayasa gerekse Adalet Komisyonu tarafından konulan diğer muhalefet şerhi ise tasarının kanun yazma tekniğine uygun olmaması ile ilgilidir. Anayasa Komisyonu üyesi Şeref Malkoç’a göre; “Farklı kanunlar ile ilgili değişiklikleri aynı kanunun farklı maddelerini tek bir madde ile adeta kobra yöntemi icat ederek düzenlemek Anayasanın ruhuna da aykırıdır. Bu metot parça parça taksitle kanun yapmak sakıncasını doğuracaktır⁷⁹.”

Aynı kanun maddelerini tek bir kanun da değiştirmenin diğer bir sakıncası hızlı bir şekilde ve az bir zamanda değişen kanunların zaman içerisinde tekrar değişikliğe

⁷⁹ 4748 Sayılı Yasa Tasarısına Anaya Komisyonu üyesi Şeref Malkoç tarafından verilen Muhalefet Şerhi Metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr>, erişim tarihi:11.07.2008.

uğramasıdır. Nitekim Uyum süreci içerisinde ayrı reform paketlerinde birbiriyle çelişen kanun değişikliklerine rastlanmaktadır. Bu farklılıklar ise insan hakları bağlamında hak kaybına neden olmaktadır⁸⁰.

2.4. Üçüncü Uyum Yasası

4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

Avrupa Birliğine uyum sürecinde hazırlanan ve 9 Ağustos 2002 de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik yapılmasına ilişkin Kanun ile toplam 14 yasada değişiklik yapılmıştır.

Yasa ile, Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile 6831 sayılı Orman Kanununda yer alan idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmüştür. Ancak Anayasa Madde 38’ de yer alan Savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar için öngörülen idam cezaları uygulamadan ayırık tutulmuştur. İdam cezasından müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen terör suçlularının ceza indirimlerinden ve şartla salıvermeden yararlanamayacakları da ayrıca hüküm altına alınmıştır.

TCK nın 159. maddesi değiştirilerek, organları ve kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmasızın sadece sözlü, yazılı ve görüntülü olarak eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının ceza gerektirmeyeceği hükme bağlanarak düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamının genişletilmesi anlamında bir adım atılmıştır (madde2) .

TCK nın 201. maddesine göçmen kaçakçılığını cezalandıran a ve b fıkraları eklenerek Türkiye’nin imzalanmış olduğu sınır aşan örgütlü suçlara karşı BM sözleşmesine ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokolün yerine getirilmesi ve ek İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün yerine getirilmesi amaçlanmıştır.

⁸⁰ 4771 sayılı üçüncü reform paketi ile idam cezalarının müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmesi düzenlenmekte iken 9. reform paketinde aynı idam cezaları ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına otomatik olarak dönüştürülerek TCK madde 7 ye aykırı bir uygulama doğmuştur.

Dernekler Kanununun yürürlükten kaldırılmış olan 11. maddesi yeniden düzenlenerek, yurtdışında kurulan dernekler ile işbirliği yapılmasına izin verilmekte (madde 3) öğrencilerin dernek üye ve yöneticiliğine ilişkin sınırlamalar kaldırmaktadır.

4771 sayılı yasa ile yapılan diğer bir önemli değişiklik cemaat vakıfları ile ilgilidir. 2762 Sayılı Vakıflar Kanununun 1. maddesinde yapılan değişiklik ise cemaat vakıflarının Bakanlar Kurulunun izniyle taşınmaz mal edinebilmeleri ve taşınmazlar üzerinde tasarrufta bulunabilmeleridir.

Avrupa Birliği Müktesebatında azınlıkların bulundukları ülkelerde diğer vatandaşlara göre ayrımcı muameleye tabi olmamaları öngörüldüğünden dolayı Vakıflar Kanununda cemaat vakıfları ile ilgili olarak yapılan düzenleme ile AİHS de düzenlenen ayrımcılık yasağı ve Ek 1 nolu protokolle güvence altına alınan mülkiyet hakkının korunması ilkelerine uyum sağlanmıştır.

227 Sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnameye yapılan ek ile Türkiye’de kurulmuş vakıfların Bakanlar Kurulunun İzniyle yurt dışında kurulmuş vakıflara üye olmasına imkan sağlanmıştır.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 445. maddesine eklenen fıkra ile, AİHM tarafından ulusal mahkemece verilen kararın İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmenin ihlali suretiyle verildiğinin saptanması ve ihlalin sözleşmenin 41. maddesinde hükmedilmiş tazminatla giderilemeyecek olmasının anlaşılması hali muhakemenin iadesi sebepleri arasında yer almıştır. Muhakemenin iadesi için Yargıtay Birinci Başkanlığına yapılacak başvuru 1 yıl ile sınırlandırılmıştır. Anayasa Komisyonu tarafından yapılan incelemede AİHM kararının iadei muhakeme sebebi olarak kabul edilmesinin Anayasanın 138. maddesine ve 90. maddesine aykırı olduğu konusunda şerhler bulunmaktadır.

Muhalefet şerhine göre, Anayasa madde 138 de hakimlerin bağımsızlığı ilkesi, 90. madde ise Milletlerarası anlaşmaların kanun hükmünde olduğu ilkesi düzenlenmektedir. Milletlerarası anlaşmaya dayanarak verilen bir kararın bir ara organ tarafından incelenmesi 90. madde ile çelişebileceği gibi, yerel mahkeme açısından Yargıtay Birinci Başkanlığınca iadei muhakeme için görüş bildirilmesi yeniden

muhakeme yapacak mahkemenin ve hâkimin Anayasa'nın 138. maddesine dayanan bağımsızlığına gölge düşürmektedir⁸¹.

Ancak, AİHM kararı üzerine hak ihlaline uğrayanların iç hukukta yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurabilmesiyle birlikte, bu kararların iç hukukumuzda içselleşmesi yönünde atılan ciddi ve olumlu bir adım atıldığı düşünülmektedir.⁸²

3984 sayılı Radyo ve TV Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanunu ve Yabancı Dil Eğitim ve Öğretim Kanunu değiştirilerek farklı dil ve lehçelerde yayın yapılabilmesi Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için Özel Öğretim Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılabileceği hükmüne bağlanmıştır. Değişiklikte gerek yayınların gerekse açılacak kursların Cumhuriyetin temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı sınırlama olarak yer almaktadır.⁸³ (madde 8)

4709 Sayılı Yasayla, Anayasanın 26. ve 28. maddelerinde yapılan değişikliklere paralellik sağlamak amacıyla yapılan yeni düzenleme ile bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde kültürel yaşam alanının genişletilmesi amaçlanmıştır.

4771 sayılı yasanın 10/d fıkrasıyla, 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun eğlence yerlerine girebilecek ve buralarda çalışabilecek kişilerle ilgili 12. maddesinde değişiklik yapılarak daha önce 21 olan çalışma yaşı Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi gereği 18' e indirilmiş ve kadınların çalışması için aranan mülki amirin izni kaldırılarak kadın erkek ayrımcılığı önlenmiştir.

Değişiklik kapsamında yasanın yapım amacına ters olarak polisin arama ve yakalama yetkisi genişletilmiştir⁸⁴.

⁸¹ Mustafa Kamalak, Anayasa komisyonu üyesinin 31.07.2002 tarihli muhalefet şerhi için bkz., <http://www.tbmm.gov.tr>, erişim tarihi: 13.07.2008.

⁸² Fikret İlkiz, **Yaşamın Güvencesi**, Bizim Gazete, 28.08.2002, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/12711-yaşamın-güvencesi>, erişim tarihi: 15.07.2008.

⁸³ 4771 Sayılı Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkındaki Yönetmelik 20.Eylül.2002, Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri Ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları Hakkında Yönetmelik 04 Ekim 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁸⁴ Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda 01.12.2004 tarihli 5259 Sayılı ve 02.06.2007 tarihli 5681 Sayılı kanunlarla değişiklik yapılmış, önleme araması, durdurma ve kimlik tespiti, umuma açık yerlerin

2.5. Dördüncü Uyum Yasası

4778 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

58. Hükümet tarafından 9 Aralık 2002 de TBMM ye sevk edilen yasa 16 yasada değişiklik öngören yasa tasarısı 11 Ocak 2003 tarihinde Yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasa ile 765 Sayılı TCK nın devlet memurları tarafından efrada karşı yapılan sui muameleleri (işkence ve kötü muamele) düzenleyen 243. maddeden dolayı verilen cezaları para cezasına veya tedbire çevrilemeyeceği ve ertelenemeyeceği düzenlenmiştir (madde 1) .

CUMK 316. maddede yapılan değişiklik ile AİHM nin içtihatları göz önüne alınarak savunma hakkını genişletmeye yönelik olarak Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen tebliğ namenin(haklarında kanun yollarına başvurulmuş kararlar ile ilgili hazırlanan tebliğ nameler) sanık ya da müdafisine tebliğ edilmesi esası getirilmiştir.

Ancak 4778 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle tebliğ namelerin tamamının taraflara tebliği gerektiğinden ve bu uygulamanın çok masraflı olacağı düşüncesiyle ilgili madde 4829 sayılı yasa ile değiştirilmiş ve tebliğ namenin hükmü temyiz etmeleri veya aleyhlerine sonuç doğurabilecek görüş içermesi halinde ilgililere tebliğ edilmesi kabul edilmiştir⁸⁵.

CMUK da söz konusu tebliğ ile ilgili değişiklik yapılana kadar sanıklar ve avukatları başsavcılık tebliğ namesinin içeriğini genellikle Yargıtay incelemesi

denetimi ve kapatılması bunun için kolluk örgütü yerine belediyelere geniş yetkiler verilmesi Kanun kapsamında yeniden düzenlenmiştir.

⁸⁵ Cengiz Otacı, **Ceza Yargılamasının Maliyeti ve Kamu Kaynaklarının Korunmasına Dair Öneriler**,http://www.yayin.adalet.gov.tr/20_sayi%A7erk/Cengiz%20%20OTACI.htmerişim tarihi:16.07.2008 .

tamamlanıp dava dosyasının yerel mahkemeye gönderilmesinden sonra öğrenebilmekteydiler, bu da savunma yapılmasını engellemekteydi ⁸⁶.

Basın Kanunu'nun 15. maddesine eklenen fıkra ile kamunun bilgilenme hakkının zedelenmemesi, basının haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmaması amacı ve gerekçesiyle basın kuruluşlarının sahibinin, mesul müdürünün ve yazı sahibinin haber kaynaklarını açıklamaya zorlanamayacağı hükmü getirilmiştir ⁸⁷.

Hükümetin teklif ettiği metinde yalnızca mevkute sahibinin haber kaynaklarını açıklamaya zorlanamayacağı şeklindeki düzenleme, mevkute sahibinden sonra gelmek üzere mesul müdür ve yazı sahibi ibaresinin eklenmesini öngören önerenin kabulü suretiyle Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir⁸⁸. Anayasa' nın 26. maddesinin 1. fıkrasına göre “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Düşünceyi açıklama özgürlüğü aslında düşünce özgürlüğü ile doğrudan bağlantılı olup düşünceyi açıklama özgürlüğünün olmaması durumunda düşünce özgürlüğünden bahsedilmesi olanaklı değildir. Bireyin kendisini geliştirebilmesi, özgürlüğünü tam olarak hissedebilmesi için düşünceyi açıklama özgürlüğünün sağlanması gerekmektedir. Düşünceyi açıklama özgürlüğüne sözselsel, işitsel, yazısal, çizgisel ve buna benzer tüm iletişim araçlarının kullanılması dâhildir. Düşünceyi açıklama özgürlüğü aynı zamanda diğer bireylerin de öğrenme ve bilgilenme özgürlüklerinin kaynağı olup bu özgürlük ortadan kaldırılır veya demokratik toplumda olmayacak şekilde sınırlandırmaya tabii tutulursa öğrenme özgürlüğüne ve aynı zamanda ifade özgürlüğüne müdahalede anlamına gelir ve insan haklarına aykırıdır.

⁸⁶ Güney Dinç, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Savunma ve Hak Arama Sürecinde Silahların Eşitliği**, <http://www.eskisehirbarosu.org.tr/dergi/05/avrupa.doc>, erişim tarihi: 16.07.2008 .

⁸⁷ 15.07.1950 yılında kabul edilen ve üzerinde 17 kez değişiklik yapılan 5680 Sayılı Basın Kanunu kaldırılarak 26.06.2004 tarihinde 5187 sayılı Yeni Basın Kanunu yürürlüğe girmiştir. Basın özgürlüğünü ve Kullanımını düzenleyen yeni Basın Yasası ile AHİS ışığında düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır.

⁸⁸ 11.12.2002 tarihli 1/282 E 4 K sayılı Anayasa Komisyonu Raporu, <http://tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss3m.htm>, erişim tarihi: 16.07.2008.

488 Sayılı Damga Vergisi Kanununda yapılan değişiklik ile AİHM kararı uyarınca ödenecek tazminatlar ile dostane çözümler nedeniyle ödenecek meblağlara ilişkin kâğıtlar damga vergisinden muaf tutulmuştur.

4709 Sayılı yasa değişikliğine paralellik sağlamak amacıyla Siyasi Partiler Kanununda değişiklikler yapılmış, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının 102. maddeye dayanarak siyasi partinin kapatılması ya da Devlet yardımından yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesinde dava açması halinde, ilgili siyasi partiye Cumhuriyet Başsavcısının bu istemlerine karşı Anayasa Mahkemesine itiraz hakkı tanınmıştır. Parti kapatılmasına karar verilebilmesi için beşte üç oy çokluğu şartı getirilmiştir. (madde 9 – SPK madde 98)

2908 Sayılı Dernekler Kanununda yapılan değişiklikler ile tüzel kişilere derneklere üye olma hakkı tanınmakta ayrıca derneklerin resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanmalarına imkan verilmekte, dernek yayınları ile ilgili olarak da karar ve bildirim zorunluluğu kaldırılarak düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamının genişletilmesi amaçlanmıştır (madde 15-19).

Anayasanın 74. maddesi değiştirilerek Türkiye’de ikamet eden yabancılara karşılıklılık esası gözetilmek suretiyle dilekçe hakkı tanınmış ve bu değişikliğe paralel olarak 4778 Sayılı Yasada 3071 Sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunun ilgili maddelerinde değişiklik yapılmıştır.

3682 Sayılı Adli Sicil Kanununun 5. maddesi yeniden düzenlenerek adli sicil bilgilerinin belli kurum ya da kişilerce istenebileceğine esaslar ve sınırlamalar için 15 olan yaş sınırı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca 18’e yükseltilmiştir. Adli Sicil Kanununun 8. maddesinde yapılan değişiklik ile adli sicilden silinemeyecek suç kavramı ortadan kaldırılmakta, 18 yaşın altındaki çocuklar maddenin d ve e fıkralarında yer alan adli sicil kaydının silinmesi sürelerinden faydalandırılmaktadır.

4483 Sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkındaki Kanunun 2. maddesi yeniden düzenlenerek kamu görevlilerinin işkence ve kötü muamele iddialarında idari izin prosedürü dışında tutularak yargılanmalarına imkan sağlayacak bir düzenleme getirilmiştir (madde 33) .

Derneklerin faaliyet özgürlüğünün genişletilmesi amacıyla Türkiye’de kurulan derneklerin yurtdışında kurulan derneklere üye olabilmeleri için aranan Bakanlar Kurulunun izni şartı kaldırılmıştır.(madde 34)

2845 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 16. maddesinin 4. fıkrası yürürlükten kaldırılmış, yakalanan ve tutuklanan kişilerin haklarına ilişkin CMUK hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda da uygulanması sağlanmıştır (madde 32/2) .

2.6.Beşinci Uyum Yasası

4793 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

AIHM kararları bakımından iadesi yoluna gidilmesini kolaylaştırmak amacıyla 1086 sayılı HUMK 445. maddesinin 1. fıkrasına 11. bent eklenerek hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin AIHM nin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması yargılamanın iadesini isteme sebebi sayılmıştır. Böylelikle AIHM kararları sonucunda muhakemenin iadesi için aranan “başvurunun tazminatla giderilemeyecek sonuçlar doğurduğunun anlaşılması” şartı kaldırılmıştır.

Yargılamanın yenilenmesi üye ülkelerin mahkeme kararlarının sözleşme veya ek protokollerine aykırı olmasının tespiti halinde uygulanması Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 19 Ocak 2000 tarihli R(2000) 2 sayılı kararıyla üye ülkelere tavsiye edilmiştir. Üye ülkeler aykırılığın iç hukukta giderilmesi için ya içtihat değişikliği yoluna ya da yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmiştir⁸⁹.

Ancak AIHM kararı ışığında davaya tekrar bakacak olan mahkeme iç hukuktaki düzenlemeden farklı bir düzenleme yapma durumuyla karşı karşıya kalabilecektir. Bu durum erkler ayrılığı ilkesine ters olarak yargının yasama faaliyeti yapması sonucunu

⁸⁹ İbrahim Şahbaz, **AIHM Kararlarının Bağlayıcılığı ve İç Hukukta Uygulanması**,<http://inhak-bb.adalet.gov.tr/aihs/aihsgenel.htm>, erişim tarihi: 15.07.2008 .

doğurabilecektir. Bu nedenle iç hukukta uluslar arası belgelere aykırı olan mevzuatın yasama organı tarafından değiştirilmesi gerekmektedir.

2.7.Altıncı Uyum Yasası

4928 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

19 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4928 sayılı Kanun tasarısında 4903 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasanın 19. ve 20. maddesinde öngördüğü değişiklikler Cumhurbaşkanı tarafından tekrar görüşülmek üzere iade edilmiş ancak Meclis Adalet Komisyonu tarafından ilk haliyle kabul edilmiştir.

Tasarıda yer alan Türkiye Cumhuriyeti' nin üye olduğu kuruluşların gözlemcilerinin seçimlerin aşamalarını sadece izleyebileceklerine ilişkin 5. maddesi Cumhuriyet Halk Partisinin önergesiyle tasarı metninden çıkarılmıştır.

4903 Sayılı Yasanın 19. maddesinin b fıkrasında 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasasının(TMK) 8. maddesinin kaldırılması düzenlenmektedir. Maddede, TC Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü ve görsel olarak toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlara cezalar öngörülmüştür.

21. maddesinde ise 4903 Sayılı Yasanın yürürlüğe girmesiyle Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi kapsamına giren suçlardan dolayı verilen cezaların kaldırılacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak 19. ve 20. madde değişiklikleri Cumhurbaşkanı tarafından aşağıda yer alan gerekçelerle Meclis Adalet Komisyonuna geri gönderilmiştir. Gerekçede;

TMK 8. maddesinin daha önce 3713 Sayılı Yasanın 23. maddesiyle devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğüne yönelik örgütlenme ve propaganda eylemlerini yaptırma bağlayan 141.,142. ve 163. maddelerinden doğan boşluğu gidermek amacıyla getirildiği, 8. maddenin AIHS 10. maddesinde yer alan ifade özgürlüğünün kullanılmasının, zorunlu önlem olarak ulusal güvenlik ve bütünlüğü korumak amacıyla sınırlandırılabilmesine dair düzenleme kapsamına giren bir sınırlama olduğu, 8. maddeyi kaldıran 19. maddenin gerekçesinde ise doğacak boşluğun Suç işlemeye tahriki düzenleyen TCK 311 ve 312. maddeleri ile doldurulacağı

öngörölmüş olmasının 8. madde ile öngörölen cezayı haksız ve hukuka aykırı olarak arttırılacağı yer almaktadır.

14.07. 2003 tarihli Adalet Komisyonu Raporunda ise; TMK madde 8 den dolayı AİHM tarafından verilmiş mahkumiyet kararları olduğu, 4709 Sayılı değışiklikle temel hak ve özgürlöklere ilişkin genel sınırlama nedenlerinin kaldırıldığı bu nedenle TMK madde 8 deki sınırlama sebebinin Anayasanın 26. maddesinde yer alan sınırlama sebepleri kapsamında kalmadığı gerekçeleri öne sürölerek 19. ve 21. maddeler tasarındaki haliyle kabul edilmiştir.

TMK'nın 8. maddesinin kaldırılma sebebi düşünce ve ifade özgürlüğünü genel sınırlama sebepleri ile kısıtlamamak ve şiddet içermiyorsa suç olmaktan çıkarmaksa, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütönlüğüne yönelik eylemleri şiddet ve tahrik içermesi halinde TCK 311. ve 312. madde kapsamına almak daha ağır cezai yaptırımların uygulanması yolunu açacak, böylelikle 1991 yılında hukuki boşluğu doldurmak amacıyla getirilen bir yasal düzenlemenin kaldırılması Avrupa Birliğine uyum sürecinde temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan ağır yaptırımların uygulanmasına neden olacaktır.

4928 Sayılı yasanın 6. maddesi ile 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 53. maddesine eklenen fıkra ile AİHM' nin verdiği kararlar 4793 Sayılı yasaya paralellik sağlaması amacıyla muhakemenin iadesi sebepleri arasında sayılmıştır.

4771 Sayılı Üçüncü Uyum Yasasının idam cezalarına ilişkin 1. maddesinin a fıkrasına müebbet ağır hapis cezasına dönüştürölecek idam cezaları kapsamına 4533 Sayılı Gelibolu Yarımadası tarihi Milli Parkı Kanununun 6. maddesinde yer alan terör amacıyla orman yakıp ölüme sebebiyet verenlere uygulanacak idam cezası alınmaktadır.

3713 Sayılı Kanunun 1. maddesinde yer alan Terör ve örgütü tanımları değıştirilerek Terörün “her türlü eylem değil suç teşkil eden eylem olduğu” belirtilmiştir. Söz konusu eylemlerin kapsamı daraltılmıştır.

Altıncı Uyum Yasa Paketiyle ve genel olarak Yürütme ve Yasamanın reform çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla İnsan Hakları Danışma Kurulu 9 Haziran 2003 tarihli toplantısında görüş bildirerek; birden çok yasanın çeşitli hükümlerinin parça parça değiştirilmesinin yasaların genel olarak iç uyumunu bozacağı, ve yasaların anlaşılabilir ve ulaşılabilir özelliğini etkileyeceği, öte yandan Türkiye’ re kültürel haklar ve ifade özgürlüğü yönünden sınırlayıcı hükümlerin kaldırılmasının toplumsal beklenti olup yasa gerekçesinin Avrupa Birliği beklentisine indirgenmesinin zedeleyici olduğu, insan hakları ile ilgili yasama çalışmalarda Kurulun görüşünün alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır⁹⁰.

2.8.Yedinci Uyum Yasası

4963 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

Avrupa Birliğine uyum sürecinde hazırlanan 4963 Sayılı Kanunlarda Değişiklik yapılmasına ilişkin kanun 7 Ağustos 2003 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

4963 Sayılı Uyum Yasası ile 765 sayılı TCK 159. maddesinin 1. fıkrasında yer alan suçun asgari ceza sınırı bir seneden altı aya indirilmiştir. TCK 159. madde uyum sürecinde ilk olarak 4771 Sayılı Yasa ile değiştirilerek maddenin 1. fıkrasında yer alan kurumlara tahkir, tezyif ve sövme kastı olmaksızın eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının cezayı gerektirmeyeceği düzenlenmekteydi. Daha sonra yapılan yedinci uyum yasasıyla 1. fıkra kapsamı genişletilerek sadece kurumlar değil Kanun ve Meclis kararlarını eleştirmek te koruma kapsamına alınmıştır (madde1) .

İşkence ve kötü muamele suçlarının yargılama usulüne ilişkin olarak 1412 sayılı CMUK a madde eklenerek yargılamanın ivediliği ve kısa sürede sonuçlandırılması amaçlanmıştır. Buna göre, işkence ve kötü muamele suçlarının acele işlerden sayılacağı, duruşmalara otuz günden fazla ara verilemeyeceği ve adli tatilde de görüleceği hüküm altına alınmıştır (madde5)⁹¹. Zira, işkence soykırımla birlikte insanlık suçları arasında kabul edilmektedir. İşkencenin önlenmesi için gerek BM, gerekse Avrupa Konseyi

⁹⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, Kemal Akkurt, **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, İmge Kitapevi, Ankara, Şubat 2006,s. 40-41.

⁹¹ 765 Sayılı Yasa yerine düzenlenen 5237 Sayılı Yeni TCK 12.10.2004 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

sözleşmelerle denetim mekanizmaları kurmuşlardır. Uluslararası hukukta "işkence görmeme hakkı" net ve kesin bir biçimde belirtilmiştir. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezalara Karşı Sözleşme işkenceyi açık bir biçimde yasaklamıştır. Bölgesel sözleşmelerde de aynı şekilde "işkence görmeme hakkı" tanınmıştır.

İşkence yasağı olağanüstü dönemlerde bile askıya alınması mümkün olmayan mutlak ve sürekli bir yasaktır. Bu konudaki tüm uluslararası belgelerde salt dokunulmazlık alanı olarak tanımlanan işkence yasağı hiç bir anlaşmaya taraf olmayan bir devleti bile bağlayan, genel, mutlak nitelik taşıy ve sert haklardandır.⁹²

765 sayılı TCK' yı yürürlükten kaldıran 5237 Sayılı TCK' da, 159. madde kapsamındaki suç 301. madde kapsamına alınmıştır. Buna göre Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin kurum ve organlarını aşağılama suçu hakkında takibat yapılması için aranan Adalet Bakanlığı'nın izin şartı (ETCK madde 159) kaldırılmıştır. Ancak yeni TCK'nın yürürlüğe girmesinden önce yani 01.04.2005 tarihinden önce işlenen suçların takibi için Adalet Bakanlığı'nın izni alınacaktır.

Ancak 301. maddede sayılı kavramların geniş kapsamlı olması ifade özgürlüğüne yönelik bir tehdit olarak görülmüş ve değiştirilmesi yönünde gerek uluslararası kuruluşlar gerek ulusal kuruluşlardan yoğun eleştiri alınmıştır.⁹³ Bu eleştirilerden en önemlisi maddenin 1. fıkrasında geçen "Türklüğü aşağılamak" ifadesidir.

Türklüğü aşağılamak ayrıcalıklı suç hukukunu çağrıştıran ve sınırları belirsiz bulunan kavramı yerine yurttaşlık bağı ile devlete bağlı olmayı ifade eden Türk ulusu kavramının kullanılmasının daha uygun olacağıdır⁹⁴.

Kaboğlu'na göre, ceza yasaları ırkçılığı yasaklamakta iken ırkçı bir zihniyeti yansıtan ve eşitlik ilkesinden uzak olan 301. maddenin kaldırılması, kaldırılmaması durumunda ise Türkiye'de yaşayıp farklı kökenli insanları dışlayan Türklük ibaresi

⁹² Doğan ve Seven, s. 94.

⁹³ Fikret İlkiz, **Mini Paket Demokrasi mi?**, Bia Haber Merkezi, 29.01.2002 <http://bianet.org/bianet/siyaset/7654-mini-paket-demokrasi-mi>, erişim tarihi:10.07.2008.

⁹⁴ Sami Selçuk, Radikal <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=174812>.

yerine “TC yurttaşları veya “Türkiyelilerin” ibaresinin kullanılması gerekmektedir⁹⁵ . Anayasal açıdan ise 301. madde eşitlik ilkesinden, ifade özgürlüğüne, AY madde 13 te yer alan güvence ölçütlerine ve suç ve cezaların yasallığı ilkesine açıkça aykırı düşmektedir.⁹⁶

30 Nisan 2008 tarihli 5759 Sayılı Kanun Değişikliği ile 301. maddeye dayanılarak soruşturma yapılabilmesi için Adalet Bakanlığı’nın izin şartı yeniden yasal düzenlemeye alınmıştır. 301. maddede değişiklik yapılması amacıyla Meclise verilen Kanun Teklifinde izin Cumhurbaşkanı tarafından verilmesi öngörülmekteydi. Teklif Avrupa Birliği Uyum Komisyonuna ve Adalet Komisyonuna havale edilmiş ancak gerek Cumhurbaşkanının tarafsız konumu ve bu tarafsızlığa gölge düşürülmesi ve gerekse Cumhurbaşkanının yargı yerine karar vermesi endişeleri nedeniyle Cumhurbaşkanının izni ibaresi Adalet Komisyonunca madde metninden çıkarılmıştır⁹⁷.

Komisyon raporunda, “Türklük” ibaresinden her ne kadar “Türk Milleti” kastedilse de (YCGK 11.07.2006 t,9-169/184E/K.) yine de kanunda yer alacak Türk Milleti kavramının Anayasal Vatandaşlık⁹⁸ ve eşitlik temel ölçütleri bakımından hukukun üstünlüğü ve demokrasi ile uyum içinde olacağı belirtilmiş ve Türklük ibaresi yerine Türk Milleti ibaresine yer verilmiştir.

2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun “Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişileri MGK Genel Sekreterliğine gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istenildiğine vermek zorundadır” şeklindeki 19. maddesi, Anayasanın 20 ve 21.. maddelerinde yer alan özel hayatın gizliliği ve haberleşme hürriyeti ilkesine aykırılık arz ettiğinden yürürlükten kaldırılmıştır.

⁹⁵ İbrahimKaboğlu, **Türklük mü İnsanlık mı?**, Birgün, 21.02.2007
<http://hukukcular.ipforum.com/post/301-turkluk-mu-insanl-k-m-bbrahim-kabo-lu-30.htm> , erişim tarihi:25.07.2008

⁹⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, **TCK 301 ve Götürdükleri**, Birgün, 28.09.2006
http://www.birgun.net/writer_2006_index.php?category_code=1187091898&news_code=1159404978&year=2006&month=09&day=28 , erişim tarihi: 25.07.2008.

⁹⁷ 18.04.2008 tarihli Adalet Komisyonu Raporu, <http://www.tbmm.gov.tr./sirasayi/donem23/yil01/ss215m.htm>, erişim tarihi:27.07.2008 .

⁹⁸ Anayasa madde 66 : “ Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.”

2.9.Sekizinci Uyum Yasası

5170 Sayılı TC Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun

Temel hak ve hürriyetlerin evrensel düzeyde kabul edilmiş standart ve normlar ile AB kriterleri seviyesine çıkarılması amacıyla hazırlanan 8. reform paketiyle Anayasamızda değişiklikler öngören 5170 Sayılı Yasa 22.05.2004 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında yer alan eşitlik esasına paralel olarak “her alanda kadın ve erkeğin eşit olduğu ve devletin bu eşitliği sağlamakla yükümlü olduğu” esası eklenmiştir.

5170 Sayılı Anayasa değişikliği ile basın araçları Anayasanın koruması altına alınmıştır. Basın araçlarının suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceği, işletmekten alıkonulamayacağı hükmü getirilerek Anayasanın 30. maddesinde yer alan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş suçtan mahkûm olma hali hariç” ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.

Değişikliğin diğer önemli maddesi ise; Anayasanın suç ve cezalara ilişkin esaslarını düzenleyen 38. maddesidir. 38. maddede yapılan değişiklikle ölüm cezası ve genel müsadere cezalı verilemeyeceği hüküm altına alınmış ve ölüm cezasını tamamen kaldırmaya yönelik olarak ta Anayasanın 15.,17 ve 87. maddesinde değişiklikler yapılmıştır. Yaşam hakkı anayasamızın 17. maddesinde kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığının korunması başlığı altında düzenlenmiştir. 17. maddenin 1. fıkrasında, herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. 2. fıkrasında tıbbi zorunluluklar dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı yazılmış, 3. fıkrasında ise kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağı, kimseye insan onuruyla bağdaşmayan ceza verilemeyeceği ve işleme tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. Doğrudan yaşam hakkı yönünden 17. maddenin 3. fıkrasında düzenleme yapılmıştır. Bu fıkra 7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı değiştirilmiş, AİHS normlarına uyumlu duruma getirilmiştir. Bu fıkranın önceki halinde ölüm cezaları

yaşam hakkının istisnası sayılmaktaydı. 5170 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle idam cezası yaşam hakkının istisnası olmaktan çıkarılmıştır.

AİHS'nin yaşama hakkını tanımakla beraber, mahkemelerce kanuna uygun olarak verilen ölüm cezasını bu hakkın bir istisnası saymıştır. Sözleşme uyarınca yaşama hakkına bazı istisnalar getirilmiştir. Buna göre öldürme fiili;

-Bir kimsenin yasadışı şiddete karşı korunması,

-Bir kişinin hukuka uygun olarak yakalanması veya hukuka uygun olarak tutuklanmış bir kişinin kaçmasını önlemek,

-Ayaklanma veya isyanın hukuka uygun olarak bastırılması şeklindeki amaçlar için orunlu olarak kuvvet kullanılmasının sonucu olarak ortaya çıkmış ise, bunlar yaşama hakkının ihlâli sayılmayacaklardır.

Burada belirtilen şekillerdeki ölümlerin her durumda değil, fakat sadece kuvvet kullanılmasının bir zorunluluk teşkil etmiş olması halinde yaşama hakkının ihlâli sayılmadığına dikkat edilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesi, bu istisnalara bir dördüncüsünü eklemiştir. Nitekim söz konusu maddenin değişik 3. fıkrasına göre, "sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri" yaşama hakkını ihlâl etmiş sayılmaz. Böylece, Türk pozitif hukukunda yaşama hakkının kapsamı daha dar tutulmuştur⁹⁹.

Milletlerarası anlaşmalara uygun bulma başlıklı 90. maddesine kanunlarla usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmaların çelişmesi halinde ortaya çıkan anlaşmazlıkta uluslararası anlaşmaların esas alınacağı düzenlenmiştir.

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004- 5170/7 md.)Usulüne göre yürürlüğe konulmuş

⁹⁹ İnsan Hakları, s. 50-51.

temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”(Anayasa madde 90)

Anayasa’nın 90. maddesine eklenen fıkra ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslar arası anlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yeri netlik kazanmıştır. Böylece ulusal üstü insan hakları hukuku, iç hukukta yasanın da üzerinde yer alarak insan haklarının ulusal düzeyde etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.¹⁰⁰

Kaboğlu’ na göre, çatışmanın temel hak ve özgürlüklere ilişkin olması halinde uluslar arası belgenin adı insan haklarını doğrudan yansıtmaya bile 90. madde kapsamında düşünülecektir. TBMM’ nin onaylamayı bir kanunla uygun bulduğu bütün uluslar arası belgeler – anlaşma, pakt, protokol- Uluslar arası anlaşmalar kategorisinde olacaktır. İki hüküm arasında çatışma olması durumunda ise, bu sorunun muhatabı öncelikli olarak hakim olacak, yasama organı ise sözleşmelere aykırı kanunları değiştirme görevi nedeniyle yeni düzenlemenin dolaylı muhatabı olacaktır. Yasanın temel hak ve özgürlüklere anlaşmadan daha ileri seviyede koruma getirmesi ve bu nedenle çelişme olması durumunda güvence konusunda daha ileri seviyede olan yasal düzenleme geçerli olacak yani sınırlamada daha az sınırlama getiren hüküm esas alınacaktır¹⁰¹.

Anayasanın 90. maddesinin 1. fıkrasına göre, TC adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması TBMM’ nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Uluslararası anlaşma Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır ve yayımlanır (AY 104. madde). Cumhurbaşkanı onaylı ve Bakanlar Kurulu Kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra uluslar arası anlaşma yürürlüğe girmiş olur ve Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasındaki güvenceye kavuşmuş olur. Usulüne uygun yürürlüğe girmiş olan uluslar arası anlaşma hakkında Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamaz.

¹⁰⁰ Zafer Üskül, **Son Anayasa Değişiklikleri Olumlu**, İstanbul-Bia Haber Merkezi, 11.05.2004, <http://bianet.org/bianet/siyaset/33949-son-anayasa-degisiklikleri-olumlu>, erişim tarihi: 15.03.2009.

¹⁰¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Hukuka Yeni Düzenleme**, Radikal, 26.07.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=123268&tarih=26/07/2004>, erişim tarihi: 15.03.2009.

90. maddenin 3. fıkrasına göre, Türk kanunlarında değişiklik getiren her türlü anlaşmaların yapılmasında anlaşmayı TBMM’ nin uygun bulması zorunludur ¹⁰².

Anayasa’ nın 90. maddesi 1961 tarihli Anayasanın 65. maddesi esas alınarak hazırlanmıştır. 65. maddede usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmaların kanun hükmünde olduğu bunlar hakkında 149. ve 151. maddeler gereğince Anayasa Mahkemesi’ ne başvurulamayacağı düzenlenmiştir. Gerekçe olarak ta milletlerarası anlaşmaların iptalinin dış ilişkilerde sakınca doğuracağı ve bu nedenle Anayasa Mahkemesi’ne başvurunun engellendiği belirtilmiştir. Yargı denetimi kapsamına giren anlaşmalar olup, anlaşmalardan bağımsız olarak onay yasalarına karşı Anayasa Mahkemesine başvuru yolu açıktır. ¹⁰³

Anayasa’ da yapılan diğer bir değişiklik ile Avrupa Birliği 2003 tarihli İlerleme raporunda sivil kurumlarda asker temsilcilerin yer almaması önerildiğinden Yüksek Öğretim Kurulunun oluşturulmasında Genelkurmay Başkanlığınca aday göstermeye son verilmiş, YÖK ün üniversitece ve Bakanlar Kurulunca seçilen adaylar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanan üyelerden kurulacağı düzenlenmiştir.(Anayasa madde131)

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşunu düzenleyen 143. madde kaldırılarak bu mahkemelerin yetki, sorumluluk ve işleyişinin AB ölçülerine uygun hale gelmesi amaçlanmaktadır.

4390 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda ve Askeri Hâkimler Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun ile DGM nin yapısal oluşumu yeniden düzenlenerek üyeler arasından askeri hâkimler çıkarılmış ve buna paralel olarak ta yapının belirlenmesinde “Milli Savunma Bakanlığının görüşü alınır” ibaresi düzenlemeden çıkarılmıştır.

Yasa ile gözaltı süresinde avukat yardımından faydalanma imkânı tanınmadan alınan ifadenin AIHS madde 6 da düzenlenen adil yargılanma hakkını ihlal ettiği

¹⁰² Süheyl Batum, Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Yayınevi, İstanbul 1997, s. 44.

¹⁰³ 27.02.1997 tarihli96/55E.77/33K. Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. RG.24.03.2001, s. 24352

gerekçesiyle delil olarak kullanılamayacağına ilişkin hükmün ve ilgili CMUK hükümlerinin DGM kapsamından yakalanan veya tutuklanan kişiler hakkında da uygulanmasına yönelik olarak 2845 Sayılı Kanunun 16/4 yürürlükten kaldırılmıştır.

Ancak süreç içerisinde yapılan iyileştirmeler Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Avrupa Komisyonu tarafından yapılan eleştirilere engel olamamıştır. DGM lerin yetki, sorumluluk ve işlevlerinin Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi ve hatta kaldırılması beklendiğinden 2004 yılında yayımlanan 5271 Sayılı CMK ile DGM ler tamamen kaldırmış ve yerine Bölgesel Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur.¹⁰⁴

2.10. Dokuzuncu Uyum Yasası

5218 Sayılı Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

5170 Sayılı Yasa ile ölüm cezalarının Anayasadan 131. maddede yapılan değişiklikle kaldırılmasından sonra ve Anayasaya paralellik sağlanması amacı ile çıkarılan Ölüm Cezalarının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun 21.07.2004. tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasada Çeşitli kanunlarda yer alan ölüm veya idam cezasını gerektiren fiillerin karşılığında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası öngörülmüştür. (madde 1)

Ağırlaştırılmış ağır hapis cezasının infazı ile ilgili olarak Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanuna eklenen geçici 11. madde ile 4771 sayılı kanun hükümlerine göre müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen kesinleşmiş cezaların, 5218 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte kendiliğinden ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına dönüştürüleceği hüküm altına alınmıştır.

765 Sayılı TCK ya göre ağır hapis cezası, ağırlaştırılmış müebbet, müebbet ve muvakkat olarak 3 kısma ayrılmakta, bunlardan ilk ikisi hükümlünün yaşamı boyunca devam etmektedir. 5237 Sayılı TCK nın 47. maddesinde düzenlenen cezalardan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının 48. maddede yer alan müebbet hapis cezası

¹⁰⁴ Derya Suner, **Türkiye İçin Yayınlanan İlerleme Raporlarının Siyasi Kriterler Açısından Karşılaştırılması**, <http://turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=44=ftn11> , erişim Tarihi :30.07.2008.

arasındaki fark ise ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının ek olarak kanun ve tüzükte belirtilen sıkı güvenlik rejimine göre çektirilmesidir.

5218 Sayılı Kanun ile müebbet ağır hapis cezasının kendiliğinden ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmesi Ceza Kanununun 7. maddesine aykırılık teşkil etmektedir. Şöyle ki;

7. maddenin 2. fıkrasına göre, suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanun hükümleri farklı ise failin lehine olan kanun uygulanır ve infaz olur. Bu nedenle 5218 Sayılı Kanun ve 4771 Sayılı Kanun hükümleri çelişmekte, failin lehine olan düzenlemenin geçici madde ile kaldırması TCK madde 7 ye aykırılık teşkil etmektedir. TCK madde 7 ye aykırılık teşkil etmektedir.

2.11. Değerlendirme

22. Dönem yasama faaliyetlerinde yapılan insan hakları ile ilgili yasa değişikliklerinin en kapsamlısı olan uyum yasaları 2003-2004 yasama yılında yürürlüğe konmuş olup, dokuz adet reform paketiyle temel hak ve özgürlüklerin uygulamasının genişletilmesi ve güvence altına alınması amacıyla ağırlıklı birinci kuşak haklarda değişiklikler yapılmıştır¹⁰⁵.

Birinci kuşak haklar bireye devletin, toplumun ve üçüncü kişilerin dokunamayacağı özel hareket alanı sağlayan haklar olup, bu konuda yapılan yasal değişikliklerin özel ve kapsamlı bir yasama faaliyeti olarak yapılması gerekmektedir. Türkiye’ de uyum yasaları torba kanunlar şeklinde yapılmıştır. Bunun anlamı Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum sürecinde aceleyle ve taksitle kanun yapmaktır. Nitekim 2009 Türkiye Yasalarına baktığımızda torba kanun metoduyla yapılan yasal değişikliklerin müstakil yasalarla yeniden ele alındığını, Anayasa Mahkemesi kararlarına baktığımızda acele ile çıkarılan ve insan hakları ile ilgili uluslar arası belgelere, Anayasaya uygun olmayan yasa değişikliklerinin iptal edildiğini görmekteyiz.

¹⁰⁵22. Yasama Döneminde çıkarılan uyum yasalarının kuşak haklara göre dağılımı için bkz. Tablo 1.

Gerek yasa yapım usullerine uyulmaması gerekse Türkiye’ de mevcut insan hakları kurullarının yasa yapım sürecinde etkin olmamasının neticesiyle uyum yasaları, uyumsuzluk yasaları haline dönmüştür¹⁰⁶.

Tablo 1. Uyum yasalarının kuşak haklara göre dağılımı.

YASANIN ADI	HAKKIN KONUSU	SINIFLANDIRMA
1. UYUM YASASI		
Terörle Mücadele Kanunu	Düşünce ve İfade Özgürlüğü	1. kuşak hak(1 kh)
CMUK	Adil Yargılanma Yaşama ve Mahremiyet Hakkı	1. kh.
2. UYUM YASASI		
Dernekler Kanunu	Örgütlenme Özgürlüğü	1. kh
DevletMemurlarıKanunu	İşkence Yasağı	1. kh.
Toplantı ve Gösteri Y.K.	Düşünce ve ifade özgürlüğü	1.kh.
Siyasi Partiler Kanunu	Katılma Hakkı	1. kh.
Basın Kanunu	Düşünce ve ifade özgürlüğü	1. kh.
3. UYUM YASASI		
Türk Ceza Kanunu	Düşünce ve ifade özgürlüğü	1.kh.
Dernekler Kanunu	Örgütlenme Özgürlüğü	1.kh.
Vakıflar Kanunu	Mülkiyet Hakkı, Ayrımcılık Yasağı	1.kh.
Vakıflar Genel Md.nün Teşk.ve Gör. Hak. KHK	Örgütlenme Özgürlüğü	1.kh.
HUMK	Adil Yargılanma Hakkı	1. kh.

¹⁰⁶ Uyum yasalarının gönderildiği komisyonların dağılımı için bkz. Tablo 2.

Radio ve Tv. KYHK,Yabancı dil EÖK	Eğitim hakkı, Kültürel Yaşama Katılma Hakkı	2.kh
Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu	Sosyal Güvenlik Hakkı	2.kh.
4. UYUM YASASI		
TCK	İşkence Yasağı	1. kh.
CMUK	Savunma Hakkı	1. kh.
Basın Kanunu	Bilgi edinme hakkı Düşünce özgürlüğü	1.kh.
SPK	Adil Yargılanma Hakkı Katılma Hakkı	1.kh.
Dernekler Kanunu	Örgütlenme Özgürlüğü Düşünce ve İfade Özgürlüğü	1.kh.
DilekçeHakkınınKullanılmasına Dair Kanun	Hukuk önünde eşitlik	1.kh.
Adli Sicil Kanunu	Mahremiyet hakkı Hukuk önünde eşitlik	1.kh.
Memurlar ve diğer Kamu Görevlilerinin Yar.Hak.K.	Hukuk önünde eşitlik	1.kh.
Dernekler Kanunu	Örgütlenme özgürlüğü	1.kh.
DGM lerin Kuruluş ve Yar. Usulü Hak.Kanun	Adil Yargılanma Hakkı Hukuk Önünde Eşitlik	1.kh.
5. UYUM YASASI		
HUMK	Etkili hukuk yoluna başvurma,	1.kh.

	hukuk önünde eşitlik	
6. UYUM YASASI		
Terörle Mücadele Yasası	Düşünce ve ifade özgürlüğü	1.kh.
İdari Yargılama Usulü Kanunu	Adil Yargılanma Hakkı Etkili hukuk yoluna başvurma hakk	1.kh.
TCK	Yaşama Hakkı	1.kh.
7. UYUM YASASI		
TCK	Düşünce ve ifade özgürlüğü	1.kh.
CMUK	İşkence Yasağı ve Adil yargılanma hakkı	1.kh.
MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu	Özel hayatın gizliliği, Haberleşme hürriyeti	1.kh.
8. UYUM YASASI		
TC. ANAYASASI	Eşitlik,yaşama,adilyargılanma hakkı, işkence yasağı, basın özgürlüğü	1.kh.
9. UYUM YASASI		
Ölüm Cezalarının Kaldırılmasına İlişkin Kanun	Yaşama hakkı	1.kh.

3. ÖZEL YASAMA ALANI VE İNSAN HAKLARI

3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ¹⁰⁷

Bilgi özgürlüğü ya da bilgi edinme hakkı günümüzde gerek uluslararası ortamda ve gerekse Türkiye’de yapılmakta olan anayasa hukuku tartışmalarında üzerinde en sık durulan kavramlardan biridir. Her iki kavram da gün ışığında yönetim, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 19 uncu maddesi ile ilgisi nedeniyle kısaca “*Article 19*” olarak isimlendirilen bilgi özgürlüğü, saydamlık ve açık toplum, hesap verebilirlik ve hatta kamu yönetişimi gibi kavramlarla da yakından ilgili bulunmaktadır ¹⁰⁸.

Bilgi edinme özgürlüğü kapsamında devletin demokratik karakterini güçlendiren ve kamu kurum ve kuruluşlarının işlemlerinde şeffaflık ve denetime açıklılığı sağlayan 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 09.10.2003 tarihinde kabul edilerek 27.04.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

3.1.1. Amaç ve Kapsamı

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kamu kurum ve kuruluşlarının ve kişilerin, gizlilik kapsamına girmeyen her türlü bilgi ve belgeye ulaşmasını böylelikle yapılan çalışmaların denetlenmesini, bireyin yönetime katılmasını sağlayan devletin ise vatandaşa bilgi verme ödevini yerine getirmesini amaçlayan bünyesinde kamusal gizlilik ve kişisel gizlilik kavramlarını barındıran bir bilgi edinme sistemidir.

Yasada;

- 1- Kişilere ve kurumlara ilişkin belgelere gizlilik kısıtları çerçevesinde kanunda yazılı usul ve şartlarla ulaşılabilmesi,
- 2- Bilgi edinme hakkının talebinin reddi halinde itirazın ne şekilde yapılacağı,
- 3- Kamunun ve kişilerin zarar görebileceği bilgi ve belgelerin kanun kapsamı dışında bırakılacağı düzenlenmiştir.

Kanunun amaç ve kapsamını düzenleyen başlangıç maddelerinde; Demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usullerini düzenlediği ve

¹⁰⁷ RG. 24.10.2003, s. 25269.

¹⁰⁸ Firuz Demir Yaşamış, “Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Açısından Bilgi Edinme Hakkı”, Türk İdare Dergisi, Sayı. 444, Yıl. 2004, s. 1.

kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde uygulanacağı belirtilmiştir.

3.1.2. İtiraz Usulü

Bilgi edinme sistemine itiraz kanunun 13. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; bilgi edinme talebi yasanın 16. ve 17. maddelerinde öngörülen devlet sırrına ilişkin veya ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgelerden olması gerekçesiyle reddedilen başvuru sahibi yargı yoluna başvurmadan önce kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde Bilgi Edinme Değerlendirme Kuruluna itiraz etmesi gerekmektedir. Yapılan itiraz, idari yargıya başvurma süresini durdurur ve kurul başvuraya ait kararını 30 iş günü içinde verir.

Başvuru sahibinin talebinin reddine dair verilen karara karşı itiraz hakkı talebin yasanın 16. ve 17. maddeleri kapsamına girmesi halinde kabul edildiğinden, itirazın kapsamının daraltılması Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin bilgi edinme hakkı düzenlemelerinde yer almaması nedeniyle Avrupa Birliği Uyum Komisyonu tarafından kabul edilmemiştir¹⁰⁹. Komisyona göre, yasanın tümüne ilişkin itirazların karara bağlanması gerekmektedir.

3.1.3. Bilgi edinme hakkının sınırları

Bilgi edinme hakkına getirilen sınırlamalar Avrupa Birliği Uyum komisyonu tarafından, Avrupa Birliği üye ülkelerdeki uygulamalarla karşılaştırılması sonucunda sözleşmeye açıkça ayırık bir durum olmaması nedeniyle kabul edilmiş ancak sınırlamaların geniş olması nedeniyle uygulamada sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu sınırlamalar;

- 1-Yargı denetimi dışında kalan işlemler (md. 15)
- 2-Devlet sırrına ilişkin bilgi ve belgeler (md. 16)
- 3-Ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgeler (md.17)
- 4-İstihbarata ilişkin bilgi ve belgeler (md. 18)
- 5-İdari soruşturmaya ilişkin bilgi ve belgeler (md. 19)
- 6-Adli soruşturma ve kovuşturmaya ilişkin bilgi ve belgeler (md. 20)
- 7-Özel hayatın gizliliği (md. 21)

¹⁰⁹ Avrupa Birliği Uyum Komisyonu Raporu, 16.07.2003, 1/632 E. 2 K.

8-Haberleşmenin gizliliği (md.22)

9-Ticari sır (md.23)

10-Fikir ve sanat eserleri (md.24)

11-Kurum içi düzenlemeler (md. 25)

12-Kurum içi görüş bilgi notu ve tavsiyeler (md.26)

13-Tavsiye ve mütalaa belgeleri (md.27)

Yasa incelendiğinde, bilgi edinme hakkının kullanılmasının esas olması gerekirken sınırlamalar nedeniyle hakkın kullanılma alanının daraltıldığını bununla birlikte yasayı ihmalî kast ile uygulamayan memurlar hakkında tabî oldukları mevzuatta yer alan disiplin cezası verilmesinin (md.29) yasanın yaptırım gücünü zayıflattığını görmekteyiz. Bilgi Edinme Hakkının, kanun yoluyla vatandaşlara verilmiş olup Anayasal koruma kapsamına girmemesi nedeniyle uygulama sürecinde değişikliğe açık olması da yasanın yaptırım gücünü zayıflatan diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁰.

Zira temel hakları gerçekleştirme ve koruma yükümlülüğü bulunan devletin, yükümlülüğünü yasal düzenlemelerle yerine getirmesi söz konusu olduğunda bu yasal düzenlemenin ihlali insan haklarının yükümlüsü olarak devlete yöneltilebilen bir sorumluluk doğurmuyorsa burada insan hakkı talebi değil, hak ihlali ortaya çıkar ve devletin ihlalden sorumlu olan kişiye yönelik yaptırımı söz konusu olmaktadır. Yani, bir yasal hakkın diğer bir birey tarafından ihlal edilmesi insan haklarının ihlali olarak nitelendirilmez¹¹¹.

3.1.4. Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu ve Raporlar

3.1.4.1. Bilgi edinme değerlendirme kurulu

Bilgi edinme hakkı kullanılırken istenilen bilgi ve belgenin tahditler dahilinde olup olmadığını inceleyecek olan kurul, Bilgi Edinme Değerlendirme Kuruludur.(BEDK)

¹¹⁰ Yaman Akdeniz, **Devlete Soru Sormak Ayıp Değil**,Bia haber merkezi ,06.10.2004

<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/86254-devlete-soru-sormak-ayip-degil>, erişim tarihi:15.03.2009.

¹¹¹ Abdurrahman Eren, **Türkiye’ de İnsan Haklarının Korunması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 157.

Kamu kurum veya kuruluşu tarafından bilgi ve belge talebinin reddi neticesinde yapılacak olan itirazı inceleyecek merci olan BEDK bir nevi denetim görevini yerine getirecek ve itiraz kapsamında olmayan bilgi ve belge talepleri için idari yargı yolu açık olacaktır.

BEDK, birer üyesi Yargıtay ve Danıştay'ın kendi kurumları içinden önerecekleri ikişer aday, ceza hukuku, idare hukuku ve anayasa hukuku alanında profesör veya doçent unvanına sahip birer aday, Türkiye Barolar Birliği'nin göstereceği iki aday, en az genel müdür düzeyinde iki aday, Bakanlıkta idari görevlerde çalışan bir hakim aday olmak üzere Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek 9 üyeden oluşur. Kurulun çalışma esas ve usulleri Başbakanlık tarafından hazırlanıp yürürlüğe konulacak olan yönetmelikle düzenlenir¹¹².

BEDK tarafından verilen kararlar incelendiğinde kurum ve kuruluşların başvuru sahiplerine sınırlamalar kapsamına girmeyen taleplerinde bilgi verme yükümlülüğü olmasına rağmen ya hiç cevap verilmediği ya da gerekçe gösterilerek başvuruların ret edildiği görülür¹¹³.

2004 yılına ait istatistiksel verilere baktığımızda, yasanın yürürlüğe girdiği yıl içerisinde tüm kurum ve kuruluşlara 395.557 adet başvuru yapıldığı, bu başvurulardan 347.959 una olumlu cevap verildiği, 13.648 ine kısmen olumlu kısmen olumsuz cevap verildiği, 20.474 adedinin ret edildiği görülmekle, BEDK ya ise 355 adet itiraz başvurusu yapıldığı, itiraz başvurularının 178 i kabul edildiği görülmektedir¹¹⁴.

Özel olarak ilgili yasalarda hüküm altına alınan sınırlamalar da BEDK kararlarında itirazın reddi sebepleri arasında yer almaktadır. Örneğin; 1136 Sayılı Avukatlık Kanununda, 1512 sayılı Noterlik Kanununun 54 ve 55. maddelerinde, 4389 Sayılı Bankalar Kanununun 3. ve 22. maddelerinde, Vergi Usul Kanununun 5.

¹¹² www.bedk.gov.tr, erişim tarihi:15.03.2009.

¹¹³ Kurumun evrakın arşivde olduğu ve evrakı çıkarması araştırma gerektirdiği gerekçesiyle talebi red edemeyeceği konusunda kararı bulunmaktadır. “Kanunun 7. maddesinde kast edilen, talep edilen bilgi veya belgenin kurumun kayıtlarında mevcut olmayan ve mutlaka ayrı ve özel bir çalışma, araştırma inceleme ya da inceleme neticesinde üretilecek bir bilgi veya belgedir. Bu nedenle evrakın arşivde bulunması gerekçesiyle talep ret edilemez.” BEDK, 01.11.2004, 2004/158 K, Diğer bir kararda bilgi edinme birimi henüz oluşturulmadığı gerekçesiyle başvuru talebinin red edilmemesi, mevcut idari yapılanma içerisinde mutlaka başvuruların gereğinin yapılması gerektiği vurgulanmıştır. BEDK 05.07.2004, 2004/20 K. , **Legal Hukuk Dergisi** Mart 2006 sayı 38 s. 894-895.

¹¹⁴ BaşbakanlıkBEDKraporları,http://www.bilgiedinnehakki.org/doc/BilgiEdinmeHakki_Org_Rapor_2008.pdf erişim tarihi:15.03.2009 .

maddesinde yer alan hükümlerle bilgi ve belgelerin kanunen açıkça yetkili kılınan merciler dışında 3. kişilere açıklanmasını engelleyici sınırlamalar bulunur.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda hakkında memurluktan çıkarma cezası istenen memurun sicil dosyası dışında soruşturma evrakını inceleme hakkı bulunduğu, disiplin soruşturmasında ise soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek belgeler ile sicil dosyasının ilgiliye ve avukatına verilmeyeceği esası yer alır.

Ancak, İdari Yargılama Usulü Kanununun 20/3 maddesine göre; verilmeyen bilgi ve belgelere dayanılarak ileri sürülen savunmaya göre karar verilemeyeceği şeklindeki düzenleme ile 657 sayılı yasanın ilgili maddesindeki sınırlama arasında düşündürücü bir ayrıklık söz konusudur ¹¹⁵.

3.1.4.2. Raporlar (2004/2008)

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları bilgi edinme başvuruları hakkında düzenledikleri statiksel raporlarını 2007 yılında göndermiş ve BEDK tarafından hazırlanan 2007 yılı değerlendirme raporu 2008 yılında yayınlanmıştır. Rapora göre; başvuru sayısı 939.220. olup, 2004–2007 yılları arasındaki toplam bilgi edinme başvurusu 2.826.882 adettir. 2007 yılı başvurularından olumlu cevaplanarak bilgi veya belgeye erişim sağlanan başvurular 751.089(%79) adet, kısmen olumlu cevaplanarak kısmen de ret edilerek cevaplanan başvurular 108.530 (%11) adet, red edilen başvurular ise 70.378 adettir. İstatistikler incelendiğinde başvuruların olumlu cevaplandırılması ve red edilmesi oranları olumsuz olarak artmaktadır.

Başvuruları red edilip yargıya itiraz edenler ;

2005 yılında 311,

2006 yılında 539,

2007 yılında 554 adettir ¹¹⁶.

Bu durumda, yargıya intikal sayısının red edilen başvurular ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir.

2004-2007 yılları arasında bilgi ve belge edinme başvuruları red edilip BEDK ya itiraz başvurusu yapanlar ise;

¹¹⁵ Tekin Akıllıoğlu, **İdari Usul ve Kişisel Verilerin Korunması**, <http://www.idare.gen.tr/akillioğlu-idariusul.htm> ,erişim tarihi:15.03.2009.

¹¹⁶ **Bilgi edinme hakkı kullanım istatistikleri (2004/2007) :Bir bilgi edinme hakkı.org değerlendirmesi**, http://www.bilgiedinnehakkı.org/doc/BilgiEdinmeHakkı_Org_Rapor_2008 erişim tarihi:05.03.2009.

Toplam başvuru sayısı 3568,

Kabul edilen başvuru sayısı 1272

Kısmen kabul edilenler 535 adettir.

Ret kararlarının 139 una karşı yargı yoluna gidilmiş ve idari mahkemelerde davalar açılmıştır. Bu davaların %39 u ret ile sonuçlanmış, %45 i devam etmektedir. Davaların %83 ü kamu kurum ve kuruluşları tarafından açılmıştır ¹¹⁷.

BEDK kararlarının yaklaşık olarak %80 i açıklanmamış olup, BEDK nın kendisi açıklık ve şeffaflık konusunda duyarlı davranmamaktadır. Her ne kadar bilgi edinme hakkını kullananların sayısı yıllar içinde artmış ise de, red edilen başvurulara karşı yapılan itiraz sayısı da doğru orantılı olarak artmıştır. Ancak kurula yapılan başvuruların sonuçlarında önemli düşüşler gözlenmiştir ¹¹⁸.

Kabul edilmeyen başvuruların dağılımını gösterir bir istatistikî çalışmanın raporda yer almaması önemli bir eksikliktir. BEDK ya yapılan ve red edilen başvuruların dağılımını gösteren bilgi ve belgeler 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. maddesi gerekçe gösterilerek verilmemiştir. Şu halde BEDK kararı hakkında tıpkı diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ret kararlarına karşı yapıldığı gibi idari yargı yolunun açık olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bilgi Edinme Hakkı Yasası 22. Dönemde çıkarılan ve kişilerin bilgi edinme özgürlüğünü, yönetimin açıklığı ve yönetime katılma hakkını kullanmasına yönelik olan en önemli müstakil yasalardan biridir. Çünkü yasa ile bireye tanınan bilgi ve belgelere erişim hakkı bireyin diğer temel haklarını kullanmasının önünü açmaktadır.

Bilgi Edinme Hakkı Anayasada dolaylı olarak düşünce ve ifade özgürlüğü, yönetime katılma hakkı gibi hakların içinde anlamlandırılabilse de açık olarak bir temel hak olarak yer almadığından Anayasal güvenceden yoksundur. Bilgi edinme hakkının temel hak ve özgürlükler kapsamına alınması gerekmektedir.

Yasada bilgi edinmeye getirilen sınırlamalar geniş olup, bu sınırlamalar hakkın kullanımını azaltmaktadır. Zira devlet sırrının yasalarımızda açık ve anlaşılır bir tanımı olmadığından ya da ülkenin ekonomik çıkarları ifadesinin göreceli bir kavram olmasından ya da idari soruşturma kapsamına giren belgelerin verilmemesinin savunma

¹¹⁷2007raporu,BaşbakanlıkAçıklaması,http://www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/2007_raporu_basbakanlik_aciklamasi.htm erişim tarihi:05.03.2009.

¹¹⁸ 2007 BEDK Raporu, http://www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/bed_genelrapor_2007 , erişim tarihi: 05.03.2009.

alanını daraltacağından sınırlamalar içinden muğlak kavramların çıkarılması gerekmekte, kişinin adil yargılanmasını ve savunmasını engelleyecek şekilde belge ve bilgi verilmemesinin itiraz kapsamına alınması gerekmektedir.

Yasalı ihmali kast ile uygulamayan memurlar hakkında öngörülen disiplin cezası bilgiye erişme yolunda ihmali davranışları destekleyici nitelikte olup, bu konuda bilgi edinme hakkının kullanılması için pozitif yükümlülüğü olan devletin memurun davranışının yarattığı hak ihlalinden dolayı tazminat yükümlülüğü olması gerekmektedir.

BEDK raporlarının çoğunluğunun açıklanmamış olması eksiklik olup, yasanın uygulamasının denetimini engellemektedir. İstatistiki veriler tek başına yasanın ne şekilde uygulandığını ya da doğru uygulanıp uygulanmadığını göstermez. Halen BEDK kararlarının ulaşılabilir ve açık olmaması yasanın amacıyla çelişkili bir sonuçtur.

3.2. Türk Vatandaşlığı Kanunu

3.2.1. 5203 Sayılı Yasa İle Değişik Türk Vatandaşlığı Kanunu¹¹⁹

403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu' nun 29. maddesinde değişiklik yapan ve 29.06.2004 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 5203 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile doğumla Türk vatandaşı olup ta İçişleri Bakanlığı'ndan vatandaşlıktan çıkma izni almak suretiyle yabancı devlet vatandaşlığını kazanan kişilerin ve reşit olmayan çocuklarının Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenliği ve kamu düzenine ilişkin hükümleri saklı kalmak kaydıyla Türk Vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam edecekleri düzenlenmiştir.

3.2.1.1. Amaç ve Kapsamı

Çifte vatandaşlığı kabul etmeyen ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının yaşadıkları ülkedeki sosyal, ekonomik ve kültürel olanaklardan faydalanmak için zorunlu olarak o ülke vatandaşlığını seçmek durumunda kaldıkları ve bundan dolayı da kendi ülkelerindeki haklarından feragat ettikleri görülmektedir. Bu hak mağduriyetini gidermek amacıyla önce yabancı devlet vatandaşlığını kazanıp sonra Bakanlıktan

¹¹⁹ RG. 06.07.2004, S. 25514.

vatandaşlıktan çıkma izni alan kişilerin Türk vatandaşlarına tanınan haklardan faydalanma imkânı getirilmiştir.

Maddenin önceki düzenlemesinde, Türk vatandaşlarının faydalandığı haklar “ülkede ikamet, seyahat, çalışma, miras, taşınır ve taşınmaz mal iktisabı ile ferağı gibi Türk vatandaşlarına tanınan haklar” şeklinde sayılıp sınırlandırılmış iken 5203 Sayılı yasa da yer alan yeni düzenlemede öncelikle sınırlı haller sayılmış, geri kalan tüm vatandaşlık hakları yasa kapsamına alınmıştır. Sınırlı haller ise, TC nin milli güvenliğine ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla askerlik hizmetini yapma yükümlülüğü, seçme, ve seçilme hakkı ile kamu görevlerine girme ve muafin araç veya ev eşyası ithal etme haklarıdır. Yasa sınırlı olarak sayılan haklar yerine, yararlanılmayacak hakları saydığından hak kapsamı genişletilmiştir. Bununla birlikte vatandaşlık haklarından yararlanabilecek kişilerin kapsamı daraltılarak çıkma izni almak suretiyle Türk Vatandaşlarına ait haklardan yararlanacak kişilerin ve bunların “kanuni mirasçıları” ibaresi yerine tüm kanuni mirasçıların haksız yere haklardan faydalanmasının önüne geçmek amacıyla “reşit olmayan çocukları” ibaresi getirilmiştir¹²⁰.

3.2.1.2. Yasanın Uygulaması

5203 Sayılı Yasa uyarınca, bir başka ülke vatandaşlığı İçişleri Bakanlığı izninden önce ya da sonra kazanılsa bile kişinin ve reşit olmayan çocuklarının vatandaşlık haklarından yararlanması mümkün hale getirilerek, yasa gereğince verilecek belgenin adı “5203 Sayılı kanunla tanınan hakların kullanılmasına İlişkin belge” olarak değiştirilmiştir.

Belgeden yararlanabilmek için;

1-Türk vatandaşlığını doğumla kazanmış olmak,

2-403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 20. maddesi uyarınca Türk Vatandaşlığından çıkma izni almış olmak,

3-Yabancı devlet vatandaşlığını ilticacı statüsünde kazanmış olmamak,

4-Türk vatandaşlığından çıkma belgesinin teslim alınması ve nüfus kütüklerindeki kaydın kapalı hale getirmiş olması,

¹²⁰ İçişleri Komisyon Raporu,10.06.2004,Esas no:1/815, Karar no:68, www.tbmm.gov.tr ,erişim tarihi:10.03.2009.

5-Ebeveynlerine bağılı olarak işlem gören küçüklerin Kanunun 32. maddesine göre Türk Vatandaşlığını kaybetmiş olmaları gerekmektedir.¹²¹

Bu belge, yurt dışında Türk temsilciliklerince, yurt içinde Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğünce veya ikamet edilen yer valiliğince verilir.

3.2.2. 4866 Sayılı Yasa İle Değişik Türk Vatandaşlığı Kanunu ¹²²

403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda değişiklik yapan 4866 Sayılı Yasa 12.06.2003 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi göz önüne alınarak yapılan değişiklik ile evlenme ile vatandaşlığın kazanılması durumunda kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

Türk Vatandaşlığı Kanunu' nun 5. maddesi gereğince bir Türk erkekle evlenen yabancı kadın talebi halinde Türk Vatandaşlığını kazanabilirken, Türk kadın ile evlenen yabancı erkek bu haktan yararlanamamaktaydı. Değişikliğin 1. maddesiyle, Türk vatandaşları ile evlenen yabancıların vatandaşlık kazanmasında kadın erkek ayrımı kaldırılarak aynı yöntem benimsenmiştir ¹²³ .

4866 Sayılı Kanunun 3. maddesi ile yapılan diğerk bir değişiklik ile 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 8. maddesinde değişiklik yapılarak yetkili makam kararı ile yeniden vatandaşlığa alınmada vatandaşlığın bu yolla kazanımı önemli ölçüde sınırlandırılmış, daha önce Türk vatandaşı iken herhangi bir suretle Türk vatandaşlığını sonradan kaybeden kişiler hakkında bu imkânı ortadan kaldırmıştır. 403 Sayılı Yasanın 8. maddesinde 26. maddede yer alan sebeple çıkarılma hali hariç Vatandaşlık Kanunu hükümlerine göre herhangi bir yolla vatandaşlığını kaybetmiş her bireye yeniden vatandaşlığa alınma hakkı verilmekteydi¹²⁴ .

¹²¹ İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü genelgesi, 27.10.2004, s. BO50NÜV0080000-49264, http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Mevzuat/Nüfus_Mevzuati/Genelge/doc/2004-15%205203%20say%C4%B1%20%20Kanun.doc , erişim tarihi: 10.03.2009.

¹²² RG. 12.06.2003, s. 25136.

¹²³ Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik öngören yasa tasarısı ve İçişleri Komisyon Raporu, 13.01.2003, www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/SS115M.htm, erişim tarihi: 15.03.2009.

¹²⁴ 4866 Sayılı Yasa madde 2. – 403 sayılı Kanunun 8 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 8. – Bu Kanuna göre Türk vatandaşlığını kaybetmiş olanlardan; 19 uncu madde uyarınca yabancı erkekle evlenmek ve kocasının uyrukluğunu seçmek suretiyle Türk vatandaşlığını kaybeden ve 13 üncü maddede öngörülen süreyi geçiren kadınlar ile 20 nci madde uyarınca izin almak suretiyle Türk vatandaşlığından çıkanlar İçişleri Bakanlığınca, 25 inci madde uyarınca Bakanlar Kurulunca Türk vatandaşlığını kaybettiklerine karar verilenler ise Bakanlar Kurulu kararıyla, ikamet şartı aranmaksızın, yeniden vatandaşlığa alınabilir.

Türk Vatandaşlığı Kanununda yapılan değişiklikler, geriye gidişin göstergesi olmuştur. 5203 Sayılı Yasa ile yapılan değişiklik Vatandaşlık haklarını Çıkma izni olarak vatandaşlıktan çıkan kişilere tanınması, 4866 Sayılı Yasa ile yapılan değişiklik ile yetkili makam kararı ile yeniden vatandaşlığa alınmada 403 Sayılı yasanın gerisine düşerek yeniden vatandaşlığa alınacak bireylerin sayarak sınırlanması vatandaşlık hakkına aykırıdır.

22. Yasama döneminde yapılan diğer yasalarda örneğini gördüğümüz gibi insan hakları ile ilgili yapılan yasa değişikliklerinin İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ve Avrupa Birliği Uyum Komisyonunun raporları ve yürütme içi insan hakları ulusal kurullarının görüşleri alınmadan yapılması yukarıda zikredilen ihlallere sebebiyet vermektedir. 2004 yılında hazırlanan bir yasanın 1964 yılında hazırlanan 403 Sayılı Yasanın gerisine düşmesinin açıklanabilir bir gerekçesi bulunmamaktadır.

Yasaların insan hakları ile ilgili uluslar arası belgelere ve Anayasaya uygunluğunun denetlenmesinin önemi, yasanın uygulanabilir, sürekli olması sonucunu doğurur. Türk Vatandaşlığı Kanununda yapılmaya çalışılan taksit taksit düzenlemeler birinci kuşak haklardan olan vatandaşlık hakkının uygulamasında yeniden bir yasa çıkarılmasını zorunlu kılmış ve bu nedenle hazırlanan 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu 2009 yılında yürürlüğe girmiştir¹²⁵.

3.3. Dernekler Kanunu¹²⁶

3.3.1. Amaç ve Kapsamı

Dernekler Kanunu 22. Yasama Döneminde ilk olarak 22.07.2004 tarihinde 5231 Sayılı Dernekler Kanunu olarak düzenlenip Mecliste kabul edilmiş ancak yasa

403 Sayılı Yasa madde 8.- Bu kanuna göre Türk vatandaşlığını kaybetmiş olanları, Bakanlar Kurulu ikamet şartı aranmaksızın yeniden vatandaşlığa alabilir. 35 inci madde hükmü saklıdır.

Madde 35 - 26 ncı madde gereğince vatandaşlıktan çıkarılan kişilerin Türkiye’de bulunan malları hazinece tasfiye edilir.....Türk vatandaşlığından çıkarılanlar hiçbir şekilde yeniden Türk vatandaşlığını kazanamazlar.

Madde 26 - (Değişik: 13/2/1981-2383/7 md.)

Yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliği ile kanunun suç saydığı şekilde iktisadi veya mali güvenliği aleyhinde faaliyette bulunan veya yurt içinde bu tür faaliyetlerde bulunup da her ne suretle olursa olsun yurt dışına çıkan ve hakkında Türkiye’de bu nedenle kamu davası açılmasına veya ceza kovuşturmasına veya hükmün infazına olanak bulunmayan ve gelmesi için yapılan duyuruya rağmen üç ay içinde, savaş, Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde bir ay içinde yurda dönmeyen Türk vatandaşlığını sonradan kazanmış kişiler Bakanlar Kurulu kararı ile vatandaşlıktan çıkarılabilir.Bu hüküm, Türkiye savaş halinde bulunduğu zaman, doğumla Türk vatandaşı olanlar hakkında da uygulanabilir.

¹²⁵ RG. 12.06.2009,s.27256.

¹²⁶ R.G. 23.11.2004, S. 25649

Cumhurbaşkanı tarafından tekrar görüşülmek üzere Meclis Komisyonlarına iade edilmiştir. Yasanın yardım ve işbirliği başlıklı 10. maddesi ile yurtdışından yardım alınması başlıklı 21. maddesinin Anayasa'nın 69. aykırı olduğu gerekçesiyle geri gönderilmesi üzerine İçişleri Komisyonu tarafından yapılan incelemede; AY madde 69 da siyasi partilerin yurtdışından yardım alamayacağı esası düzenlendiğinden derneklerin siyasi partilere maddi yardımda bulunmasının anayasaya aykırılık teşkil etmeyeceği sonucuna varılmıştır¹²⁷. Bu sebeple yayınlanması uygun görülmeyen maddeler komisyon tarafından aynen kabul edilerek yasa 5253 Sayı ile 23.11.2004 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

22.11.2001 tarihinde kabul edilen 4721 Sayılı Yeni Medeni Kanunun dernekler hakkındaki hükümleri düzenleyen 56-100 maddelerine uyum sağlanması amacıyla 2908 sayılı Dernekler Kanununda 4748 ve 4771 Sayılı yasalarla bir kısım maddelerinde değişiklik yapılmış, daha sonra 2908 Sayılı yasa kaldırılarak Yeni Medeni Kanun ve değişiklikler göz önüne alınarak yasa bu şekilde yeniden hazırlanmıştır. Dernekler ile ilgili hükümler Dernekler Kanunu ve Medeni Kanun ile sınırlı olmayıp, 2860 Sayılı Yardım Toplama Kanunu¹²⁸ ve 5072 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurumları ile İlişkilerine Dair Kanunu¹²⁹ dernekler ile ilgili hükümler içermektedir.

Dernekler Kanunu sivil toplum kuruluşlarının yönetimle ilgili kararlar alınmasına, bu kararların uygulanmasına ve denetime katılabilmesi amacıyla hazırlanmış olup, bu amaca ulaşmada dernek kurma konusundaki kısıtlamaların azaltılmasını, dernek faaliyetlerinde serbestlik sağlanmasını ve derneklere uygulanan yaptırımların azaltılmasını hedefleyen düzenlemeler içermektedir¹³⁰. Bununla birlikte Kanunun uygulama usulleri ile ilgili olarak 11 maddede yönetmeliğe atıf yapılmış, 40

¹²⁷ Dernekler Kanununun 10. maddesinin 1. fıkrasının, 21. maddesinin ve 13. maddesinin birinci fıkrasının iptali istemiyle Anayasa Mahkemesinde açılan 2004/107 E. 2007/44 K. Sayılı davada Mahkeme, derneklerin maddi yardım alması ile ilgili 10. maddesinin birinci fıkrasının Anayasaya aykırı olmadığından iptal isteminin reddine, 10. maddenin birinci fıkrasında geçen “... adı geçen kurumlardan yardım alabilirler” bölümünün siyasi partiler yönünden Anayasa’ya aykırı olması nedeniyle iptaline, 13. maddenin 1. fıkrasında yer alan “Üye sayısının 100 kişiden çok olması şartıyla...” ibaresinin iptaline, derneklerin mülki idare amirliğine önceden bildirimde bulunmak şartıyla yurt dışındaki kişi ve kuruluşlardan maddi yardım alabileceklerini düzenleyen 21. maddesinin Anayasa’ya aykırı olmadığından iptal isteminin reddine karar vermiştir. , RG. 22.11.2007, S. 26708.

¹²⁸ RG. 25.06.1983, s.18088.

¹²⁹ RG.29.01.2004, s.25361.

¹³⁰ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 12.07.2004 tarih, Sayı B02.0.KKG.0.10/101-919/3359, Dernekler Kanunu Gerekçesi, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss651m.htm> , erişim tarihi:01.08.2008.

maddeden oluşan yasanın dörtte biri yönetmelikle düzenlenmiştir. Hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemenin yasal dayanağı yönetmelikle zayıflatılmış olup, özgürlüklerin sınırlandırılmasının yolu açık bırakılmıştır.

Genel olarak, Dernekler Kanunu derneklerin, federasyonların, konfederasyonların yabancı dernekler ile merkezleri yurtdışında bulunan kuruluşların yasak ve izne tabi faaliyetlerini, yükümlülüklerini, denetimlerini ve uygulanacak yaptırımlar ile derneklere ilişkin hususları düzenlemektedir.(DK madde 1)

En az üç derneğin bir araya gelmesi ile oluşan federasyonlar ile en az üç federasyonun bir araya gelmesi ile oluşan konfederasyonların faaliyetleri eski Dernekler Yasasında ayrıntılı olarak yer almakta iken yeni düzenlemede bu kuruluşlara amaç bölümünde yer verilip yasanın sadeleştirildiği görülmektedir. Yine federasyonların beş dernekten oluşması gerekliliği getirilerek çoğulculuk sağlamak istenmiş ve kamu yararına çalışan ibaresi çıkarılarak kamu yararına çalışmayan derneklerinde federasyon ve konfederasyon kurabilmesi amaçlanmıştır.

3.3.2. Dernek Kurma Hakkı ve Üyelik

Dernek Kurma Hakkı çağdaş toplumlar da düşünceyi açıklama ve bilgi edinme özgürlüğünün uzantısı olup, bu özgürlüğün gerçekleşme aracıdır. AİHS' nin 11. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasına demokratik bir toplumda, milli güvenliğin, kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, sağlığın, ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüğünün korunması ve suçun önlenmesi için zorunlu olan ve yasayla öngörülen önlemlerden başka hiçbir kısıtlama yapılamaz¹³¹.

Anayasanın 33. maddesine göre “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.” Derneğe üye olma hakkı, Anayasa ile devlete karşı bir kamu özgürlüğü olup, özel hukuk yönünden derneğe üye olma hakkı kişilik hakları arasında yer alır¹³².

Dernekler Kanununa göre fiil ehliyetine sahip olmayan gerçek ve tüzel kişiler, Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının bazı görevlileri özel kısıtlamalar nedeniyle dernek kurma hakkına sahip değildir. Bununla birlikte AİHS 11. maddesi doğrultusunda on beş yaşını bitiren

¹³¹ Safa Reisoğlu, **Uluslar arası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayınevi, İstanbul 2001, s. 92.

¹³² Teoman Akünel, **Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler**, Beta Yayınevi, İstanbul 1995, s. 70.

çocukların dernek kurma ve üye olmalarına dair kısıtlamalar yeni Dernekler Kanunu ile kaldırılmıştır.

Fiil ehliyetine sahip olmak dernek kurma için getirilen ön şart olup fiil ehliyetine sahip olmayan kişilerin hukukumuzda dernek kurma hakları bulunmamaktadır. Fiil ehliyeti kişinin hukuki bir hüküm ve netice meydana getirecek şekilde hareket edebilme iktidarındır. Fiil ehliyeti için;

Kişinin temyiz kudretine yani makul surette hareket etme iktidarına sahip olması,

Reşit olması, 18 yaşını doldurmuş olması,

Mahcur (kısıtlı) olmaması gerekmektedir.

Dernek kurmaya getirilen kısıtlamalar AIHS in 11. ve 14. maddelerine aykırı olup, gerek küçüklerin ve gerekse kısıtlı ve hükümlülerin dernek kurmasının yasaklanması yönünde Avrupa ülkelerinde de bir uygulama bulunmamaktadır ¹³³.

2908 Sayılı Dernekler Kanununun 4778 Sayılı Yasa ile değişik 5. maddesine göre Cumhuriyetin temel niteliklerine, milli güvenliğe ve kamu düzenine, genel sağlık ve genel ahlak kurallarına aykırı olarak, farklılıklara dayanarak azınlık yaratmak, TC nin üniter devlet yapısını bozmak, Atatürk' ün kişiliğine hakaret etmek ya da başkalarının hürriyetini kısıtlamak amacıyla dernek kurulamayacağı düzenlenmekteydi. Yeni düzenlemede hangi amaçlarla dernek kurulamayacağı teker teker saymak yerine derneklerin Anayasaya ve kanunlarla açıkça yasaklanan amaçları veya konusu suç teşkil eden fiilleri gerçekleştirmek amacıyla kurulamayacağı belirtilmiştir. (DK madde 30)

3.3.3. Faaliyet Serbestliği

Faaliyet yasağına ilişkin olarak kanun; Derneklerin tüzüklerinde gösterilen ama dışında faaliyette bulunma, askerliğe milli savunma ve genel kolluk hizmetlerine hazırlayıcı faaliyette bulunma ve kapatılmış bir siyasi parti, sendika ya da üst kuruluşun ibarelerini kullanma yasaklarını içermektedir.

¹³³ **Dernekler Kanununun Bazı Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı Rapor**, <http://www.stgm.org.tr/docs/1123446859karsilastirmalirapor.doc> , erişim tarihi:29.08.2008.

Yasa ile derneklerin TC nin resmi kurumlarıyla yapılan yazışmalarında Türkçeyi kullanacaklarına ilişkin esas getirilmiştir. Kanunla yasaklanmış diller kavramı kaldırılarak resmi yazışma dışında kullanılan dile ilişkin kısıtlamalar kaldırılmıştır.

Uluslar arası faaliyet 2908 Sayılı Yasada bir yasak olarak düzenlenmiş iken (Madde 7) yasanın yeni düzenlemesinde uluslar arası faaliyet başlıklı 5. maddesinde derneklerin uluslar arası faaliyette ve işbirliğinde bulunma, temsilcilik açma, dernek ya da üst kuruluş kurabilme imkânı getirilmiştir. Yabancı derneklerin Türkiye’ de faaliyette bulunabilmeleri, şube ve temsilcilik açabilmeleri, kurulmuş dernek ya da üst kuruluşlara katılabilmeleri ise İçişleri Bakanlığı’ ndan izin alma şartına bağlanmıştır. AİHS in 10. maddesine göre düşünce ve ifade özgürlüğü kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü içerir. Bu nedenle yabancı derneklerin faaliyette bulunabilmek için İçişleri Bakanlığı’ ndan izin almak zorunda olması yabancı derneklerin faaliyetlerini zorlaştıran bir uygulamadır. Sadece bildirimde bulunmanın yeterli olması yönündeki bir düzenlemenin ifade ve düşünce özgürlüğünün kullanılmasının önündeki engeli kaldıracağı düşünülebilir.

Medeni Kanunun derneklere ilişkin faaliyet serbestliğini düzenleyen 91. ve 92. maddelerine göre derneklerin yurtdışında faaliyet gösteren derneklere katılması ve yurtdışındaki derneklerin Türkiye’de faaliyette bulunabilmeleri için Bakanlar Kurulunun izni gerekmektedir. Dernekler Kanunu ile Medeni Kanunun faaliyet serbestliği ile ilgili hükümleri birbiriyle çelişkilidir. Bu durumda iki özel hükümden yeni tarihli olanı uygulanacaktır.

3.4.4. Diğer Değişikler

Dernekler Kanununda yapılan diğer bir önemli değişiklik ise derneklerin taşınmaz mal edinmedeki eski yasanın 64. maddesinde yer alan ihtiyaç dışında taşınmaz mal edinme yasağının kaldırılmasıdır. Böylece dernekler herhangi bir şarta tabi olmaksızın taşınmaz alıp satabilecekler, satın aldıkları taşınmazları 1 ay içerisinde mülki idare amirine bildirmeleri yeterli olacaktır.

AY madde 35 te düzenlenen mülkiyet hakkının özüne dokunan taşınmaz mal edinme yasağının ve yine Anayasada temel haklar ve hürriyetler bölümünde

güvencelenen dernek kurma özgürlüğüne getirilen sınırlamanın kaldırılmış olması hakkın özüne uygun bir düzenlemedir.

Dernekler Kanununun 27. maddesi kamuya yararlı derneklerin tabi olacağı özel hükümleri içermektedir. Bir derneğin kamuya yararlı dernek olabilmesi için, en az bir yıldan beri faaliyette bulunmuş olması, derneğin amacı ve giriştiği faaliyetlerin topluma yararlı sonuçlar verecek nitelikte olması gerekmektedir. (DK 27/1) 27. maddenin 3. fıkrasında yer alan “ kamu yararına çalışan derneklerin organlarında görev alan üyeler veya personel, ağır hapis veya ağır para cezası verilmesini gerektiren suçların işlendiğinin tespit edilmesi halinde geçici bir tedbir olarak İçişleri Bakanınca görevden uzaklaştırılabilir. Görevden uzaklaştırılanların yerlerine, kesin hükme kadar, öncelikle dernek üyelerinden olmak üzere görevlendirme yapılır.” Düzenlemenin son tümcesinin Anayasanın 2. , 11. , 13. , 33. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde dava açılmıştır. 5253 Sayılı Dernekler Kanununun 4. maddesinin f bendine göre dernek yönetim ve denetim kurullarının görev ve yetkileri ile ne şekilde seçileceğinin derneğin tüzüğünde belirtilir. Dernek tüzüğünde belirtilen esaslar dışında bir görevlendirmenin Anayasanın 33. maddesinde yer alan Dernek Kurma özgürlüğüne aykırılık teşkil ettiği gerekçesini haklı bulan Mahkeme 27. maddenin 3. fıkrasından yer alan kuralın iptaline karar vermiştir ¹³⁴.

Dernekler Kanununun 27. maddesinin son tümcesinin iptali nedeniyle doğan boşluğu gidermek amacıyla hazırlanan ve 08.06.2006 tarihinde kabul edilen 5519 Sayılı Dernekler Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 5253 Sayılı Dernekler Yasasının 27. maddesine üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere fıkra eklenmiştir. Yapılan yeni düzenlemeyle görevden uzaklaştırılan organların yerine dernek merkezinin bulunduğu ilin valisinin talebiyle ve sulh hukuk mahkemesi tarafından kayyım tayin edilmesine karar verilecek ve kayyım hüküm kesinleşinceye kadar görevine devam edecektir.

Dernekler Kanununun cezai hükümler başlıklı 32. maddesinde 2908 Sayılı Dernekler Yasasında yer alıp ta dernekler ve yöneticiler hakkında öngörülen suç ve

¹³⁴ Anayasa Mahkemesi’ nin 2005/8 E. , 2006/2 K. Sayılı kararı, RG. 25.07.2006, S. 26239.

cezalar azaltılarak hapis cezaları Avrupa Standartlarına uygun olarak idari para cezalarına dönüştürülmüştür ¹³⁵.

Dernek genel kurul toplantılarının hükümet tarafından izlenmesi zorunluluğunun kaldırılması, denetim ile ilgili olarak kolluk kuvvetlerinin görevlendirilmemesi, denetimin İçişleri Bakanı veya mülki idare amiri tarafından yapılması, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadan arama yapılamaması, dernek tarafından düzenlenen beyannamelerin mülki idare amirine verilmesi gibi değişikliklerle dernekler üzerindeki kısıtlamalar ve işleyişi zorlaştıran nitelikteki bürokratik engeller ve baskıların azaltılması yoluna gidilmiştir.

Dernekler Kanunu örgütlenme özgürlüğünün kullanılması ve kişilerin yönetime katılmasını sağlamak amacıyla hazırlanan, Anayasal güvenceye sahip bir düzenlemedir. Bu nedenle yasada yapılan değişikliklerin insan hakları ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır.

Ancak, dernekler ile ilgili yürürlükte olan yasaların varlığı mevzuatta dağınıklığa yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak ta tek bir yasa ile düzenlenebilecek derneklere ilişkin hükümler hakkın uygulamasında farklılıklara yol açmaktadır. Medeni Kanun ve Dernekler kanununun hükümlerinin çelişmesinin sebebi budur. Aynı zamanda mevcut dağınıklık yasaların ulaşılabilir, objektif, açık olması ilkelerine de ters düşmektedir.

Dernekler ile ilgili diğer bir husus, kişilik hakkına ilişkin yasal düzenlemenin önemsenir miktarda yönetmelik hükümlerine atıf yapmasıdır. Yönetmelikle düzenlenecek uygulamaların fazlalığı yasanın uygulama gücünü azaltmakta ve sınırlama ve değişikliklere açık hale getirmektedir.

Fiil ehliyetine sahip olmayan kişilerin , küçüklerin, kısıtlıların ve hükümlülerin dernek kurmalarının yasak olması AİHS in 11. ve 14. maddelerine aykırı olduğundan dernek kurma önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Faaliyet serbestliği ile olarak Medeni Kanun ve Dernekler Kanununun çelişen hükümlerinin giderilmesinden öte, faaliyete ile ilgili izin esasları kaldırılmalı ve bildirim yeterli olmalıdır.

¹³⁵ **Dernekler Kanununun Bazı Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı Rapor**, <http://www.stgm.org.tr/docs/1123446859karsilastirmalirapor.doc> , erişim tarihi:29.08.2008

3.4. Ceza Muhakemesi Kanunu

3.4.1. Amaç ve Kapsamı

İnsan hak ve özgürlüklerine saygı doğrultusunda ve adil yargılama ilkesine uygun olarak gerçeği ortaya çıkarmak temel amacını taşıyan Ceza muhakemesi hukukunda 1412 sayılı CMUK kaldırılarak yerine 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu kabul edilerek AİHS ve taraf olduğumuz uluslar arası mevzuata paralellik sağlamak amaçlanmıştır.

Ceza Muhakemesi Hukuku, insanın doğuştan sahip olduğu vazgeçilmez ve devredilmez temel hak ve özgürlüklerinin koruma altına alınmasını ve ihlale açık evrelerde kişiye silahların eşitliği ilkesi ışığında savunma hakkını tam olarak tam olarak kullanabilmesini sağlama açısından önem arz eden düzenlemelerin yer aldığı bir kurallar ve ilkeler bütünüdür ¹³⁶.

Adil yargılanma hakkı temel güvence olmak üzere, sanığın yargılama öncesinden sonuçlanıncaya kadar geçen süre içinde hak ve özgürlüklerinin güvenceler ölçüsünde kısıtlanabilmesi, haksız yakalamaya ve tutuklamaya tazminat, suçsuzluk karinesi, susma hakkı, davanın tarafsız mahkemelerde alenen görülmesi, iddianamenin iadesi, adli kontrol tutuklama gibi önleyici tedbirlerin çok sıkı şartlar altında itiraz hakları ile birlikte uygulanabilmesi, cezanın aleyhe olacak şekilde arttırılamaması, istinaf yoluna başvurulabilmesi, uzlaşma, makul sürede yargılanma, hukuka aykırı delillerin hükümsüz sayılması 5271 Sayılı CMK ile düzenlenen başlıca hükümler ve ilkeleridir.

Daha önce Cumhuriyet Savcılığı tarafından yapılan tebligat işlemlerinin doğrudan doğruya mahkemeler tarafından yapılması (madde 36) kabul edilerek adaletin işleyişi hızlandırılmış, tanıkların çağırılması AİHS’ e paralel olarak yeniden düzenlenerek tanıkların korunmasına yönelik gerekli önlemlerin alınması öngörülmüştür (madde 143- 58) . Tutuklama nedenleri azaltılıp, tutuklama nedeni sayılabilecek haller katalog şeklinde belirtilmiştir (madde 100) . Altı sınırı 5 yıldan fazla olan suçlarda ya da şüpheli veya sanığın 18 yaşını doldurmamış ve kendini

¹³⁶ İnsan hak ve özgürlükleri bakımından öncelikli uygulamalar içeren bir yasa, 21 günde Adalet Alt Komisyonunda görüşülerek Adalet Komisyonuna gönderilen “panik tasarısı” olarak adlandırılmıştır., Cumhuriyet Halk Partisi olarak sunulan Karşı oy yazısı için bkz., <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss698m.htm> ,erişim tarihi:04.04.2009.

savunamayacak durumda olan kişilere yönelik mecburi müdafilik sistemi getirilmiştir (madde 150)¹³⁷ .

Yeni CMK ile uygulamadaki zorluklar göz önüne alınarak ve davayı açan kişiye külfet olduğu düşüncesiyle, suçtan zarar görenin Devlet olduğu gerekçesiyle kişisel dava açma usulü kaldırılmıştır.

Ceza Muhakemesi Kanununda belirli suç tipleri için gizli koruma tedbirleri kabul edilmiştir. Bunlar;

-Telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi (madde 135)

-Gizli soruşturmacı görevlendirilmesi(madde 139)

-Teknik araçlarla izleme(madde140)

Anayasanın 22. maddesine göre haberleşmenin gizliliği esas olup ancak 2. fıkrada sayılan nedenlerle ve hakim kararı ile gizlilik esasına dokunulabilir¹³⁸.

Her ne kadar CMK 141. madde koruma tedbirleri nedeniyle uğranılan maddi ve manevi tazminatın devletten talep edilebileceği düzenlenmiş ise de henüz suç oluşmadan başvurulmuş gizli koruma tedbirlerine karşı, suç isnadını bilmeyen şüphelinin suçun oluşmaması durumunda devletten tazminat istemesi de söz konusu olmayacaktır. Gizli olarak elde edilen bulgular ise hukuka aykırı delil kapsamında çıkarılacaktır. Bu nedenlerle gizli koruma tedbirlerinin Anayasa madde 22. bağlamında maddeye aykırılık teşkil ettiği düşünülebilir. 1412 Sayılı Ceza Muhakemesi Usul Kanunu’ nda haksız yakalanan ve tutuklananlara tazminat verilmesi konusu diğer koruma tedbirlerini de kapsamına alarak yeniden düzenlenmiştir. “Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat” başlıklı CMK 141. madde de gizli soruşturma tedbirleri ile ilgili düzenlemeye yer verilmemiş olması büyük bir eksikliktir¹³⁹.

¹³⁷ Haluk Çolak, Mustafa Taşkın, **Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi** , Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007, s. 91.

¹³⁸ Osman Şirin, **Gizli Ceza Muhakemesi Tedbirleri**, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/145.doc> , erişim tarihi:01.08.2008.

¹³⁹ Veli Özer Özbek, **Yeni Ceza Muhakemesi Kanununun Anlamı**, s. 626, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

AIHS bağlamında ise; AIHM özgürlükçü ve sınırlama nedenlerini sınırlayıcı metodu benimsemiş olduğundan dolayı gizli koruma tedbirlerine oranlılık ilkesi doğrultusunda başvurulması gerekmektedir. Organize suçla mücadele ve bu mücadelede koruma tedbirleri alınmasının sosyal gereksinim olduğu AIHM kararlarında mevcuttur¹⁴⁰.

Gizli koruma tedbirlerine başvurabilme kıstaslarından biri de başka türlü delil elde etme imkânının bulunmamasıdır. Böyle bir kıstasın neye göre ve nasıl belirleneceği konusunda kanunda bir açıklık bulunmamaktadır.

Gizli soruşturmanın kurumsallaştırılması sonucu doğuran hukuka aykırı delil üretimine yasallık olanağı verilen düzenleme eşitlik ilkesini, Anayasa' nın 36. ve 38. maddelerini ve AIHS' nin 6. maddesini ihlal eden bir düzenlemedir¹⁴¹.

Gizli soruşturmacının suç işleyemeyeceği ve örgüt tarafından işlenen suçlardan sorumlu tutulamayacağına dair 139. maddenin 5. bendine karşılık, örgütün içine girerek soruşturma yapmak amacıyla güvenini kazanacak olan gizli soruşturmacının hareketleri suç oluşturmaya rağmen, bu suç örgütün suçu olarak kabul edilecektir.

3.4.2. Ceza Muhakemesi Kanununda Beden Muayenesi, Genetik İncelemeler ve Fizik Kimliğin Tespiti

3.4.2.1.Genel olarak

Şüpheli veya sanık ile mağdur ve ilgili kişilerin beden muayenesi 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun “ Gözlem altına alınma, Muayene, Keşif ve Otopsi” başlıklı 75–81. maddelerinde düzenlenmiştir. Yasanın 82. maddesinde ise dış muayenenin yapılma usul ve şartlarının çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği belirtildiğinden, 82. madde dayanak alınarak hazırlanan Ceza Muhakemesinde beden muayenesi, genetik incelemeler ve fizik kimliğin tespiti hakkında yönetmelik 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yine 5271 Sayılı CMK ya dayanarak

¹⁴⁰Murat Volkan Dülger, **AIHM kararlarında Organize Suçla Mücadelede Özel Koruma Tedbirleri**, http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/aihmde_organizesuc.htm, erişim tarihi: 05/08/2008.

¹⁴¹Ercan Kanar, **Özgürlükler Açısından CMK**,Bia Haber Merkezi <http://bianet.org/bianet/siyaset/53824-ozgurlukler-acisindan-cmk>, erişim tarihi:06.08.2008.

hazırlanan yakalama, gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinin “Sağlık Kontrolü” başlıklı maddesi, Beden Muayenesi Yönetmeliği ile detaylandırılmıştır.¹⁴²

Yapılan değişiklikler ile adli vakaları sevk etme, yetkili merciler, muayene çeşitleri ve vücuttan örnek alınması ve muayene koşulları ile ilgili yeni düzenlemelere yer verilmiştir.

3.4.2.2. Beden Muayenesi

Beden muayenesi, suçlu, sanık, şüpheli, mağdur ve ilgili kişilerin suça ilişkin delil elde edilmesi amacıyla Cumhuriyet Savcısının ya da mağdurun talebiyle ve Cumhuriyet Savcısının kararıyla, tabip tarafından tıbbi yöntemler kullanılarak değerlendirme yapılmasını ifade eder. İç ve dış muayeneden oluşan ancak tabip tarafından yapılmakta ve müdahalenin kişinin sağlığına açıkça ve öngörülebilir bir zarar verme tehlikesinin bulunmaması gerekmektedir. (Beden Muayenesi Yönetmeliği madde 4–5)

Dış beden muayenesi; Vücudun dış yüzeyi ile kulak, burun ve ağız bölgelerinin gözle ve elle yapılacak yüzeysel tıbbi incelenmesini,

İç beden muayenesi ise; kafa, göğüs ve karın boşlukları ile cilt altı dokularının tıbbi incelenmesini içerir.

İç beden muayenesi, ancak üst sınırı iki yıldan daha az hapis cezasını gerektiren suçlarda yapılır. Ceza Muhakemesi Kanununun 75. maddesinde şüpheli veya sanığın iç beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması esasları düzenlendiğinden, dış beden muayenesinin yapılma usul ve şartları yönetmelikle belirlenmiştir. Bu nedenle, iç muayene için geçerli olan ve üst sınırı 2 yıldan az hapis cezasını gerektiren suçlarda dış beden muayenesi yapılabilecektir. Diğer kişilerin beden muayenesini düzenleyen 76. maddesinde değişiklikten önceki düzenlemeden farklı olarak “mağdurun rızası” muayene ve vücuttan örnek alınması için Cumhuriyet Savcısının kararını kaldıran bir unsur olarak yasada yer alır.

(CMK md. 76/2, TCK md. 26) Yasada kadının muayenesinin istemi halinde ve olanaklar elverdiğinde kadın hekim tarafından yapılacağı da düzenlenmiştir. Ancak sanık veya şüphelinin bayan olması halinde hekimi seçme hakkı olanakların elvermesi

¹⁴² Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoglu, **Soruşturma Evresi Cep Kanunu**, Beta Yayınevi, Ocak 2006, İstanbul, s.691.

şartına bağlı tutulmuştur. Oysa ki hekimin hastasını seçme hakkı olmamasına karşılık, hastanın doktorunu seçme hakkı vardır¹⁴³.

3.4.2.3. Beden Muayenesi Kararı

Bir suça ilişkin delil elde etmek için şüpheli, sanık üzerinde beden muayenesi yapılmasına kural olarak hakim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Savcısı tarafından verilir. Karar mercii yapılacak muayene ve incelemeye göre farklılık gösterir. Şöyle ki;

-İç beden muayenesine savcının veya mağdurun istemiyle ya da re' sen mahkeme tarafından, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Savcısı tarafından karar verilir.

-Dış beden muayenesine, Cumhuriyet Savcısı ile emrindeki kolluk görevlileri veya kovuşturma makamlarının kararıyla yapılmakta, hakim kararı aranmaz.

-Şüpheli veya sanığın vücudundan kan veya benzeri biyolojik örneklerle, saç, tükürük, tırnak gibi örnekler alınmasına mağdur ve diğer kişilerin vücudu üzerinde iç ve dış muayene yapılmasına Cumhuriyet Savcısının istemiyle ya da re' sen hakim veya mahkemece, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Savcısı tarafından karar verilir.

-Soy bağının veya elde edilen bulgunun şüpheli, sanık ya da mağdura ait olup olmadığının tespiti için moleküler genetik incelemeler yapılmasına ise sadece hakim tarafından karar verilir.

Beden muayenesi ve inceleme yapılmasına şüpheli, sanık ya da diğer kişilerin rıza göstermesi gerekmemektedir.

3.4.2.4. İlgilinin Rızası ve Aleyhe Delil Vermeme Hakkı

İlgilinin rızası, yönetmelikte inceleme ya da muayene için ilgili merciin kararının gerektiği hallerde karar alınması şartını ortadan kaldırır. Rıza göstermeme durumunda ise Savcılık tarafından gerekli önlemler alınarak muayene ve incelemenin yapılır (madde 18).

İnceleme ve muayene için rıza aranmaması ve gerektiğinde zor kullanılmasını Anayasa' nın 38. maddesinde düzenlenen “kimsenin kendi aleyhinde delil vermeye zorlanamayacağı” hükmüyle birlikte değerlendirdiğimizde Anayasal güvencenin iç

¹⁴³ Gürkan Sert, **Ulusal Bildirgeler ve Tıp Etiği Çerçevesinde Hasta Hakları**, Babil Yayınları, Eylül 2004, İstanbul, s. 263.

hukukta yer alan düzenleme nedeniyle uygulanamadığını görmekteyiz. Her ne kadar Anayasada kişinin vücut bütünlüğüne kanunda yazılı haller dışında dokunulamayacağı esası yer almakta ise de yönetmelikle düzenlenen dış vücut muayenesi hak ve özgürlüklerin yasayla kısıtlanabileceği ilkesine ters düşmektedir. Türk anayasal düzeninde temel hakların kanunî bir dayanak olmaksızın idarî işlemlerle sınırlanması mümkün değildir.

Ceza muhakemesinin amacı, şüpheli veya sanık ile mağdurun hak ve çıkarlarını insan hak ve özgürlükleri ekseninde dengeleyerek maddi gerçeği ortaya çıkarmaktır. Maddi gerçeği ortaya çıkarırken çoğu kez insan hak ve özgürlüklerine sınırlama, müdahale gerektirdiğinden sanığın veya şüphelinin soruşturma ve kovuşturma evrelerinde hakları ön plana çıkmakta bu nedenle de hem Anayasa hem de AİHS Ceza muhakemesi hukuku uygulamasının önemli dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

Sanığın temel haklarından biri olan savunma hakkı, aleyhe delil vermeye zorlanılmaması ilkesini kapsayan susma hakkını bünyesinde barındırır¹⁴⁴.

Susma hakkı, AİHS 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı içerisinde, Anayasamızda ise 38. maddede düzenlenmiştir¹⁴⁵.

Müdahaleye rıza göstermemeyi aleyhe delil vermeme hakkı ve susma hakkı kapsamında değerlendirirsek, zorla elde edilen bulguların hukuka aykırı delil kapsamında kabul edilmesi gerekir.

Anayasa' nın 17. maddesine göre tıbbi zorunluluklar dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz. Tıbbi zorunluluk kavramından ise bireyin sağlığının korunması ve bozulmuş sağlığının iyileştirilmesi anlaşılmaktadır. Delil etme amacıyla kişinin vücuduna yapılan müdahalede hastanın sağlığının korunması tanı konması amaçlanmamaktadır. Yönetmeliğin 18. maddesine göre rıza olmaması durumunda örnek alınmasını sağlamak üzere Cumhuriyet Savcılığınca gerekli önlemlerin alınacağı düzenlenmektedir. Ancak cinsel saldırı suçlarında jinekolojik muayeneye Cumhuriyet Savcısının emri ile görevlendirilen kolluğun ne şekilde katkıda bulunacağı karmaşık bir

¹⁴⁴ İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu, TBB yayını, Ankara, Aralık 2004, s.40.

¹⁴⁵ Nur Centel, Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, Ekim 2006, İstanbul, s. 146.

durum olup, zor kullanmanın insan onurunu zedeleyerek, bedensel ve ruhsal olarak travmaya neden olup, ileriki yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir¹⁴⁶.

Mukayeseli hukuku incelediğimizde Fransız Hukuku'nda beden muayenesine ancak muayenenin zorunlu olması halinde ve doktor tarafından yapılması şartıyla izin verilmektedir. Alman Hukuku'nda muayene, basit muayene ve vücuda müdahale olarak ikiye ayrılmakta, iç kısma müdahalenin ancak hâkim kararıyla yapılacağı, sağlığı tehlikeye düşürmemek ve ağır bir müdahale gerektirmemek koşuluyla hâkim kararı olmadan da muayene ve müdahalenin yapılabileceği düzenlenmiştir. Rıza konusunda; şüphelinin sanığın muayene ve müdahaleye rıza göstermediği durumlarda müdahalenin orantılılık ilkesiyle bağdaşır şekilde zorla yapılabileceği kabul edilmektedir. Gerek Fransız gerekse İsviçre hukukundaki düzenleme Alman Hukukuyla paralellik gösterir¹⁴⁷.

AIHM kararlarında ise, kamu makamları tarafından yapılacak müdahalenin hukuka uygun ve sözleşmenin 8. maddesinin 2. fıkrasında sayılan meşru amaçlardan birini taşıması ve demokratik toplumda gerekli olması kaydıyla yapılabileceği kabul edilir. Mahkemeye göre “ Bir kimsenin vücut bütünlüğüne herhangi bir müdahalenin hukukten öngörülmüş olmasını ve o kimsenin rızasının bulunmasını gerektirdiğini, aksi takdirde gözaltında bulunan korunmasız durumdaki kimsenin keyfi eylemlere karşı hukukun güvencesinden yoksun kalacağı ve hukuka uygunluğun bu şekilde ortadan kalkacağı” düşünülür¹⁴⁸.

3.4.2.5. Muayene ve İncelemeye İtiraz

Ceza Muhakemesi Kanununun 25. maddesine göre sanığın veya şüphelinin muayeneye katılma zorunluluğu olduğundan, muayene ve incelemeye itiraz hakkı yoktur. Bu hak, muayeneye zorlanamayacak kişiler için geçerlidir. Bu kişiler CMK ya göre tanıklıktan çekinme hakkı olan kişilerdir. (TCK madde 45/47)

¹⁴⁶ Hakan Hakeri, **Adli Hekimlikte İnsan Hakları, Sağlık Hakkı, Hasta Hakları – Türk Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, Sağlıkli Yaşam Derneği Yayını, Sayı:3, Kasım 2007, s.

¹⁴⁷ Hakan Kızılarıslan, **Ceza Muhakemesi Adli Tıp ve Adli Bilimlerde Vücudun Muayenesi ve Örnek Alma**, Çetin Veb Ofset A.Ş., Temmuz 2007, Ankara, s. 40-43.

¹⁴⁸ Osman Doğru, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, Y.F.- Türkiye, 22.03.2003 Tarih, 24209/ 94 sayılı Özel yaşama saygı, kişisel bütünlük, gözaltında zorla jinekolojik muayene,hukukten öngörülebilirlik hakkında AIHM kararı, Legal Yayıncılık , Ocak 2008, İstanbul, s. 423.

Tanıklıktan çekinme, kişinin kendisini veya yakınlarını ceza kovuşturmasına uğratabilecek nitelikteki sorulara cevap vermekten kaçınmayı ifade eder. Tanıklıktan çekinme nedenleri üç gruba ayrılır. Bunlar;

- 1.Şüpheli ve sanıkla aralarında belirli bir yakınlık bulunması,
- 2.Belirli meslek ve faaliyetlerin söz konusu olması,
- 3.Devlet sırrı oluşturan konuların bulunmasıdır.

Muayene ve örnek alma işlemlerine itiraz, işlemin öncesinde veya sırasında ya da işlem sonrasında işlemin hukuka aykırı yapıldığına ve sonuçlarına ilişkin yapılır.¹⁴⁹

İtiraz süresi ilgilinin kararı öğrendiği tarihten itibaren 7 gün içinde ve kararı veren makama yapılır. (CMK madde 268) İtiraz infazı durdurmadığından muayenenin itirazın sonucunun beklenmeden yapılması söz konusu olacak ve itirazın haklı çıkması durumunda ise zaten muayene ve müdahale yapılmış olduğundan elde edilen bulguların savcı ya da mahkeme tarafından hukuka uygun delil kapsamında değerlendirilmemesi gerekecektir¹⁵⁰.

3.5. Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹⁵¹

3.5.1. Amaç ve kapsam

Türkiye’ de ilk defa müstakil olarak düzenlenen 5378 sayılı yasa ile; özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak amaçlanmıştır.

Yasaya göre özürlü kavramı Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım,rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi ifade etmektedir.

¹⁴⁹ Hakan Kızılarıslan, s.25.

¹⁵⁰ Erdener Yurtcan, **Uyum Yasaları 2001/2004 Anayasa Değişiklikleri**, Kazancı yayınevi, İstanbul 2004, s. 7.

¹⁵¹ RG. 07.07.2005,s. 25878.

Yasal düzenlemede özürlü hakkı, insan onur ve haysiyetiyle temellendirilen ve ayrımcılık yasağı ile çerçevesi çizilen bir hak olup, devlete ayrımcılığı önlemeye yönelik politikalar belirleme konusunda pozitif yükümlülükler vermektedir.

Özürlüler ile ilgili ulusal mevzuatta yapılan düzenlemelerin dağınık olması özürlü haklarının Türkiye' nin uluslar arası mevzuata tam bir uyum içinde uygulanmasına engel olduğundan yapılan düzenlemeyle boşluğun ve dağınıklığın giderilmesi amaçlanmıştır. Ancak diğer yasaların özürlüler ile ilgili hükümleri yürürlükte olup, özel yasaya uyum sağlamak amacıyla diğer mevzuatta da değişiklikler yapılmıştır. Bu nedenle yasanın yönetmeliğe atıf yaptığı gösteren maddelerde Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle uygulama usullerinin belirleneceği hususu düzenlenmiştir.

Özürlülük kavramı Türk Ceza Kanununun 122 inci maddesinin birinci fıkrasında geçen "dil, ırk, renk, cinsiyet," ibaresinden sonra gelmek üzere yasa metnine eklenmiştir¹⁵². Böylelikle özürlü kişilerin sahip olduğu haklara ayrımcılık yasağına aykırı olarak kullanan kişilere cezai yaptırım öngörülmüştür.

Yasa kapsamında özürlü bireylerin bakım, rehabilitasyon, istihdam, eğitim ile ilgili hizmetlerin hangi kurum tarafından ne şekilde yapılacağına dair genel düzenleme yer almakta, uygulama esasları ise ilgili kurumların çıkaracağı yönetmeliklere bırakılmaktadır.

3.5.2. Hakkın kapsamı

Özürlülerin haklarının önemi tarihsel gelişim süreci içerisinde ikinci kuşak haklarla birlikte ortaya çıkmış olup, özürlülerin birinci kuşak haklardan her birey gibi özgürce faydalanabilmesi için devlete yükümlülük verilmesinin zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Zira negatif haklardan yararlanabilmek için pozitif hakların varlığı

¹⁵²**5237 Sayılı TCK, madde 122.** - (1) Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak;

a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,

b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,

c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,

Kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.

yaşamsaldır¹⁵³. Eşitlik ve ayrımcılık yasağı hakkın temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. En geniş anlamda özürlü hakkı vatandaşlık hakkı olarak birinci kuşak haklarda yer alan ve bu hakkın sahip olduğu güvencelerle donatılması gereken bir haktır.

Anayasa Madde 61/2 ye göre “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.” Bu arada Madde 42/7’de devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alması gerektiği vurgulanmıştır.

Özürlü insanların diğer insanlarla eşit koşullarda altında, sosyal hayata katılımının sağlanması bir insan hakları sorunu olup, özürliülerin önündeki fiziksel ve ruhsal tüm engellerin kaldırılarak, onların insanca bir hayat yaşamalarını sağlamak, insan haklarının herkesin doğuştan sahip olduğu eşit haklar olduğu ilkesinin zorunlu bir sonucudur¹⁵⁴.

Özürlü hakkı birinci kuşak haklardan vatandaşlık hakkı içinde ikinci kuşak hakları da barındıran ve bireyin vatandaşlık haklarından eşit olarak faydalanmasını sağlayan bu nedenle ayrımcılık yasağına tabi bir haktır. Bu anlamda özürlü hakkı temel hak ve özgürlükler bağlamında tam bir Anayasal güvence ile korunabilmesi için birinci kuşak haklar arasında açıkça zikredilmesi gereken bir hak olup, Sosyal ve Kültürel Haklar kapsamında ele alınması yetersizdir. Zira bu hakkın, ikinci kuşak hak kapsamında değerlendirilmesinin sebebi özürlü kişilerin sosyal haklardan faydalanabilmesi için özel düzenlemelere ihtiyaç duymasındandır. Bu nedenle devletin yükümlülüklerinin hakkın kullanılmasında zorunluluk olup, bu durum hakkın güvencesini daraltmamalıdır.

Özürlüler hakkında 22. dönemde yapılan yasal düzenleme, mevzuatın dağınık olmasından dolayı uluslar arası düzenlemeler ve insan hakları karşısında bir iyileştirmedir. Ancak mevzuattaki dağınıklık, 5378 Sayılı Yasanın uygulamasını da farklı kurumların çıkaracağı yönetmeliklere bağımlı kıldığı için devam etmektedir. Yasanın kentsel olarak uygulamasının 7 yıl gibi uzun bir sürece yayılması uygulamada yaşanmaya devam edecek ihlallere neden olması bakımından sakıncalıdır.

¹⁵³ Fatma Gökmen, **Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi**, <http://www.ozida.gov.tr>, erişim tarihi:04.07.2009.

¹⁵⁴ Abdurrahman Eren, **Özürlü İnsanların Hakları**, http://www.ihb.gov.tr/haklarim/hak_konulari/engelli/ozurlu_haklari_abdurrahman_eren.doc, erişim tarihi:03.07.2009.

Özürlü hakkının vatandaşlık hakkı kapsamında değerlendirdiğimizde yasanın uygulamaya geçirilmesinin ekonomik koşullara bağlanması hakkın özüne aykırıdır.

Bu nedenle Özürlü hakkının anayasal güvence altına alınması gerekmektedir. Özürlü hakları ile ilgili düzenlemelerin, devletin mali yeterliliği ile sınırlanmasının önüne geçilmesi için hakkın niteliği göz önüne alınarak mevzuatta birlik sağlanmalıdır.

3.6. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu¹⁵⁵

3.6.1. Amaç ve Kapsamı

Denetimli serbestlik, dar anlamda hükmün ertelenmesi, ceza tayin edilememesi, suçun tekrarrü ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması durumlarında suçlunun topluma kazandırılması, cezanın toplumdan ve suçlunun sosyal ortamından kopmadan çektirilmesi böylelikle mükerrer suçlu sayısını azaltmayı amaçlayan, geniş anlamda ise, suçun tespitinde, sorgulama, kovuşturma ve ceza tayin etme aşamalarında suç işleyen kişiyi kendi sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimi içinde değerlendirerek adil yargılanmasını ve insan onuruna yaraşır biçimde ceza tayin ve tespit aşamalarını geçirmesini sağlayan bir kurumdur.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (madde 58), 5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu (madde 231) ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununda (madde 104.107.108) düzenlenen denetimli serbestlik, 5402 Sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu ile yasal zemine oturtulmuştur.

5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 104. maddesinde belirtilen cezası ertelenen, salıverilen veya haklarında hapis cezası dışında hakkında tedbire hükmedilen hükümlünün yeniden suç işlemesinin önlenmesi, topluma kazandırılması, psiko-sosyal ve kültürel gelişimlerine katkıda bulunulması, toplumu suçtan koruma amacına yönelik olarak çalışmalar yapacak olan, 5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunun 109 maddesinde düzenlenen denetimli serbestlik ve yardım merkezleri ile 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun

¹⁵⁵ T.C. Resmi Gazete, 20.07.2005, S.25881.

104. maddesinde yer alan Koruma Kurullarının çalışma amaç ve usullerini göstermek amacıyla düzenlenen Kanun 20.07.2005 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasanın uygulanması, denetimli serbestlik kararlarını uygulayacak olan Danışma Kurulu, Daire Başkanlığı, Şube Müdürlükleri ile Koruma Kurulları tarafından gerçekleştirilecektir.

3.6.2. İlkeler

Kurulların görevlerini yerine getirirken dikkat etmesi gereken ilkeler (Denetimli Serbestlik Yasası madde 4) ;

a-İnsan onuruna saygı ve dürüstlük:

İnsan onuruna saygı ve dürüstlük kavramıyla anlatılmak istenen, denetimli serbestlik kurallarını yerine getirenlerin görevleri sırasında onur kırıcı ya da küçültücü davranışlardan uzak kalmasını ve dürüstlük ve kararlılık çerçevesinde hareket etmeleri gerekliliğidir.

b-Gizlilik:

Gizlilik kavramıyla; denetimli serbestlik kurumlarında görev alanların, suçtan zarar gören, şüpheli veya sanık, hükümlü ya da aileleri hakkında bu görev nedeniyle öğrenmiş oldukları bilgileri ifşa edilmemesi, bilgilerin konuyla ilgisi olmayan kişilere ulaşmasına engel olunması gerekliliği ifade edilmektedir.(AY madde 20)

c-Tarafsızlık

Tarafsızlık, denetim görevini yerine getiren kişilerin, görevleri gereği elde ettikleri bilgi ve belgeler nedeniyle tarafsızlığa gölge düşürecek davranış ve ilişkilerden uzak durmaları ve dava taraflarına eşit uzaklıkta durmaları gerekliliğini ifade eder¹⁵⁶.

3.6.3. Yasanın Uygulanması

Adli Kontrol altındaki sanıklarla ilgili yapılan kovuşturma aşamasında mahkeme veya hâkimin isteği üzerine sanığın ailesi, çevresi ve ekonomik durumu hakkında ilgili şube müdürü tarafından ayrıntılı düzenlenecek sosyal araştırma raporu ile suçtan zarar gören kişilere soruşturma ve kovuşturma aşamalarında psiko-sosyal yardımda bulunulacak ve ekonomik sorunların çözümünde de danışmanlık yapabilecektir. (madde 12,13)

¹⁵⁶ 10.03.2005 tarihli “**Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları yasa tasarısı ve gerekçesi**”, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Sayı B02.0.KK.60.10/101-1067/1083, www.tbmm.gov.tr, erişim tarihi 08.03.2009.

Kovuşturma evresinden sonra ise 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunun 50. maddesinde düzenlenen kısa süreli hapis cezalarına seçenekli yaptırımlar ile 51. maddesi uyarınca verilen hapis cezasının ertelenmesine bağılı olarak verilen denetimli serbestlik kararının ve 5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununun 105. maddesi uyarınca verilen yararlı işte çalıştırma yaptırımının yerine getirilmesi sağlanacaktır.

Denetimli serbestlik hükümlerine uyulmaması halinde; denetimli serbestlik hizmetini yerine getiren şube müdürlerinin kurallara uygun davranmayan hükümlüleri ya da suç işleyenleri ilgili makamlara bildirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu konuda yetkili makamlar, mahkemeler, hâkimlikler ve Cumhuriyet Başsavcılıklarıdır. Denetimli serbestlik karara uymayan kişi hakkında 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun 50/6 ve 51/7 fıkralarında öngörülen yaptırımların uygulanmasına karar verilir.

5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 110. maddesinde yer alan “hapis cezasının konutta çekilmesi” kararına uyulması ise denetimli serbestlik uygulayıcıları tarafından kontrol edilir.

Salıverilme sonrasında ise; 5275 Sayılı Yasanın 90 ve 91. maddelerinde düzenlenen iş bulma ve psiko-sosyal sorunların çözümünde yardımcı olmak üzere yine denetimlik serbestlik uygulayıcılarına görev düşmektedir. Şube müdürleri görevlerini yerine getirirken Koruma Kurullarından yardım alacak, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma kurulları Danışma Kurulundan danışman organ olarak faydalanacaktır. Kurullarda görev alacak kişilerin tabi oldukları usul ve çalışma esasları ise yasanın 19 ve 20. maddelerinde düzenlenmektedir.

Denetimli serbestlik uygulaması, Ceza Hukukunda yasanın toplumu suçtan korumakla birlikte, suçluluğına karar verilen ya da henüz soruşturma aşamasında olan şüphelinin adil yargılanmasını, temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasının asgari düzeye indirilmesini ve böylelikle kişinin kendi maddi ve manevi varlığını geliştirmesine de yardımcı olacaktır. Suç ve ceza ile toplum ve hukukun arasındaki hassas dengenin korunmasında önemli bir rol oynayan Denetimli Serbestlik Kurumu uygulayıcılarının elinde hayat bulacak ve amacına ulaşabilecektir.

3.7. Çevre Hakkı İle İlgili Yasa Değişiklikleri

3.7.1. Amaç ve Kapsam

TC Anayasası' nın 56. maddesinde “ herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu” şeklinde düzenlenen çevre hakkı kişilere ve devlete çevreyi geliştirmek, kirlenmesini önlemek, sağlığını korumak şeklinde ödevler yüklemektedir ¹⁵⁷.

2872 Sayılı Çevre Kanunu' nun 1. maddesinde, yasanın, Anayasal düzenlemeye paralel olarak, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en doğru şekilde kullanılarak korunması, su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerin korunarak alınacak önlemlerin teknik ve hukuki esasları düzenlemek amacını taşıdığı esası yer almaktadır¹⁵⁸.

5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile amaç değiştirilmiştir. 1. maddeye göre yasanın amacı bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak olduğu şeklinde düzenlenmiştir.

Çevre Hukuku kapsamında bireyin, pasif olarak konulmuş kurallara uyması, aktif olarak ise çevrenin korunup geliştirilmesine fiilen katkıda bulunup çevreyi bozucu politikaları, plan ve kararları engellemek için harekete geçebilmesi, devletin ise gerekli olanakları tanınması beklenmektedir ¹⁵⁹. Bireylere tanınacak üç usulü hak olan çevreyi bozucu çalışmalardan kişilerin haberdar edilmesini sağlayan bilgilendirme hakkı, çevre yönetimine ve çevre ile ilgili alınacak kararlara katılımı sağlayan katılma hakkı, çevreye zarar veren uygulamalara karşı idari ve yargı makamlarına başvuru yapılabilmesine olanak veren başvuru hakkı ile bireyin aktif olarak çevrenin korunmasına katkıda bulunması söz konusu olur ¹⁶⁰.

Kaboğlu' na göre; çevre hakkı, anayasal uygulamada ikincil derecede korunmakta bu da çevre hakkının anayasanın temel haklar kısmında yer almayışından

¹⁵⁷ Nükhet Turgut, **Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri, Çevre Hukuku Sempozyumu**, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s. 23.

¹⁵⁸ Burhan Kuzu, **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1997, s. 234.

¹⁵⁹ Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara 1998, s 150

¹⁶⁰ İbrahim Özden Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitapevi, Kasım 2002, Ankara, s. 540.

kaynaklanmaktadır. ¹⁶¹(AY madde 65- madde 91) Zira çevre hakkı, Anayasanın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlıklı üçüncü bölümünün Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması başlıklı a bendinin altında düzenlenmiştir. Maddede çevre “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” olarak yaşama hakkı¹⁶² ile birlikte değerlendirilmiş, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ise ayrı bir maddede düzenlenmiştir. (AY madde 63)

Yaşam hakkı ile birlikte zikredilen Çevre hakkında devletin, yalnızca insan yaşamına saygı gösterme anlamında negatif bir yükümlülük (yaşamı yok etme yasağı) altında değil, aynı zamanda insan yaşamını etkili olarak korumak, bunun ihlal edilmesi durumunda caydırıcı etkiye sahip etkin ceza hükümlerine yer vermek; ceza kovuşturmasını organize etmek pozitif yükümlülüğü altında olması da beklenmektedir¹⁶³.

3.7.2. İlgili Yasa Değişiklikleri

Çevre Hakkı ile ilgili temel yasa değişikliği Çevre kanununda değişiklik yapan 5491 sayılı yasa olmakla birlikte, gerek Ceza Kanunu gerekse ilgili diğer kanunlarda 22. yasama döneminde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden Turizmi Teşvik Kanunu, Endüstri Bölgeleri Kanunu, Orman Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hazırlık aşamasında Çevre Komisyonu tarafından incelenmeden yasalaşmıştır. 2003 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı birleştirilerek tek bir bakanlık çatısı altında toplanmıştır¹⁶⁴.

Değişiklikler incelendiğinde görülecektir ki, birçoğu Çevre Hakkının korunmasına yönelik tedbirleri ortadan kaldıran nitelikte ve genişliktedir.

3.7.2.1. 5491 sayılı Çevre Kanununda değişiklik yapılmasına dair Kanun ¹⁶⁵

Yasa ile çevre sorunlarına yol açabilecek faaliyette bulunacak firmaların hazırlamakla yükümlü olduğu Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu ile ilgili önemli değişiklikler yapılmış sözgelimi petrol, jeotermal, kaynaklar ve maden arama

¹⁶¹ İbrahim Özden Kaboğlu, **Çevre Hakkı**, İmge Kitapevi, Nisan 1996, s. 45-46 .

¹⁶² Yaşam hakkı Anayasanın 17. maddesinde kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığının korunması başlığı altında düzenlenmiştir. 17. maddenin 1. fıkrasında, herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

¹⁶³ Tezcan, Erdem ve Sancaktar, s. 68.

¹⁶⁴ Bülent Duru, **Modern Muhafazakarlık ve Liberal Politikalar Arasında Doğal Varlıklar, AKP nin Çevre Politikalarına Bir Bakış**, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/2046pdf>, erişim tarihi:20.03.2009.

¹⁶⁵ RG. 13.05.2006, s. 26167.

faaliyetleri ÇED kapsamı dışında bırakılmıştır¹⁶⁶. 2003 yılında yapılan yönetmelik değişikliği ile daha önce 117 gün süren ÇED süreci 35 güne indirilmiş, ÇED ön araştırmasına bağlı tutulan projeler için rapor hazırlama yükümlülüğüne son verilerek bu projeler kapsamında proje tanıtım dosyası yeterli görülerek, halkın bilgilendirilmesi toplantısı kaldırılmıştır¹⁶⁷.

ÇED raporunda çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirileceği ve bu hususla ilgili alınacak önlemler belirtilir. Çevreye zarar verebilecek faaliyet yapacak olan kurumların ve bu faaliyetin çevreye olan etkisini denetleyecek olan ilgili devlet kuruluşunun yükümlülüklerini ve alınacak önlemleri içeren böylesine önemli bir raporun süresinin ve kapsamının daraltılması Çevre hakkının ihlali sorunlarına yol açacaktır.

Öte yandan, Çevre Kanunu'nun uygulamasında adli nitelikteki cezalar 5237 Sayılı TCK da yer alan Belgede Sahtecilik Suçu kapsamına alınarak, çevre ile ilgili işlenen suçların cezaları arttırılmıştır.

Yasanın çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkesin ilgili mercilere başvurarak önlem alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını talep etme hakkını düzenleyen 21. maddesi ile 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu değişiklikleri gözetilerek kişilere, çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkı tanınmıştır.

Çevre hakkı yalnız Çevre Kanunu kapsamında olmayıp Türkiye'de çevre hakkını doğrudan ilgilendiren yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Çevre hakkının uygulaması ile ilgili düzenlemelerin insan haklarına ve Anayasaya uygunluğunu inceleyebilmek için yapılan diğer yasa değişikliklerine kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

¹⁶⁶ Anayasa Mahkemesi 2004/70 E. 2009/7 K. Sayılı kararıyla Çevre Kanunu ile ilgili olarak, 5491 Sayılı Yasanın 7. maddesiyle değiştirilen 2872 Sayılı Çevre Kanununun 10. maddesinin 3. fıkrasının iptaline karar vermiştir.

¹⁶⁷ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, RG 16.12.2003, s. 25318. Değişiklik RG 17.07.2008, s. 26939.

3.7.2.2. 5178 Sayılı Mera Kanunu ile Bazı kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹⁶⁸

4342 Sayılı Mera Kanunu' nun 14. maddesinde yapılan değişiklik ile meraların maden ve petrol arama faaliyetinde bulunulmak üzere ya da turizm yatırımları için tahsis amacının değiştirilebileceği düzenlenmiştir. Böylece meralar tahsis amaçlarının değiştirilmesiyle turizme açılmış ve ÇED raporu kapsamı dışında bırakılarak petrol ve maden arama faaliyetlerinde kullanılmak üzere tahsis edilmesi mümkün hale getirilmiştir (madde3/a-b).

Durumu ve sınıfı orta olan meralar 5403 Sayılı Yasa ile (madde 27) tahsis amacı değişikliğine açık hale getirilmiştir. 5334 Sayılı Mera Kanununda değişiklik yapılması hakkında kanun ile Mera Kanunun geçici 3. maddesi¹⁶⁹ değiştirilerek Belediye sınırları içinde kalan 2003 tarihinden önce kesinleşen imar planında yerleşim yeri olarak geçen yerlerin hazine adına tescilinin yapılacağı, bu yerlerden belediye veya kamu kurum ve kuruluşları adına tescili yapılmış olanların bedel talep edilmeksizin tescillerine devam edileceği düzenlenmiştir. İmar planında yerleşim yeri olarak gözüken yer gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi adına tescil edilmiş ise taşınmazların bedellerinin yarısının ödenmesi şartıyla tescillerinin devam edeceği hüküm altına alınmıştır¹⁷⁰.

3.7.2.3. 5295 Sayılı Endüstri Bölgelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹⁷¹

Yatırımları teşvik etmek, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin tasarruflarını Türkiye' de yatırıma yönlendirmek ve yabancı sermaye girişini arttırmak üzere endüstri bölgelerinin kurulmasını ve bu bölgelerin yönetim usullerini düzenleyen 4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanununda değişiklik yapan yasa ile yatırım yapmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler için ön yer tahsisi yapılmakta ve faaliyette bulunabilmesi için gerekli olan ÇED raporu işlem süresi 3 aya indirilmektedir. (madde3/a) Endüstri bölgesinde yatırım yapmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetleri yer kararından muaf

¹⁶⁸ RG. 08.06.2004, s. 25486.

¹⁶⁹ Mera Kanunun geçici 3. maddesinin uygulama şekli için bkz. 03.08.2005 tarih ve 299 Sayılı Milli Emlak Genel Tebliği .

¹⁷⁰ Kemal Selvi, **Meraların tahsisi ve imar planı değişikliği**, <http://milli.emlak.org/fileupload/files/mera/>, erişim tarihi:21.03.2009.

¹⁷¹ RG. 01.07.2004, s. 25509.

tutulmuştur. (Çevre Kanunu madde 10, 5195 Sayılı Yasa madde 3/b) Arazi temini için acele kamulaştırma ile birlikte faaliyet sahibi adına irtifak hakkı tesisi öngörülmüştür. Diğer bir önemli değişiklik ise 1/5000 ölçekli planların onaylama yetkisi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na verilerek, yerel yönetimlerin etkinliği ve denetim yetkisi kaldırılmıştır.

3.7.2.4. 5234 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun¹⁷² (Haydarpaşa Kanunu)

5234 Sayılı Kanunun 5. maddesi ile Haydarpaşa liman ve gar alanında bulunan hazine malı taşınmazlar bedelsiz olarak Devlet Demiryollarına terkedilmiş ve bu taşınmazlarla ilgili olarak “imar mevzuatındaki kısıtlamalar ile plan ve parselasyon işlemlerindeki askı ilan ve itirazlara dair sürelerle ilişkin hükümlere tabi olmaksızın her ölçekteki imar planını yapmaya değiştirmeye, re’ sen onaylamaya ve her türlü ruhsatı vermeye” Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Kesinleşen imar planlarının belediyeye tebliğ edileceği ve bu planlarında uygulanmasının zorunlu olacağı yine aynı maddede düzenlenmiştir.

Yasa değişikliği ile yerel yönetimler devre dışı bırakılarak yaklaşık 1.000.000. metrekairelik alan “Dünya Ticaret Merkezi ve Kruvaziye Liman” adı altında özel şirketlere yapılaşması verilerek bunun neticesinde İstanbul’ un doğal, tarihi ve kültürel mirasının yok olması ile sonuçlanacaktır ¹⁷³.

5234 Sayılı Kanundan sonra bu yasa ile ilişkili olarak çıkarılan 5335 Sayılı Yasanın 32. maddesi ile Devlet Demiryollarına bedelsiz olarak devredilen taşınmazların devir ve satış yetkisi Özelleştirme Yüksek Kurulunca özelleştirme

¹⁷² RG. 21.09.2004, s. 25590.

¹⁷³ Haydarpaşa Limanı ve çevresi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın İstanbul V numaralı KTVK Bölge Kurulunun 26.04.2006 Tarih ve 85 K sayısı ile Kentsel ve Tarihi Sit olarak tescil edilmiş olup, 212.06.2006 tarihinde 167 K. Sayı ile tescil kararının devamına karar verilmiştir. TCDD tarafından yapılan talep ile 167 sayılı Kurul kararının yeniden incelenmesi Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nden istenmiş, KTVK Bölge Kurulu 07.03.2007 ve 457 K. Sayı ile 167 sayılı kararın geçerli olduğuna ve bu konuda yeni bir karar alınmasına gerek olmadığına dair karar vermiş ancak bu kararın iptali ve yürütmenin durdurulması istemli dava açılmıştır. Dava, İstanbul 1. İdare Mahkemesinin 2007/ 1294 E. Sayılı dosyasıyla görülmektedir. Müdahil dava dilekçesi için bkz. http://mimarist.org/belgedocs/HAYDARPASA%C5%9EA%20Kurul%20KARARI%20M%C3%9CDAH%C4%BOL%20DAVA%20D5C4%BOLEK%C3%87ES%C4%B0-18.09_2007.doc , Karar metinleri için bkz. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=888406> , erişim tarihi:20.03.2009.

programına alınan TCDD İşletme Genel Müdürlüğü Yönetim Kuruluna bırakılarak yerel yönetimler yetkisiz ve müdahale imkânından yokun hale gelmiştir.

3.7.2.5. 5237 Sayılı TCK ya göre Çevre Suçları

Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının “Topluma Karşı Suçlar” başlıklı üçüncü kısmında Çevre suçları düzenlenmiştir. Bunlar;

a) Çevrenin kasten kirletilmesi suçu (madde 181/1):Yeni bir suç tipi olarak ilk olarak 5237 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. Maddeye göre, teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkları toprağa, suya kasten veren kişi altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atıkların çevre koruma mevzuatına uygun biçimde temizlenip doğaya verilmesi halinde suç oluşmaz.

b) Ülkeye izinsiz atık sokulması suçu (madde 181/2):Ülkeye atık ve artıkları izinsiz olarak sokan kişi bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Suçun oluşması için ayrıca çevreye zarar vermesi gerekmez, izinsiz atık sokulması suçun oluşumu ve ceza için yeterlidir.

Ağırlaştırıcı nedenler: Atıkların toprakta, suda, havada kalıcı özellik göstermesi, atıklar nedeniyle insan ve hayvan sağlığı açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına üreme yeteneğinin körelmesine yol açması, canlıların doğal özelliklerini değiştirmeye elverişli atıkların bırakılması durumunda verilecek ceza ağırlaştırılır. 182. madde çevreye zarar verecek şekilde atıkları toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişinin cezalandırılmasını düzenlemektedir. Bu durumda kişi adli para cezası ile cezalandırılmakta ancak bu atıkları çevrede kalıcı olumsuz etkiler bırakması durumunda hürriyeti bağlayıcı ceza verilmektedir. 181. maddede yer alan atıkların tedavisi zor hastalıklara yol açması halinde ise, fiil taksirle işlense bile kişi 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır¹⁷⁴.

c- Gürültüye neden olma suçu (183) : Yeni TCK ya göre başkasının sağlığının zarar görmesine elverişli şekilde gürültüye neden olan kişi iki aydan iki yıla kadar hapis cezası ya da adli para cezası ile cezalandırılır. Suçun tamamlanması için kişilerin sağlığının bozulması değil, bozmaya elverişli gürültünün yapılması yeter. Suçun oluşumu için failin genel kastı aranır.

¹⁷⁴ Tuğrul Katoğlu, **Çevre ve Ceza Hukuku, Yeni TCK ve Çevreye Karşı Suçlar, Çevre Sempozyumu**, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s. 91- 92.

d- İmar kirliliğine neden olma suçu (184) : Kentsel çevrenin korunmasına yönelik maddenin 1. fıkrasında “ yapı ruhsatı olmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak kişinin binayı imar planına ve ruhsata uygun hale getirmesi halinde kamu davası açılmayacağı” 5. fıkrasında ise “açılmış davanın düşeceği” düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen 12.06.2008 tarihli 2004/92 E. 2008/119 sayılı kararında; 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapmak bina yapmak veya yaptırmak suçlarının işleyenlerin yapılan binayı imar planına veya ruhsata uygun hale getirmesi halinde kamu davası açılmayacağı, açılmış davanın düşeceği, mahkûm olunan cezanın bütün sonuçlarıyla ortadan kalkacağını düzenleyen 184. maddesinin 5. fıkrasını Anayasanın 2. , 11. , 36. ve 87. maddelerine aykırılık iddialarıyla açılan davanın reddine karar verilmiştir.

Karar gerekçesinde yasa koyucunun Ceza Hukukunda cezalandırmadaki amacı gözeterik bir eylemi suç olmaktan çıkarabileceği, bazı koşulların gerçekleşmesi halinde verilen cezanın infazından vazgeçebilmesinin suç ve ceza siyasetinin gereği olduğu, hak arama özgürlüğünün kısıtlanmadığı, 5. fıkra da yer alan kamu davasının düşmesi ve verilen cezanın ortadan kalkmasının af niteliğinde olmadığı zira affın önceden ve belli zamana kadar işlenmiş olan suçları kapsamına alması geçmişe yönelik olması niteliği olduğundan hareketle anılan fıkra da ayrılık olmadığı belirtilmiştir.

Kararı incelediğimizde iptali istenen kanun maddesinin önce suçu tanımladığı, cezayı belirlediği son fıkrasında ise koşullu olarak cezanın ortadan kaldırılabilceğini düzenlemektedir. Anayasaya aykırılık iddiası iptali istenen fıkranın af kapsamına girdiğinden af için gerekli özel karar yeter sayısı ile kanun maddesinin kabul edilmesi gerekliliği ancak yasanın Anayasanın 87. maddesine aykırı olarak karar yeter sayısı ile alındığı ileri sürülmüştür. Af her ne kadar uygulanması için herhangi bir yasal koşul gerektirmese de 184. madde de yer alan düzenlemenin koşullu olarak cezanın geri alınması sonucunu doğurduğu aşikârdır. Ceza Kanunun amacının suçun işlenmesini engellemek olduğunu göz önüne alırsak, imara aykırı olarak yapılan yapılarla ilgili verilen mahkûmiyet kararlarının sonradan kanuna uygun hale getirme ile geri alınmasının ceza kanunun amacı ile çeliştiğini söylemek mümkün olur. Çünkü ceza kanunu suçu cezalandırmaktan fazla, suçun oluşmasını engellemek bilinci ile hazırlanmıştır. 184. maddenin son fıkrası düzenlemeye istisna getiren bir hükümdür. Ve

Çevre hukukunu da yakından ilgilendirir. Çevre Hakkı ile ilgili olarak düşündüğümüzde Devletin, yasa koyucunun yükümlülükleri doğrultusunda hassas davranması beklenmektedir, dolayısıyla hukuksal bağlamda af olarak nitelendirilmeyen bir hükmün, kapsadığı haklar göz önüne alındığında ayrı bir madde olarak düzenlenmesinin uygun olacağı düşünülebilir.

Anayasa Mahkemesinin aynı sayılı kararında iptali istenen yasa maddesi Çevre Hukuku ile ilgili olan 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun 344. maddesinin b fıkrasıdır. Madde; çevrenin kasten kirletilmesi ve çevrenin taksirle kirletilmesi suçlarını hürriyeti bağlayıcı ceza ile müeyyideye bağlayan 181. ve 182. maddelerinin birinci fıkralarının yasanın yayımından itibaren iki yıl sonra yürürlüğe gireceğini düzenlemektedir. Düzenlemenin Anayasanın 2. , 11. , 56. ve 90. maddelerine aykırı olduğu iddiasıyla açılan davada mahkeme ilgili fıkranın iptali konusunda yürürlük tarihi olan 12.10.2006 tarihi geçmiş olduğundan ve karar verilmesine yer olmadığına karar vermiştir.

Anayasanın 56. maddesinde düzenlenen çevre hakkı devlete çevreyi korumak konusunda pozitif yükümlülük vermekte ve bu yükümlülük çevreye zarar verilmesi halinde ceza verilmesini de kapsamaktadır. Uluslar arası düzenlemelerde ise Türkiye Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi amacıyla protokollere imza atmış ve bu konuda devletin hem ulusal yasalara hem de uluslar arası sözleşmelere uymak konusunda yükümlülükleri bulunmaktadır. Türk Ceza Kanununda yer alan ve çevrenin kirletilmesi suçuna verilecek cezanın iki yıl sonra uygulamaya konulacak olması normların üstünlüğü ve bağlayıcılığının ihlali anlamına gelmektedir. Anayasa Mahkemesi verdiği 2008 tarihli kararda, iki yıllık süre geçmiş olduğundan esasa girilmeden verilen bir karar olup, hukuka aykırı bir maddenin uygulamasının önüne geçememiştir. Zira iki yıllık süreç içinde çevre suçu işleyenler hakkında ceza verilmemiş olup, yasal dayanağı incelenme olanağı süre nedeniyle ortadan kalkmıştır.

3.7.2.6. Kıyı Kanunda Değişiklik yapan 5398 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹⁷⁵

Kıyılar Anayasal çerçevede devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, özel mülkiyete konu olmazlar¹⁷⁶. (AY madde 43) Tabi servetler ve kaynakların düzenlendiği Anayasanın 168. maddesinde yer aldığı aksine, kıyılarda devletin işletme ve yararlanma hakkını gerçek ve tüzel kişilere devretme yetkisi bulunmamaktadır. Ancak kıyılarının korunması amacıyla devletin kamulaştırma yapma yetkisi bulunmaktadır. (AY Madde 46)

Kıyılar herkesin eşit ve serbest olarak kullanımına açık olup, kıyılarda ancak iki koşulla yapı yapılmasına müsaade edilir. Bunlar;

- 1.Kıyının kamu yararına kullanımına ve kıyıyı koruma amacına yönelik olması,
- 2.Faaliyetleri gereği kıyıdan başka yerde yapılması mümkün olmamasıdır.(Kıyı Kanunu madde 6)

Kıyı kanununda yapılan 5398 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının düzenlenmesine ilişkin yapılan yasa değişikliği ile 6. maddeye c fıkrası eklenerek kıyıda yolcu gemilerinin yanaşması için yat ve kurvaziyer limanlarının ve bu yapılara ek olarak turizm amaçlı sosyal tesislerin yapılmasına olanak getirilmiştir. Yine aynı yasa değişikliği ile özelleştirme programında olup ta Kıyı Kanunu kapsamına giren yerlerin imar planlarını yapamaya ve onaylamaya yetkili kuruluşlardan görüş alınarak imar planlarının Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanıp Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanıp yürürlüğe gireceği düzenlenmiştir. (5398 sayılı yasa madde 12) Böylelikle Kıyılar özelleştirmeye açık hale getirilmiştir.

¹⁷⁵ RG. 21.07.2005, s. 25882.

¹⁷⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 16.2.1965 günlü, Esas 1963/126, Karar 1965/7 sayılı ile 25.2.1986 günlü, Esas 1985/1, Karar 1986/4 sayılı kararlarında, doğal servet ve kaynakların "Devletin hüküm ve tasarrufu altında olma"sının ne anlama geldiği açıklanmıştır. Bu kararlara göre "... Anayasa, tabii servetleri ve kaynaklarını Medeni Kanunun hükümlerine bağlı özel mülkiyet düzeninin kapsamı dışında bırakmakta, onlara. Devletin, devlet olma niteliği ile eli altında tuttuğu nesneler düzeni içinde yer vermektedir. Her iki düzen başka başka koşullara ve kurallara bağlıdır; değişik niteliktedir; aralarında birbirlerine karıştırılmalarını önleyecek bellilik ve kesinlikte sınırlar vardır. Anayasa, ... tabii servetlerin ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu açıklamakla aynı zamanda bunların mülkiyet konusu olamayacağını da hükme bağlamıştır ... Aslında mülkiyet düzenine bağlı bulunmayan bir nesnede mülkiyetin devri de öncelikle söz konusu olamaz."

Daha önce taslak halinde hazırlanan ve kıyı kanunda Anayasa'ya ve Çevre Hukukuna aykırı düzenlemeler¹⁷⁷ içeren düzenleme ise yasalaşmamıştır.

Kıyıların özelleştirmeye açık olması, ve kıyılarda yapı yapılması şartlarına ek olarak liman ve sosyal tesislerin yapılmasına açık hale getirilmesi ile ilgili yasa değişiklikleri, “Kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, herkese eşit olarak açık olması” esaslarına ters bir düzenlemeyle Anayasaya aykırı olarak özel mülkiyete konu olması sonuçlarını doğuracaktır.

03.07.2005 tarih ve 5398 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 12. maddesinin 3194 sayılı İmar Kanuna eklenen Ek Madde 3'ün ve yine aynı yasa ile 13 üncü maddesinin, 04.04.1990 tarihli ve 3621 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin dördüncü fıkrasının (b) bendinden sonra gelmek üzere eklediği (c) bendinin ve bu fıkradan sonra gelmek üzere eklediği yeni fıkranın Anayasa aykırılığı iddiası ile iptal davası açılmıştır.

5398 sayılı Kanunun 13 üncü maddesiyle, 3621 sayılı Kıyı Kanununun 6 ncı maddesinin dördüncü fıkrasına (b) bendinden sonra gelmek üzere eklenen (c) bendiyle Anayasa, Medeni Kanun, Kıyı Kanunu ve Türk Hukukunda kamu malları üzerinde kabul görmüş içtihatlarla rağmen “Kıyı” gibi herkesin kullanımına ve yararlanmasına açık doğal varlıklarımızın sırf ticari beklentiler uğruna, kamu ve toplum yararı dışında kullanılması öngörülmediği, Anayasa'nın 168 inci maddesinde, doğal servet ve kaynakların, kıyılarla ilgili 43 üncü maddede olduğu gibi, devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu belirlendikten ve bunların aranması ve işletilmesi hakkının devlette bulunduğu vurgulandıktan sonra, bu hakkın, gereğinde, belli bir süre için gerçek ve özel kişilere devredilebileceği esası benimsenirken, kıyılar yönünden bu tür bir devir yetkisine yer verilmediği bu nedenle kıyıda turizm amaçlı fonksiyonları kapsayan (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binalarını) kruvaziyer liman yapılmasının olanaklı kılınması sonucu kamu yararı gerçekleşmiş

¹⁷⁷ 3621 sayılı Kıyı Kanununda değişiklik öngören taslakta kıyı şeridi sınırının 100 metreden 50 metreye düşürülmesi, kıyılarda kruvaziyer limanı ve sosyal amaçlı tesisler yapılması, kıyı kenar çizgilerini belirleme yetkisinin il özel idarelerine devredilmesi, imar planlarının yatırımcılar tarafından il özel idaresine sunulması ve bu konudaki teklif hakkında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından 15 gün içinde karar verilmesi esasları düzenlenmekteydi. Ancak taslak hukuka aykırı düzenlemeler içermesi nedeniyle meclise sunulmadan geri çekilmiştir.

olmayacağından söz konusu kuralın, Anayasa'nın 43 üncü maddesindeki temel amaçla bağdaşmadığından bu maddeye aykırı düştüğü gerekçeleriyle iptali istenmiştir.

Anayasa Mahkemesi 2005/98 E. 2006/3 K. Sayılı ve 05.01.2006 tarihli kararında¹⁷⁸;

3621 Sayılı Kıyı Kanununda yapılan değişikliğin, kamu yararı amacıyla kurvaziyer ve yat limanlarının faaliyetlerinin gereği olarak kıyıda yapılması zorunluluğunun bulunduğu ve kullanılmasının da bu zorunlulukla sınırlı olacağının açık olduğu, kurvaziyer ve yat limanlarının kıyılarda yapılma zorunluluğu, bu limanların olağan gereksinimleriyle ilgisi olmayan yapılaşmalara izin verir biçimde anlaşılamayacağı gerekçeleriyle iptal isteminin reddine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, yapılan değişikliği Anayasanın 43. maddesinde yer alan *Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenleneceği* hükmü kapsamında yapılması mümkün olan bir düzenleme olarak değerlendirmiştir.

Anayasa Mahkemesinin karar gerekçelerini incelediğimizde mahkemenin madde incelemesi yaparken iptali istenen maddenin şekli olarak Anayasa Aykırılığı konusunda değerlendirmeler yaptığını, maddelerin uygulamalarının doğuracağı hak ihlali sonuçları ile ilgilenmediğini Anayasanın ihlal edilen maddelerinin yasa koyucunun düzenlemeleri ile kapsamının genişletildiğini görmekteyiz. Oysa ki her iki madde değişikliğinde ihlalin devrin gerçekleşmesiyle olacağı, devirden sonraki kuruluşlarının uygulamalarının yasal olup olmayacağı sorunu olmadığını düşünürsek değişikliğin iptali gerektirdiği sonucuna varabiliriz.

3.7.2.7. 5177 Sayılı Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun¹⁷⁹

Maden Kanununda yapılan değişiklik ile orman alanları, koruma bölgeleri, sit alanları, su havzaları, kıyı alanları, turizm bölgeleri madencilik faaliyetine açılmış¹⁸⁰ ve ÇED raporu süresi 3 aya indirilerek, petrol jeotermal kaynak ve maden arama

¹⁷⁸ RG. 04.01.2008, S. 26746

¹⁷⁹ RG. 05.06.2004, s. 25483.

¹⁸⁰ Anayasa Mahkemesi 2004/70 E. 2009/7 K. Sayılı 15.01.2009 tarihinde verdiği karar ile orman alanları, koruma bölgeleri, kıyı alanları, turizm bölgelerinde madencilik faaliyeti yapılmasına olanak veren 5177 Sayılı Yasanın 7. maddesinin 1. fıkrasını anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.

faaliyetleri ÇED kapsamı dışında bırakılarak çevre ve yaşam hakkı üzerinde ciddi tehdit oluşturabilecek düzenlemelere gidilmiştir.

Avrupa Birliği 2008 İlerleme Raporunu¹⁸¹ incelediğimizde ise, raporda altın aramayı kapsayan Maden Kanunu ve turizm ile ilgili mevzuatın doğal alanlara önemli zararlar verdiği tespit edilmiştir. Diğer konularda ise uyumun tam olarak sağlanamadığı Çevresel Etki Analizi konusunda yaşanan gecikmelerin varlığı yapılan yasal değişikliklerin ÇED raporu ile ilgili olarak süre kısıtlamasına gidilmesine rağmen sağlıklı bir değerlendirmenin yapılamadığı sonucuna varılmaktadır.

22. yasama döneminde madencilik sektöründe yapılan yasal değişikliklerin yapılış nedenlerine bakıldığında çevre hakkının ihlali ile ekonomik gelişim kaygılarını karşılaştırmak mümkün olacaktır.

Hazine Müsteşarlığı bünyesinde bulunan Türkiye Yatırım Danışma Konseyi 2006 ilerleme raporunda 5177 Sayılı Madencilik Kanunda değişiklik yapan yasa ile ilgili olarak dikkat çeken başlıklar şunlardır¹⁸² ;

a-Maden ruhsatının iptalinin zorlaştırılarak, kanuna aykırı kullanım halinde maddi yaptırım getirilerek yatırımcıya ruhsat güvencesinin sağlandığı,

b-Madencilik faaliyetlerine ilişkin verilen izinlerin ruhsatın devamı süresince geçerli olması sağlanarak, madencilik faaliyetinin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı dışındaki kurum ve kuruluşlar tarafından engellenmesinin önüne geçilmek istendiği,

c-Ön işletme döneminin kaldırılarak arama döneminin 30 aydan 5 yıla çıkarıldığı, arama faaliyeti raporunun hazırlanma süresinin 8 aydan 2 yıla çıkarılarak yatırımcıların tamamlanması gereken idari aşamaların sayısının azaltıldığı,

d-Arama faaliyetlerini ÇED prosedürü kapsamında çıkarılarak yatırımcı için yatırım kararının başlangıcında caydırıcı etken olan idari aşamanın ortadan kaldırıldığı,

e-Ruhsat sahiplerinden değerlendirilen maden miktarı için devletin alması gereken hakkının yatırımları teşvik etmek gayesiyle %50 oranında azaltıldığı,

¹⁸¹ **Türkiye 2008 İlerleme Raporu**,
http://www.bumko.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=11034&DOSYASIM=2008_ab_ilerleme_raporu.doc , erişim tarihi: 20.04.2009.

¹⁸² TC Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Yatırım Danışma Konseyi İlerleme Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Nisan 2006,
[HTTP://YASED.ORG.TR/WEBPORTAL/TURKISH/TOIC/YDK_TOPLANTILARI/ILERLEME_RAPORLARI/DOCUMENTS/YDKRAPOR2006-TR.PDF](http://yased.org.tr/webportal/turkish/toic/ydk_toplantilari/ilerleme_raporlari/documents/ydkrapor2006-tr.pdf) , erişim tarihi:21.03.2009.

f-İşletme faaliyetleri için gerekli olan taşınmazların kamulaştırılmasına ilişkin Anayasa mahkemesinin iptal kararı nedeniyle oluşan hukuki boşluğun tamamlanarak, sektördeki tıkanıklığın giderildiği hususları Raporda yer almıştır. Anayasa Mahkemesi 2004/70 E. 2009/7 K. Sayılı 15.01.2009 tarihinde verdiği karar ile 5177 Sayılı Yasa ile değiştirilen Maden Yasası'nın 7. maddesinin birinci fıkrasını, sekizinci fıkrasını ve 10. maddesinin altıncı fıkrasını Anayasa'ya aykırı bulmuştur.¹⁸³ Mahkeme Yasanın 7. maddesinin sekizinci fıkrasının yürürlüğünü durdurarak, iptal edilen diğer maddelere ilişkin yürürlüğü durdurma istemini reddederek kararın resmi gazetede yayımlanmasından başlamak üzere bir yıl sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir.

Maden Kanunun iptal edilen maddeleri kıyılarda, doğal koruma alanlarında turizm bölgelerinde maden arama faaliyetlerine izin vermektedir. Çevre hakkı ihlaline sebep olan maddenin iptali ile Anayasaya ve Çevre ile ilgili Uluslar arası sözleşmelere aykırılık ortadan kaldırılmış oldu. Maden Kanununun iptal edilen 10/6 fıkrası ise üretim miktarlarını gerçek dışı ve yanıltıcı beyan yapan işletmeleri, 5 yıl içinde 3 kez yanıltıcı beyan yaparlarsa ancak o zaman ruhsatlarının iptaline izin veriyordu. Önleyici olmaktan fazla teşvik edici nitelikte olan düzenlemenin maddenin iptali ile önüne geçilmeye çalışılmıştır.

¹⁸³ MADDE 7/1.- (Değişik madde ve başlığı: 5177 - 26.5.2004 / **m.3**) Orman, muhafaza ormanı, ağaçlandırma alanları, kara avcılığı alanları, özel koruma bölgeleri, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, tarım, mera, sit alanları, su havzaları, kıyı alanları ve sahil şeritleri, karasuları, turizm bölgeleri, alanları ve merkezleri ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri, askeri yasak bölgeler ve imar alanları ile mücavir alanlarda madencilik faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirmesi, gayri sıhhi müesseseler ile ilgili hususlar dahil hangi esaslara göre yürütüleceği ilgili bakanlıkların görüşü alınarak Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir.

MADDE-10/6:(Ek fıkra: 5177 - 26.5.2004 / [m.5](#)) Gerçek dışı ve yanıltıcı beyanlar yönetmelikte tarif edilir. Tarif edilen bu fiiller dışındaki hallerde bu madde hükümleri uygulanmaz.

Anayasa Mahkemesi Çevre Kanunu ile ilgili olarak, 5491 Sayılı yasanın 7. maddesiyle değiştirilen 2872 Sayılı Çevre Kanununun 10. maddesinin 3. fıkrasının iptaline karar vermiştir¹⁸⁴.

5491 Sayılı Yasanın 9. maddesiyle değiştirilen 2872 sayılı Yasa'nın 12. maddesinin birinci fıkrasının ikinci tümcesinde yer alan “ ... veya Bakanlıkça uygun görülen diğer kurum ve kuruluşlara ...” ibaresinin iptaline de karar vermiştir . 12. madde kanun hükümlerine uyulup uyulmadığının denetleme yetkisinin Bakanlığa ait olduğunu ve bu yetkinin Bakanlıkça il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına, Denizcilik Müsteşarlığına, Sahil Güvenlik Komutanlığına, 13/10/1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununa göre belirlenen denetleme görevlilerine veya *Bakanlıkça uygun görülen diğer kurum ve kuruluşlara* devrini düzenlemekteydi.

Aynı kararda Mahkeme 12 . maddesiyle değiştirilen 2872 sayılı Yasa'nın Geçici 2. maddesinin birinci fıkrasının İPTALİNE karar vermiştir¹⁸⁵.

Çevre Kanununda maden arama faaliyetlerinin ÇED kapsamı dışında bırakılması yönündeki değişikliğin iptali ile maden arama tekrar ÇED raporu kapsamına alınmış böylelikle Çevreye zarar verici nitelikteki faaliyetlerin çevreye verilecek olası zararların önüne geçilmesi ve maden arama faaliyetlerinin denetim altına alınması sağlanmıştır. Ancak Mahkeme zikredilen maddelerin iptali nedeniyle doğacak hukuksal boşluğu kamu yararını ihlal edici nitelikte gördüğünden iptal kararının resmi gazetede yayınlanmasından başlayarak altı ay sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir. İptal kararının yürürlüğünün altı ay sonraya bırakılması ise ihlal sürecinin devam edeceği ve Anayasaya aykırı olarak yasanın uygulamasının kamu yararı nedeniyle hoş görülmesi ve katlanılması zorunlu bir ihlal anlamına gelmektedir. Anayasa Mahkemesi yasaları

¹⁸⁴ Çevre Yasası; Madde- 10/3 Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır.

¹⁸⁵ Çevre Yasası- **GEÇİCİ MADDE 2/1- (5491** - 26.4.2006) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte faal durumda olan işletmelere bu Kanun ve yönetmeliklerle getirilen ek yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi için, yönetmeliklerin yayımlanmasından sonra, Bakanlıkça bir yıla kadar süre verilebilir.

incelerken gözettiği hususlardan biri yasanın kamu yararıyla yapıp yapılmadığıdır. İlk aşamada Yasa koyucu tarafından yasa yapılırken kamu yararı amacının gözetilmesi gerekir. Yasamanın işlevinin kamu yararına uygun olup olmadığını denetleme yetkisi ise Anayasa Mahkemesine aittir. Anayasa Mahkemesi kararlarında Kamu Yararı kavramı bir hak ve özgürlükleri sınırlama ölçütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi bir kararında yasama organının temel hukuk ilkeleri ve Anayasa ile bağdaşmayan keyfi uygulamalarının kamu vicdanını rahatsız edeceğini ele alarak kamu yararı ile yapılan yasaların kamu vicdanını rahatsız etmemesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir¹⁸⁶.

3.7.2.8. 5761 Sayılı Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun¹⁸⁷

Kanun değişikliği ile orman sayılan yerler Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilecek, Bakanlık kendi tasarrufuna geçen taşınmazı Türk ve yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilere tahsis edebilecek. Daha önce Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından verilen izinler yapılan yasa değişikliği ile Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecektir.

Anayasada çevre hakkının temel haklar kapsamında yer almayışı, Çevre hakkını temel hak ve hürriyetlere tanınan korumadan yoksun bırakmakta, bu hakkın yerine getirilmesinde ise devlete “ görevin amacına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği” kıstasını getirmektedir. Sınırlamanın kanunla ve Anayasada belirtilen genel sınırlama sebepleri ile yapılabileceği, dilekçe hakkı, devletin tazminat yükümlülüğü gibi temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla getirilen ödev ve haklar çevre hakkının kullanılmasının güvencesi dışında bırakılmıştır.

Çevre Kanununda yapılan değişiklikler, 22. yasama döneminde çıkarılan diğer çevre ile ilgili kanunlar ile birlikte değerlendirildiğinde uygulama alanının kısıtlı

¹⁸⁶ “Hukuk Devletinde yasa koyucu organ da dahil olmak üzere, Devletin bütün organları üstünde hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olması, yasa koyucunun faaliyetlerinde kendisini her zaman Anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması gerekir. Çünkü yasanın da üstünde yasa koyucunun bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve Anayasa vardır. Hukukun ana ilkelerine dayanmayan, Devletin amacı ve varlığı nedeniyle bağdaşmayan ve sadece belli bir anda ortaya çıkan geçici bir çoğunluğun sağladığı kuvvete dayanarak çıkarılan yasalar kamu vicdanında olumsuz etkiler yaratır. Böyle bir yasa hukukun yüceliğini yansıtmaz. Böyle bir yasayı hukuk devletinin tasarrufu niteliğinde saymak olanaksızdır (Any. Mah. E. 1963/124, K. 1963/243, AMKD. S.1, s.243).

¹⁸⁷ RG 15.05.2008, s.26877.

olduğunu görmekteyiz. Zira çevrenin korunması için mümkün olduğunca özel faaliyetten ve kar gütmeye amaçlı yatırımlardan uzak tutulması gerekmektedir. Kanunda yer alan sürdürülebilir kalkınma olarak adlandırılan amaca bakıldığında, kalkınmanın çevreden yana değil, ekonomiden yana gerçekleştirilmek istenmesi amaçlı yasa değişiklikleri yapıldığını görmekteyiz.

Ekonomik gelişim ve sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri ile çevre hakkının odak noktası olan çevrenin korunması ve geliştirilmesi biri diğerine engel kavramlar olarak algılanarak çevre hakkı yasal düzenlemeler karşısında ikinci planda kalmıştır.

3.8.Değerlendirme

Özel yasama alanında yapılan yasa değişiklikleri, uyum yasalarının değişiklik öngördüğü maddelerinin sonradan mevzuatla çelişen düzenlemeler içermesi nedeniyle ya da daha önce hukuk sistemimizde olmayıp ancak insan haklarını koruyup, kullanılmasını kolaylaştırması sebebiyle yapılan düzenlemelerdir.

İnsan haklarını koruyup, uygulamasının genişletilmesini sağlamak açısından yapılan düzenlemeler uyum yasalarından daha ileri uygulamalardır. Zira uyum yasaları kapsamında yapılan madde değişiklikleri mevcut yasanın daha fazla dağılmasına neden olarak, yasanın açıklığına ve anlaşılabilirliğine ayırık durumlar yaratmıştır. Bu nedenle uyum yasaları hızlı bir yasama faaliyetinin sonucu iken müstakil yasalar toplayıcı özelliği olması gereken yasalardır.

Uyum Yasaları sonrasında yapılan yasa değişiklikleri ağırlıklı olarak birinci kuşak hakları düzenlemektedir. Üçüncü kuşak haklardan olan çevre hakkı ise ekonomik gelişim ve yatırım sürecinin sonucu olarak son yıllarda artan yasa değişikliklerinin konusu olmuştur.

Uyum yasaları ve müstakil yasalar, yasa yapım tekniği gözetilmeden ve içerik bakımından ise kısa sürede ve tartışılabilir bir katılım sürecine fırsat verilmeden yapılmaları nedeniyle kamuoyunda haklı eleştirilere sebebiyet vermiştir.

2001 yılında yapılan 4709 Sayılı Anayasa değişikliğinin başlattığı süreç devam etmekte ve kanunların arka arkaya hızlı değişimlere uğraması yasaların açıklığını ve sürekliliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Birinci kuşak hakların esaslı değişime uğradığı ve yeniden tanımlandığı dönem olan 22. Yasama Dönemi yasaların yamanmasından öteye gidememiştir. Bu nedenle çalışmamızın üçüncü bölümünde, ikinci bölümde yapılan hukuki tespitlerin sebeplerini ortaya koyacağız.

Tablo.2 Müstakil yasaların ve yasa değişikliklerinin kuşak haklara göre dağılımı.

YASANIN ADI	HAKKIN KONUSU	SINIFLANDIRMA
Dernekler Kanunu	Örgütlenme Özgürlüğü	1.kh.
Denetimli Serbestlik Kanunu	Adil Yargılanma Hakkı Gelişim Hakkı	1. kh
Vatandaşlık Kanunu	Vatandaşlık Hakkı	1.kh.
Özürlüler Kanunu	Vatandaşlık Hakkı	1. kh.
Bilgi Edinme Hakkı Kanunu	Bilgi Özgürlüğü,Yönetime Katılma Hakkı	1. kh.
CMK	Adil Yargılanma Hakkı,Yaşama ve Özgürlük Hakkı	1.kh.
Çevre Hakkı ile ilgili kanunlar	Çevre Hakkı	3.kh.

İKİNCİ BÖLÜM

22. DÖNEM YASAMA FAALİYETLERİNDE İNSAN HAKLARININ KURUMSAL OLARAK KORUNMASI

GİRİŞ

22. Yasama Dönemi insan haklarını yakından ilgilendiren, milletlerarası anlaşmalara, Anayasa' ya ve milli mevzuata uyumlu olması gereken değişikliklerin yoğun olarak yapıldığı, dolayısıyla iç ve yargısal denetime en çok ihtiyaç duyulan dönem olmuştur. Bu nedenle tez çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde 22. yasama döneminde insan hakları uygulamalarını koruyucu ve denetleyici mekanizmaların neler olduğunu, bu mekanizmaların işleyip işlemediğini, faaliyet konularını, kararlarını ve raporlarını incelemekte 22. Dönemde yapılan yasal değişikliklerin niteliğine ışık tutması açısından fayda bulunmaktadır.

1. GENEL AÇIKLAMALAR

Türkiye' de yasama faaliyeti yapılırken insan haklarına ilişkin uluslar arası anlaşmalara ve Anayasa' ya uygunluk sağlanıp sağlanmadığını belirleyen iki tür mekanizma vardır. Bunlardan ilki yasama ve yürütme organları içerisinde görev yapan insan hakları ile ilgili tasarı ve tekliflerin iç denetimini yapan insan haklarını koruma kurullarıdır. İkincisi ise; Anayasa Mahkemesi olup yasalar yapıldıktan sonra denetim işlevini görür. Yasama içinde, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, yürütme organı içinde, insan haklarından sorumlu Bakan' a bağlı olarak faaliyet gösteren İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu, İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri, İnsan Hakları Eğitimi 10 Yılı Ulusal Komitesi, İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan hakları il ve ilçe kurulları, Sağlık Bakanlığı bünyesinde Hastane Hasta Hakları Birimi, İçişleri Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları ve Uluslar arası Kuruluşlar Dairesi ve Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu, Adalet Bakanlığı bünyesinde Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurullarıdır¹⁸⁸.

Meclis iç denetim yollarından biri de Meclis araştırma komisyonlarıdır. Ancak meclis araştırma komisyonları doğrudan insan hakları koruma kurulları statüsünde

¹⁸⁸ Abdurrahman Eren, *Türkiye' de İnsan Haklarını Korumaya İlişkin Komisyon ve Kurullar*, http://egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/44/web/makaleler/Yrd_Doc_Dr_Abdurrahman_EREN.htm, erişim tarihi:01.07.2009.

olmadığından çalışmamızın iç denetim bölümünde ele alınmamıştır. Yine de 22. Dönem yasama faaliyetlerinin genel tablosuna katkıda bulunması amacıyla komisyon çalışmalarına değinmekte fayda bulunmaktadır.

Anayasanın 98. maddesine göre meclis araştırması belli bir konuda yapılan incelemeden ibaret olup, İçtüzüğün 104. maddesine göre meclis araştırması en az milletvekili tarafından Meclis Başkanlığına verilecek önerge ile istenebilir ve genel kurul tarafından araştırmanın açılıp açılmayacağına karar verilir. Araştırmanın hukuki bir neticesi bulunmamakla birlikte hukuki olmayan sonuçlar yaratmaktadır. Kusuru tespit edilen milletvekili hakkında gensoru önergesi verilmesi, kusurlu görülen kamu görevlisi hakkında suç duyurusunda bulunulması, sorunun çözümü için yasal düzenleme yapılması, toplumsal duyarlılığının arttırılması anılan neticelerdir. İçtüzüğün 105. maddesine göre devlet sırrı ile ticari sırlar meclis araştırması kapsamı dışında bırakılmıştır. Yargı yetkisinin kullanılması, özel hayatın gizliliği ve sözleşme hürriyeti meclis araştırmasının diğer sınırlama sebepleridir ¹⁸⁹.

22. Yasama dönemi meclis araştırma komisyonlarının konuları kuşak haklar ayırımına göre incelendiğinde birinci kuşak hakların oranının diğer kuşak haklara oranla açıkça fazla olduğu görülmektedir. İnsan hakları ile ilgili meclis araştırması komisyonlarının yasama dönemlerine göre dağılımına baktığımızda 19. ve 22. Yasama Dönemlerinde meclis araştırma komisyonlarının yoğunlaştığı, görülmektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁹ İzzet Eroğlu, **İnsan Haklarının Korunmasında Meclis Araştırması**, http://www.yasader.org/web/yasamadergisi/2007/sayi5/İnsan_Haklarinin_Korunmasinda_Meclis%20Arastirmasi.pdf, erişim tarihi: 01.07.2009.

¹⁹⁰ Bkz. Tablo 2, Tablo 3, İzzet Eroğlu, **İnsan Haklarının Korunmasında Meclis Araştırması**, http://www.yasader.org/web/yasamadergisi/2007/sayi5/İnsan_Haklarinin_Korunmasinda_Meclis%20Arastirmasi.pdf, erişim tarihi: 01.07.2009.

Tablo 3. Meclis araştırma komisyonu konularının kuşak haklara göre dağılımı.

	1.Kuşak Haklar	2. Kuşak Haklar	3. Kuşak Haklar
18. Yasama Dönemi	-	1	1
19.Yasama Dönemi	6	3	2
20.Yasama Dönemi	8	-	-
21.Yasama Dönemi	2	-	-
22. Yasama Dönemi	3	4	6
Toplam	19- %53	8- %22	9- %25

Tablo 4. Meclis araştırma komisyonlarının yasama dönemlerine göre dağılımı.

18. Yasama Dönemi	% 6
19. Yasama Dönemi	% 31
20. Yasama Dönemi	% 22
21. Yasama Dönemi	% 6
22. Yasama Dönemi	% 35

Meclis araştırma komisyonları tarafından yapılan denetimin doğrudan etkili hukuki sonucunun olmaması ve komisyonun araştırma yapabileceği konulara getirilen sınırlamaların fazlalığı ve belirsizliği komisyonun iç denetim mekanizması olarak etkinliğini azaltmaktadır.

İnsan Hakları Koruma Kurulları uluslar arası düzenlemede İnsan Hakları Ulusal Kurulları olarak zikredildiğinden çalışmamızda bu kavramdan bahsedilecektir. İnsan Hakları Ulusal Kurumlarından kastedilen herhangi bir yönetim birimi değil, yönetim hiyerarşisinden bağımsız onu dışarıdan gözlemleyebilen örgütlenme modelleridir. Ulusal Kurulların standartlarının belirlenmesinde 20 Aralık 1993 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen “ İnsan Haklarının Korunması ve İlerletilmesi İçin Ulusal Kurulların Statüsü İşleyişine İlişkin İlkeler” kısaca Paris İlkelerinden hareket edilmektedir. Buna göre dünyada insan hakları kurulları dört tip altında sınıflandırılmaktadır. Bunlar;

1-İnsan Hakları Komisyonu Modeli

2-Danışma Komitesi Modeli-Fransa' daki Danışma komisyonundan çıkmıştır. -

3-Melez Model-Kamu denetçiliği ve komisyonların bileşiminden oluşur. -

4-İnsan Hakları Enstitüsü Modeli- Danimarka modeli olup, eğitim ve dokümantasyon ağırlıklı kurulan merkezleri ifade eder. -

Türkiye' de bu örgütlenmelerden birkaçı aynı anda bulunmaktadır. Hatta AYM tarafından yürürlüğü durdurulan 5548 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununda öngörülen yapı melez modele uygundur¹⁹¹.

İnsan Hakları Ulusal Kurullarının amaçları doğrultusunda faaliyette bulunabilmeleri için kurulların;

1-Oluşumlarının Anayasal ya da Yasal metinlerde öngörülmesi,

2-İşleyiş yönünden özerk olmaları,

3-Elverişli bir altyapıya ve yeterli mali kaynaklara sahip olmaları gerekmektedir.

İnsan Hakları Ulusal Kurullarının faaliyetlerini yürütme organından bağımsız olarak yürütebilmesinin en önemli şartı oluşum ve yetkilerinin Anayasal ya da yasal bir metinde öngörülmesidir. Türkiye' de ise kurullar düzenleyici işlemlerle faaliyet göstermektedir. Örneğin İnsan Hakları Danışma Kurulu yasal düzenlemeyle kurulmasına rağmen faaliyetleri yönetmelikle düzenlenmiş olup, bu nedenle kurul toplanmadan yönetmelik kolayca değiştirilerek, 2004 yılında Azınlıklar raporunun yayınlanmasından sonra yeni üyeler atanmış ancak kurulun faaliyetlerine son verilmiştir.

Paris İlkelerinde yer alan kurulların ortak paydası danışma niteliğini taşıyan görev ve yetkiler olup, kendilerine geniş görev ve yetkiler verilmesine rağmen asıl olan bu kurulların işleyiş yönünden özerk olmalarıdır. Oysa İHDK' nın görevlerini düzenleyen yönetmelikte Paris İlkelerinden açık bir sapma söz konusudur. Çünkü, bakanlık ve kamu kurumu temsilcisi olan üyelerin toplantılarda oy hakkı bulunmaktadır. Paris İlkelerinde resmi kurum temsilcilerinin toplantılara sadece gözlemci sıfatla katılması öngörülmektedir¹⁹².

Yine Türkiye' de insan hakları ulusal kurullarını incelediğimizde, kurulların sekreteryaya hizmetlerinin Başbakanlık tarafından verildiğini ve mali kaynaklarının

¹⁹¹ Kerem Altıparmak, Türkiye' de İnsan Haklarında Kurumsallaş (ama) ma, <http://www.ihopdusunceozgurlugu.org/dosya/vihk/kurumsallasma.doc> , erişim tarihi:02.07.2009.

¹⁹² İbrahim Ö. Kaboğlu, İçtenlik Sınavı Sürüyor,Radikal <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno:14823> , erişim tarihi:02.07.2009.

Başbakanlık tarafından karşılandığını, kurulların bu konuda mali özerklikleri bulunmadığını görmekteyiz.

2. İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

2.1. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Türkiye’de, insan hakları ile ilgili kurumsal yapının oluşturulması girişimleri; insan hakları anlayışının gelişimi, anayasalarla güvence altına alınması, insan haklarını korumakla yükümlü kurumların kurulması ve en sonunda parlamento, hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle devam eden bir süreç olarak ele alınabilir. Bu süreç içerisinde önemli oluşumlardan biri de TBMM İnsan Hakları Komisyonudur. Bu kısımda genel olarak TBMM İnsan Hakları Komisyonu Raporları incelenecektir.

2.1.1. Komisyon’un Kuruluşu, Oluşumu, Görevleri

TBMM Bünyesinde oluşturulan kendine özgü bir ihtisas komisyonu olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu hakkında kanun taslağı 5 Aralık 1990 tarihinde TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilmiş, böylece 3686 sayılı “İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu”nun yürürlüğe girmesi ile TBMM bünyesinde diğer ihtisas komisyonlarından farklı bir daimi ihtisas komisyonu kurulmuştur. Komisyon’un amacı İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 1’nci maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:¹⁹³

“Bu kanunun amacı dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların da bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere TBMM’nde bir insan hakları İnceleme Komisyonu’nun kuruluş, görev, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.”

Komisyon’un ne şekilde oluşacağı genel olarak TBMM içtüzüğünde düzenlenmiştir. Bununla beraber İHİK’ nun farklı özelliği sebebiyle nasıl oluşacağı İHİK’nda belirtilmiştir. Komisyon’un üye sayısı Danışma Kurulu’nun teklifi üzerine Genel Kurul tarafından belirlenir. Danışma Kurulu’nun teklifi üzerine Genel Kurul tarafından belirlenir. Burada dikkati çeken nokta siyasi parti gruplarına mensup ve

¹⁹³ İzzet Eroğlu, “TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu”, *Yasama Dergisi*, Sayı. 2, Temmuz-Eylül 2006, s. 34–37.

bağımsız milletvekillerinin toplamı üzerinden hesaplama yapılmasıdır. Komisyonun üyelerinin dağılımı TBMM Başkanlığı tarafından tespit edilir. Komisyon siyasi parti gruplarının yüzde oranlarına göre bir başkan, iki başkan vekili, bir sözcü ve bir kâtip seçer¹⁹⁴.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Türkiye’de insan hakları ile ilgili kurumsal yapının oluşturulması girişimlerinde önemli bir noktada yer almaktadır. İnsan haklarını hesaba katarak hukuksal taban oluşturmak ve çıkarılacak her yasanın insan hakları ile ilgisini/ilgisizliğini ortaya koymak ve oluşturulan yasaların işleyişini kontrol etmek bu komisyonun önemini daha da arttırmaktadır.

İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu’nun 2. maddesine göre Kanun; Anayasa ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslararası belgelerde belirlenmiş bulunan insan hak ve özgürlükleri ile uluslararası alanda genel kabul gören insan haklarını kapsamaktadır. Kanunun 4. maddesine göre Komisyon’un temel görevi uluslararası alanda kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemektir.¹⁹⁵

Komisyonun görevleri hakkında değerlendirmeler yapan Kuçuradi; çıkarılan her yasanın insan haklarıyla ilgisinin gözden geçirilmesi gerekliliğine değinerek, “*Her yasa tasarısı daha Meclis Genel Kurulu’na gelmeden, milletvekilleri tarafından, insan hakları açısından gözden geçirilmelidir. İnsan haklarını hesaba katarak hukuksal taban oluşturmak, TBMM İnsan Hakları Komisyonu’nun yüklenmesi gereken ana ödevlerden birisi olmalıdır*”¹⁹⁶.” diyerek komisyon’un önemine değinmiştir.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu’nun görevlerinden birisi yasaların insan haklarıyla ilişkisini gözden geçirmekse bir diğeri de Türkiye’nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası antlaşmalara, anayasa ve yasalara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla araştırmalar yapmak, bu konuda iyileştirmeler ve çözümler önermektir. Bu amaçla, “Komisyon, cezaevlerinde ve sorgulama sırasında polis ve jandarmalar tarafından yapıldığı ileri sürülen insan hakları ihlallerine ilişkin

¹⁹⁴ Eroğlu, s. 38-39.

¹⁹⁵ Eroğlu, s. 42-43.

¹⁹⁶ Kuçuradi, s. 116.

iddiaları ve Türkiye'ye komsu ülkelerdeki insan hakları ihlal iddialarını araştırmaktadır¹⁹⁷.”

2.1.2. 22. Yasama Dönemi Komisyon Raporları

22. dönemde TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 14 rapor hazırlamıştır. Bu raporların geneline baktığımızda ağırlıklı olarak Güneydoğudaki terör sorunu neticesinde çıkan insan hakları ihlallerine yönelik konuların gündeme getirildiği görülmektedir.

İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun 22. Dönem 1. Yasama dönemindeki ilk toplantısında Doğu ve Güneydoğu illerinde Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamasının kalkması üzerinde meydana gelen değişikliklerin incelemesine oybirliği ile karar verilmiş ve bu kapsamda 17–20 Ocak 2003'de Tunceli ziyaret edilmiştir. Ziyaret sonrası hazırlanan bu raporda özellikle yerel halkla yapılan görüşmelerde halkın şikâyetlerine yer verilmiştir. Raporun geneline bakıldığında bölgede otobüsten indirerek arama yapılmadığını, ancak kimlik kontrollerinin devam ettiğini, Tunceli'ne bağlı Kovancılar ilçesinde kahvehanelerin akşam on birde zorla kapatıldığı, görüşülen bazı tutukluların kötü muameleye maruz bırakıldığı, ilde güvenlik güçlerinin güvenlik amacıyla karakol çevrelerine ve terör örgütlerinin araziye yerleştirdiği mayınlar insan yaşamını tehdit ettiği, halkın devlet yetkililerine güvenlerinin sınırlı olduğu belirtilmiştir. Bunlarla beraber rapora göre yol ve kimlik kontrol faaliyetleri olağanüstü halden önce on üç noktada bilgisayar destekli olarak yapılmaktaydı. Ancak olağanüstü halin kalkmasıyla birlikte adli ve idari makamların izniyle örneklem usulü uyarınca kimlik kontrolü yapılmaktadır. Ayrıca güvenlik nedeniyle seyahat sınırlaması Temmuz 2002'den itibaren kaldırılmıştır¹⁹⁸.

Yine aynı tarihleri kapsayan Muş Raporu'na göre ise İnsan Hakları Derneği (İHD) ile görüşülmüş ve ilde temel hak ve özgürlüklerine ilişkin ciddi sıkıntıların olduğu belirtilmiştir. Bu görüşme ile İHD'nin kiralık yer konusunda sıkıntı yaşadığı, Valilik ile iletişimde sorunların bulunduğu, kayıt altına alınmayan gözaltılar olduğu,

¹⁹⁷ İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi 2000 Yılı Çalışmaları, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001, s.181.

¹⁹⁸ Raporlar hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/insanhaklari.htm>, erişim tarihi:25.07.2008.

cezaevinde koşulların olumsuzluğu ve belirli filmlerin yasaklandığı öğrenilmiştir. Bunların yanı sıra Muş'tan ilçelere giderken kimlik kontrollerinin çok olduğu, sendikal faaliyetlerin engellendiği belirtilmiştir.

Aynı kapsamda Diyarbakır'a yapılan ziyaret de rapor haline getirilmiştir. Bölgeye gitmeden önce İnsan Hakları Derneği, Mazlum Der, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Türk Tabipler Birliği temsilcileri Komisyona davet edilerek OHAL sonrası bölgedeki durum hakkında kendilerinden bilgi alınmıştır. Sivil toplum örgütleri temsilcilerinin gündeme getirdikleri en önemli şikayet konusu OHAL'in kaldırılmış olmasına rağmen OHAL Bölge valisinin halen görevine devam etmesi olmuştur. Ayrıca seyahat özgürlüğünün önünde halen birtakım engeller bulunduğu, çeşitli güzergâhlarda kimlik kontrolünden ziyade kimlik tespiti yapıldığı, köye dönüşler konusunda ciddi sıkıntılar bulunduğu, dönmek isteyen vatandaşlara *köyümüzü PKK yaktı, kendi isteğimizle ayrıldık, tazminat istemiyoruz, kendi imkânlarımızla döneceğiz* şeklinde ifadelerin yer aldığı dilekçelerin imzalatıldığı, köy korucularının köye dönüşün önünde önemli bir engel oluşturduğu gibi sorunlar gündeme getirilmiştir.

Tabipler Odası temsilcisi Erhan Özel kötü muamele ve işkencenin önlenmesinde adli hekimlik hizmetlerinin önemine değinerek raporların yasa, genelge ve tüzüklere uygun olarak düzenlenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Baro temsilcisi Meral Danış Beştaş son 2 yıllık dönem içerisinde sadece 56 kişiye CMUK hizmeti verdiklerini, gözaltına alınan sanıklara avukat istememeleri için baskı yapıldığını dile getirmiştir. Ayrıca sanıkla yapılan görüşmede polisin de bulunmasından ve cezaevlerine girişte duyarlı kapıya rağmen elle aramaların devam ettiğinden şikâyet edilmiştir. Müvekkille görüşme sonrasında avukatların rahatsız edilmediğini ifade eden Beştaş son bir yılda gözaltı sayısında azalma olduğunu ancak işkencenin henüz tamamen kalkmadığını belirtmiştir.

İHD temsilcisi Selahattin Demirtaş ise son iki yılda faili meçhul, yargısız infaz ve kaba işkence olaylarında ciddi bir azalma olduğunu, genel olarak fiziki baskı, tehdit ve aşağılama olmadığını ancak yemek vermeme, göz bağlama, tuvalete götürmeme gibi

işkence yöntemlerinin devam ettiğini belirtmiştir. OHAL'in kalkması ise genel olarak bölgeye bir rahatlama getirmiştir.

Mardin Raporu'nda ise genel olarak, halkın geçen OHAL döneminde iyiden iyiye sindirilmiş olması gerçeğidir. OHAL kalktıktan sonra yasal olarak kısıtlamaların bulunmadığı ama gerek görevlilerin gerekse halkın henüz OHAL havasını üzerlerinden atamadıkları ifade edilmiştir. Raporda özellikle polis merkezlerinin normalden çok daha fazla düzenli olduğu ifade, ancak aksine Mardin Cezaevi'nin insanın yaşamına müsait olmayacak derece köhne olduğu belirtilmiştir. Ayrıca mahkûmların sıkıntılarına yer verilmiştir.

Batman Raporu'na göre de PKK ve Hizbullah kaynaklı silahlı terörün sona ermesi ile ilde OHAL uygulamalarında doğal olarak esneklik sağlanmış, bir yandan terörün sona ermesi, diğer yandan terör nedeniyle artan devlet baskısının azalması, sonuç olarak halkın; *eskiye göre daha iyidir* şeklinde niteledikleri koşulların daha iyi olmasına neden olmuştur.

Bingöl Raporu'nda ise ilde güvenlik ortamının sağlandığı, insanların gece yarısına kadar şehir merkezinde gezebildiği, köye dönüşlerde kısmen yardımcı olunabildiği, cezaevi ziyaretlerinde herhangi bir şikâyetle karşılaşmadığı dile getirilmiştir.

Bu bölgesel raporlar dışında TBMM İnsan Hakları İnceleme ve Araştırma Komisyonu Hacı Ölmez'in Andaç köyü Nizartepe sırtlarında Jandarma tarafından vurularak öldürülmesi üzerine, konu İnsan Hakları Derneği tarafından Komisyonumuza iletilmiştir. Heyet bölgede yaptığı incelemede askerin aşırı güç kullandığı ve ortada bir insan hakları ihlalinin olduğunu belirlemiştir.

Diyarbakır'ın Hani ilçesinde 23 Nisan 2003 tarihinde, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamalarında Hani Atatürk İlköğretim Okulu öğretmeni Güneş Koçali'ye laf attıkları iddiasıyla gözaltına alınan 14 ve 15 yaşlarında iki çocuğun dövüldükleri, dövme sonucu birinin bayıldığı, hücrede bulunan insan dışkısının yüzlerine sürüldükleri, sokakta ibret olsun diye teşhir edildikleri, ellerine kelepçe takıldıkları, ifadelerinin kolluk kuvvetlerince alındıkları ve hücre şartlarının gayri insani

olduğu yönündeki iddiaların basında yer alması üzerine Komisyon bölgeye giderek bir rapor hazırlamıştır. Rapor sonucuna göre basının iddia ettiği olayların bu şekilde gelişmediği, çocuklarla da yapılan görüşmelerde herhangi bir insan hakları ihlalinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

17 Temmuz 2003 tarihli Küpeli Raporu'na göre Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Küpeli Köyüne 10 Temmuz 2003 Perşembe günü sabah 06.30 sularında yaklaşık otuz kişilik jandarma timinin gelerek bütün köylüyü okul bahçesinde topladığı, köyün erkeklerini sıcak betonun üzerine yüzüstü saat 13.00.e kadar yatırdığı, bu süre zarfında ise sadece 15–20 dakikalık su içme molası verildiği, 12 ila 14 yaş arası çocukların okul binasının içerisine alınarak babanızın silahı var mı, yok mu? diye sorgulandıkları ve bu esnada oradan geçen çobanların sopalarının alınarak çocukların bazılarının dövüldükleri ve kadınların da okul bahçesinde toplatıldıkları ancak onlara müdahale edilmediği iddiaları incelenmiştir. İnceleme sonucunda kolluk kuvvetlerinin niyeti aşan bir güç kullandığı, doktor raporunda da görülebileceği gibi kötü muamelenin olduğu, ancak köylülerin belirttiği gibi sıcak betona yatırma olayının çok uzun bir süreyi kapsamadığı ifade edilmiştir.

31 Temmuz – 3 Ağustos arasında İzmir ve Aydın'da yapılan incelemeleri içeren İzmir Aydın Raporu'na göre de karakollarda avukatlara haber verme sisteminin sağlıklı işlemediği, sağlık raporunun etkili bir şekilde yapılmadığı, çocuk cezaevinde mahkûmların diğer mahkûmların cinsel saldırısına maruz kaldığı ve cezaevi koşullarının sağlıklı olmadığı ifade edilmiş; rapor sonunda bunların önüne geçmek için tedbir alınması gerektiği belirtilmiştir. Komisyon'un Bolu F Tipi Cezaevi Raporu'na göre de mahkûmlar kötü muameleye maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Diyarbakır İli Kulp İlçesi Alaca Köyünde Kepir Bölgesinde bulunan toplu mezarın 1993 yılında kaybolan köylülere ait olduğu iddia edilmiş, bunun bir iddia mı, yoksa gerçek bir olay mı olduğunun araştırılması için TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu görevlendirilmiştir. Raporda olayın görgü tanıkları dinlenmiş; rapor sonucunda olayın Bolu Komando Dağ Taburunun bir operasyonu sırasında gözaltına alınan ve kaybolan kişilere ait mi olduğunun tam olarak belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

22. yasama dönemi içerisinde Komisyon'un yayınladığı 13. rapor ise toplumda büyük infial uyandıran 25 Ekim 2005 tarihli Malatya Çocuk Yuvası olayını içeren rapordur. Ülkemizde yayın yapan ulusal TV kanalları ve yazılı basın hepsinde Malatya'daki 0-6 yaş grubu çocuk yuvasında adeta insanın kanını donduracak işkence, şiddet ve kötü muamele ile ilgili yayınlar Türkiye'yi derinden sarsmıştır. Raporda da bu kötü muamelenin nedenleri ve önlenmesine dair öneriler üzerinde durulmuştur.

22. yasama dönemi içerisinde son inceleme raporu da yine toplumda infiale yol açan Şemdinli olayı ile ilgilidir. Raporda köy boşaltma olaylarının bir hata ve insan hakları ihlali olduğu ve güvenlik güçlerinin itirafçı kişilerden istihbarat dışında yararlanmaması gerektiği ifade edilmiştir.

3. İNSAN HAKLARI KORUMA KURULLARI

3.1. İnsan Hakları Danışma Kurulu

İnsan Hakları Danışma Kurulu, 3056 Sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun' un Ek 5. maddesi ile kurulmuş olup, görevleri ise “ İnsan Hakları Danışma Kurulunun Kuruluş Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiştir¹⁹⁹.

İnsan Haklarından Sorumlu Bakana ve Üst Kurula danışmanlık yapan kurulun görevleri arasında, yürürlükteki mevzuatın ve yasa tasarılarının insan hakları temel ilkeleri, uluslar arası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hale gelmesi için görüş bildirmek, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için öneriler ve raporlar sunmak, insan haklarına ilişkin olarak Devlet kuruluşları ile üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak bulunmaktadır. (İHDKY md. 5) Kurulun sekreteryaya hizmetleri Başbakanlık tarafından yerine getirilmekte, giderleri ise Başbakanlık bütçesinden karşılanmaktadır. Üyelerinin bir kısmı Hükümet temsilcilerinden, bir kısmı ise çeşitli meslek kuruluşları, dernek ve sendika temsilcilerinden oluşmaktadır. (İHDKY md.4)

¹⁹⁹ RG. 15.08.2001, s. 24494.

14. 10. 1999 tarihli “ Sivil Toplum Örgütleri Zirvesi” nde fikri ve siyasi temelleri atılan İnsan Hakları Danışma Kurulu’ nun ilk olağanüstü toplantısı 9 Mayıs 2003 te yapılmıştır. Kuruluşundan itibaren 3 yıllık bir sürecin sonunda faaliyete geçen Kurul da dikkat çeken özellikler; kurulun üyelerinin 14 Ekim zirvesine katılan temsilci ve uzmanlarının çoğunluğundan oluşması ve partiler ve hükümetler üstü bir kuruluş olarak doğmasıdır²⁰⁰.

İHDK 2001 yılında kurulmuş olup, 2004 yılına kadar 9 kez toplanabilmiş, daha sonraki yıllarda toplanamadığından görev süreleri dolan başkan ve başkan yardımcılar seçilememiştir²⁰¹. Bu durum Meclise sunulan İHDK nın 22. Yasama Döneminde kaç kez toplandığı, ne tür faaliyette bulunduğu, Kurul tarafından hazırlanan tasarı taslağının mevcut olup olmadığı sorularını içeren önergeye yanıt verilmesiyle gündeme gelmiştir²⁰². Kurulun faaliyette olduğu sürede, 2003- 2004 yasama yılında toplam 261 yasa çıkarılmış ve bu yasaların önemli bir kısmı hak ve özgürlüklere ilişkin olmasına rağmen İHDK’ dan görüş alınmamıştır²⁰³.

İnsan Hakları Danışma Kurulu tarafından sunulan başlıca raporlar şunlardır;

1-İşkencenin ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Raporu (08.10.2003)

2-Avrupa Birliği İlerleme Raporu (08.12.2003)

3-İHDK Etkinlik Raporu (06.06.2004)

²⁰⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, Kemal Akkurt, **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, İmge Kitapevi, Ankara, Şubat 2006, s. 37.

²⁰¹ İHDK Başkanı ve Alt Komisyon Başkanı hakkında, TCK 216 ve 301 maddelerinin ihlali gerekçesiyle açılan dava sonucunda Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından verilen kararda, “ Raporun yasadan kaynaklanan görev çerçevesinde 1.5 yılda hazırlandığı, sanıkların bilim adamları ve akademisyen kimlikleri gözetilerek raporun bilimsel içerik taşıdığının kuşkudan uzak olduğu, resmi görüşü suç teşkil etmeyecek tarzda sorguladığı ve ifade özgürlüğü sınırlılığıyla eleştirdiği, şiddet içermediği gibi tam tersine ulusal anlamda birliğin bu anlamda gerçekleşeceğini bir düşünce açıklaması olarak ortaya koyduğu, kamu güvenliği açısından açık ve yakın tehlike taşımadığı” gerekçesiyle beraat kararının onanmasına karar verilmiştir.”, İbrahim Kaboğlu, **Yargıtay’ ın Açılımı:Düşünce Suçu İçin Şiddet Ölçütü**, Birgün , <http://www.birgun.net> , erişim tarihi: 01.07.2009

²⁰² **Başbakanlık İHDK yı unuttu: Kurul 4 Yıldır Toplanmıyor, Başkanını Bile Seçemiyor**, Haberx, <http://www.haberx.com/Gundem-Haberleri/Nisan-2008/BASBAKANLIK-İNSAN-HAKLARI-DANISMA-KURULU-4YILDIR-TOPLANAMIYOR-BASKANINI-BİLE-SECEMIYOR.ASPX> , erişim tarihi: 01.01.2009.

²⁰³ Yavuz Donat, **Devletteki Dağınıklık**, Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/11/11/donat.html> , erişim tarihi:01.07.2009.

4-Türkiye’ de İnsan Hakları Raporu (01.10.2004)

5-Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu(01.10.2004)

Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu en çok tepki çeken ve basına açıklanması sırasında fiziksel tepki gösterilen, kapsamı nedeniyle ceza davası açılmasına kadar varan sonuçlara neden olmuş, bu nedenle Kurulun faaliyetleri rapordan sonra fiili olarak sona ermiştir.

Raporun kapsamında gayrimüslim kavramına sadece Rum, Musevi ve Ermenilerin sokulduğu, Lozan’ ın azınlıkları koruyan hükmünün sınırlı uygulandığı, azınlık değil dil ölçütü esas alınarak kültürel hakların kullanılmasının söz konusu olacağı, ilgili mevzuatın kısıtlayıcı hükümler içerdiği, % 10 luk ulusal barajın ulusun bölünmezliği ilkesini zedelediği, üst kimlik olarak Türkiyelilik kavramının kullanılmasının farklılıkları birleştirici yanı olduğu vurgulanmaktadır²⁰⁴.

3.1.1. İHDK Raporları

3.1.1.1. İnsan Hakları Danışma Kurulu Etkinlik Raporu

İlk toplantısını 26.02.2003 tarihinde yapan Kurul 07. 06. 2004 tarihli olağan toplantısında kabul edilen İHDK Etkinlik Raporu (2003- 2004) Kurulun kurumsallaşma sürecinden, faaliyet bilgileri, değerlendirme ve sonuç bölümlerinden oluşmakta, sivil toplum ile siyasal toplum arasında ancak idari hiyerarşi içinde yer alan Kurulun insan hakları ile ilgili sorunları saptamak ve çözüm üretmek işlevini yerine getirebilmesi için kurumsallaşması gerektiği, bunun için öncelikle sekreteryaya hizmetlerinin sağlanması taleplerinin neticesiz kaldığı, siyasal organlar tarafından AB ilerleme raporu dışında kendilerinin görüşlerinin alınmadığı ve kurulun işlevsel hale getirilmesinin beklendiği konularına yer verilmiştir.

²⁰⁴ Azınlık Raporu İçin Suç Duyurusu, Bia Haber Merkezi, <http://bianet.org/bianet/45818-azinlik-raporu-icin-suc-duyurusu> , erişim tarihi:05.07.2009.

3.1.1.2. İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Raporu

Kurulun 08.10.2003 tarihli olağan toplantısında oybirliği ile kabul edilen “İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi” raporunda işkence ve kötü muamele konusunda yasal düzenlemeler ve uygulamalar irdelenerek, işkencenin önlenmesi konusunda çözüm önerileri sunulmaktadır.

Mevzuat ve durum saptamasında TCK’nın işkence ve kötü muameleyi düzenleyen maddelerinde işkencenin ağırlaştırıcı neden sayılması(TCK 452- 456), yasak sorgu yöntemi neticesinde elde edilen ifadelerin rıza olsa bile delil olarak değerlendirilemeyeceği (TCK 135), işkence suçundan verilen hapis cezalarının para cezasına çevrilemeyeceği hükümlerine yer verildikten sonra işkence sorununun bir uygulama sorunu olduğu bunun sebeplerinin de Cumhuriyet Savcılarının hazırlık soruşturmasındaki işlevinin kolluk tarafından yerine getirilmesi, yargılama sürecinin uzun sürmesi, suçun ispatında fiziksel bulguların aranmasının yanlış olduğu gösterilmektedir. Adli Tıp uygulamaları açısından ise zamanında ve kolluk kuvvetlerinden bağımsız muayene yapılamaması , insan hakları bağlamında bilgi yetersizliği işkence sorusunda mevcut uygulama eksiklikleri olarak tespit edilmiştir.

Çözüm olarak işkence ve kötü muamele suçlarına verilen cezanın taban miktarının caydırıcı olması amacıyla yükseltilmesi, TCK 245 te yer alan amirin emrini ifa tabirinin hakkın korunması aleyhine olarak sınırlama getirdiğinden yasanın amacını gerçekleşmesinde yetersiz kalması, suça konu eylemin açık olarak tanımlanması, işkencenin önlenmesi için özerk ve uzmanlardan oluşan İnceleme ve Soruşturma komisyonu kurulması, şüphelinin soruşturma aşamalarında hukuki yardım almasının sağlanması, yargılama aşamasında zamanaşımının olmaması ve hakkında dava açılan görevlilere Devlet tarafından avukat tutulmaması önerilmiştir.

3.1.1.3. Türkiye’ de İnsan Hakları Raporu 2004

Kurul’ un 01. 10. 2004 tarihli olağan toplantısında oybirliği ile kabul edilen Türkiye’de İnsan Hakları Raporu, insan hakları alanında gelişmeler, sorun tespitleri ve çözüm önerileri olarak üç ana başlıktan oluşmaktadır.

Hukuk devletinde belirleyici üç dönemi ele raporda ,1961 Anayasası Kuruluş, 1982 Anayasası sapma, 1987 den 2004 kadar olan süreç ise onarım dönemi olarak belirlenmiştir. 1987 yılında İnsan Hakları Avrupa Komisyonu' na bireysel başvuru hakkının tanınması ile başlayan onarım sürecinde , özellikle 1995 ve 2001 yılında ve özgürlükler anayasası hukukuna ilişkin olarak yapılan değişiklikler ile 1982 Anayasasındaki hak ve özgürlükler rejimindeki sıkıntıları düzeltme yönünde önemli adımlar atılmıştır. 2002 – 2004 yılları arasında çıkarılan uyum yasaları her ne kadar torba kanun şeklinde kabul edilmiş olsa da yaşam hakkı, ana dil/ resmi dil ayrımının benimsenmesi azınlık statüsüne sahip yurttaşların hak kısıtlamalarına son verilmesi gibi konularda önemli iyileştirmeleri içermekte olup ve yapılan değişiklikler yargı kararlarına da olumlu olarak yansımıştır.

Raporda insan hakları sorununun hukuk devletini düzenleyen kurallar ile bu kuralların uygulaması arasındaki farklılık ve kopukluktan kaynaklandığı belirlenmesi yapıldıktan sonra, bu alanda yaşanan sorunlar erkler ayrılığı, hak ve özgürlükler ve normlar hiyerarşisi ve ulusal üstü hukuk açılarından değerlendirilmiştir.

Yasa yapım aşamasında, özellikle 2002 / 2004 yılları arasında uzman kişi ve kuruluşlara danışılmadan çıkarılan yasaların nicelik olarak çokluğu ancak bunun yanında nitelik olarak yasama etiği gözetilmeden kişisel çıkarlara hizmet eden yasalarda öngörülebilirlik, ulaşılabilirlik ve etkililik noktalarında taşıdığı zaafılar hak ve özgürlükler yolunda engeller konmasına neden olmuştur. Anayasa' da birçok kez değişiklik yapılmasına rağmen yasama dokunulmazlığına dokunulmaması, meclis soruşturmalarında iktidardaki hükümet üyelerinin ayrıcalıklı tutulması ve sonuç alınamaması siyasal açıdan sorumluluktan uzak bir tavrın göstergesi olmuştur. Bununla bağlantılı olarak yürütme ve idarede sorumluluk konusundaki hassasiyetsizlik hak ve özgürlüklerin zedelenmesine neden olmuştur.

Yasaların hukuka uygunluk denetimini gerçekleştiren Anayasa Mahkemesinin işlevinin yasa yürürlüğe girdikten sonra başlaması, ön denetimin olmaması, hakim ve savcılarının örgütlenme özgürlüklerinin olmayışı, adalet sisteminde yaşanan ve adil yargılanma hakkını zedeleyen gecikmeler ise yargı erkinde yaşanan sorunlar olarak tespit edilmiştir.

Yasama- Yürütme- Yargıda yaşanan sıkıntılara ek olarak insan hakları koruma kurullarının yeterli özerkliğe sahip olmaması nedeniyle işlevini yerine getirememesi buna karşılık olarak iktisadi alanda faaliyet gösteren bağımsız idari otoritelerin ön plana çıkarılması insan hakları konusunda yaşanan yasalardan ve uygulamalardan kaynaklanan ihlallerin diğer bir nedeni olarak belirlenmiştir. Raporda ayrıca, hükümetin siyasal olarak çoğunluğa sahip olmasından kaynaklanan anti demokratik tavırları haklı olarak eleştirilmiştir.

Güvence ölçütlerinin, Anayasa' nın 13 maddesinde yer alan demokratik toplum düzeni, ölçülülük ve hakkın özü kriterlerine laik cumhuriyet kriterinin eklenmesi ile genişletilmesi olumlu bir düzenleme iken bu ölçütlerin uygulaması konusunda yorum sıkıntısı yaşanmaya devam etmekte, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması hakkın kullanıldığı ilişkiye göre değişebilmekte iken ulusal mevzuatta ve yargıda yerleşmiş bir uygulama bulunmamakta, bu da kavram karmaşasına neden olmaktadır.

Raporda hak ve özgürlükler belirleyici ilişki türleri ve kuşak haklar ayrımı göz önüne alınarak ulusal mevzuattaki ihlale neden olan eksiklikler tespit edilerek somut çözüm önerileri sunulmuştur. Uluslar arası sözleşmeler bağlamında Anayasa' nın 90. maddesiyle tek anayasal dayanak olarak görmemek gerektiği, zira 90. maddenin de kendi içinde lafzi yorumlar nedeniyle uygulama sıkıntılarına yol açabileceğine dikkat çekilmiştir.

Çözüm önerilerini dört grup altında toplayan raporda, kurumsal işleyiş ve düzenlemelere ilişkin olarak; yasama organını yürütme karşısında özerk hale getirmek, seçim sistemini demokratikleştirmek, milletvekillerinin hukuk karşısındaki ayrıcalıklı konumuna son vermek, yargının bağımsızlığını zedeleyici hükümleri Anayasa' dan çıkarmak ve Bölge Adliye Mahkemelerinin alt yapısının acele olarak kurulması, idari işlemler için gerekçe gösterme zorunluluğu kabul edilmelidir. Devlet organlarının, kurumların ve kişilerin yasallık ilkesi dışına çıkmaması sağlanmalı, insan hakları kurullarının işlevlerini yerine getirmelerinin önü açılmalı, yasalar hazırlanma aşamasında ilgili kuruluşların görüşü alınmalıdır.

Hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeleri yenileme gereği başlığı altında sunulan çözüm önerileri ise; insan hak ve özgürlüklere ilişkin yasal düzenlemeler yapılırken torba kanun uygulamasından vazgeçilerek, her yasa ayrı ayrı ele alınmalı, insan çevre ve paranın söz konusu olduğu özgürlüklerde kötüye kullanmanın önüne geçebilmek için sürekli denetim mekanizmaları kurulmalıdır. Seçim barajı düşürülmeli, makul sürede yargılanma Anayasal güvenceye alınmalı, Türkiye’ nin Avrupa Sosyal Şartına koymuş olduğu çekinceler kaldırılmalıdır. Kadın hakları,özürlü hakları ve çocuk hakları bağlamında uluslar arası mevzuata uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

Çevre alanında kamunun bilgilenmesine ilişkin Aarhus Sözleşmesi, ayrımcılığın önlenmesi ile ilgili İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 12 no Protokolü onaylanmalı, idam cezasının kaldırılmasına ilişkin 13 no’ lu protokolü, eğitimde ayrımcılığın önlenmesine ilişkin UNESCO sözleşmesi, Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, Sibirya Sözleşmesi ve Ek Protokolü imzalanmalı ve onaylanmalıdır.

Uygulamaya ilişkin olarak gerek yetki sahibi kişilerin gerekse yurttaşların insan hakları alanındaki ulusal ve uluslararası düzenlemelerine ilişkin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi, halkın belirleyeceği bir Kurucu Meclis tarafından ülke-insan-devlet ekseninde yeni bir Anayasa hazırlanmalıdır.

3.1.1.4. Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu

Temmuz 2003 tarihinde imzalandıktan sonra güncellenen rapor Ekim 2004 te Başbakanlığa sunulmuş olup, raporda öncelikle azınlık kavramına açıklık getirilmektedir. Azınlık kavramında Türkiye’ nin Lozan Anlaşmasına göre sadece gayrimüslimleri (Ermeni-Rum-Musevi) azınlık olarak tanıdığı, azınlık kavramının din-dil-etnik olarak üç ölçütü bulunduğu ancak yine de Türkiye’ de tüm TC yurttaşlarına eşit statü tanınmasının ölçütlere göre yeni azınlık statüleri tanınmasının önüne geçeceğinden bahsedilmektedir.

Raporda yer verilen Yerel Mahkeme kararlarına göre Türkiye’ de ulusal mevzuatta ve uygulamada kullanılan ibare ve karar gerekçelerinde²⁰⁵ TC yurttaşlarının

²⁰⁵Mahkeme kararları için bkz., Kaboğlu, Akkurt, s. 294/295.

yabancı olarak algılandığı, farklı dinsel, etnik, dilsel kökenden kişilerin varlığının tanınmasının, ülkeyi bölünmeye götüreceği korkusundan kaynaklandığına yer verilmektedir²⁰⁶. Vurgulanmak istenen nokta ise; Azınlıkların varlığını tanımamanın Azınlıklara statü tanınmasından tamamen farklı olduğu, statü tanımamanın ulus devletin yetkisinde bir konu, varlığını tanımamanın ise Devletin tüm yurttaşlarına eşit muamele etme yükümlülüğüne ilişkin olduğudur.

Azınlık konusuna bakış açısının bu şekilde farklı olmasını iki nedenle ortaya koyan raporda birinci neden; Türkiye Cumhuriyetinin Osmanlı’ dan farklı dine etnik dilsel kökene mensup alt kimlikleri devralmış olması, Türk kimliğinin dinsel kökene bağlı olarak kullanma konusunda alışlagelmiş bir tutum olması, üst kimliğin toprak esasına göre değil, kan esasına göre belirlenmesidir. Vatandaşlığın belirlenmesinde ‘Türkiyeli’²⁰⁷ ibaresinin kullanılmasının vatandaşlık ve milliyet kavramlarının ayrı ayrı olarak ele almayı sağlayacak ve tüm alt kimlikleri kucaklayacaktır. Siyasal olarak ta, Türkiye’ de Azınlık hakları ve Kültürel haklar söz konusu olduğunda ülkenin bölüneceği ve terörün canlanacağı şeklinde söylemlerin ve tepkilerin varlığıdır.

Azınlık hakları ve kültürel hakları çalışma grubunun hazırladığı raporun sonuç kısmında; Ulusal mevzuatın demokratik. Çoğulcu ve özgürlükçü bir içerikle yeniden yazılması, eşit haklı vatandaşlık temelinde farklı kültür ve kimliğe mensup kişilerin kendi kimliklerini koruma ve geliştirme haklarının güvence altına alınması gerektiği, merkezi ve yerel yönetimlerin şeffaflaştırılarak halkın yönetime katılmasının sağlanması, uluslar arası sözleşmelerin çekince koyulmadan farklı dil, etnik köken vs. kimliklere sahip kişileri dışlamadan imzalaması ve onaylaması gerektiği vurgulanmıştır.

²⁰⁶ “ Devletin kendi iç düzeni içinde demokratik bir toplum tasarımıyla açıklanabilecek bir gelişmeyi hukukla sınırlayıcı bir yönde tanımlamak ve böylece hukuk ve sosyal gerçeklik bağı birbirinden uzakta ve birbirinin dışında, yalıtılmış ilişki biçimleri olarak nitelemek başlıbaşına bir çözüm olmadığı gibi birçok sorununda cevapsız kalmasına yol açar.” Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, **Türkiye’ de Çoğulculuk ve Azınlık Politikaları- AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Tesev, Aralık 2005, İstanbul, s. 29.

²⁰⁷ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Nurettin Ok tarafından yapılan açıklamalarda ‘Raporda geçen Türkiyeli ibaresinin Türk Ulusunu rededen ve ayrışma ve bölünmeye zemin hazırlayan fevkalade zararlı bir kavram olduğu’ beyan edilmekle, yargı etki altına alınmaya çalışılmıştır. Baskın Oran, **Türkiye İnsan Hakları Bilançosu/ 2005 İzleme Raporu**, Tesev, Mart 2006, İstanbul, s. 63.

3.2. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

İnsan hakları ihlal iddialarını incelemek, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari sebepleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin valilik veya kaymakamlık makamına önerilerde bulunmak, idarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmaları yapmak, ayda bir tüm çalışmaları özet olarak ilçelerde İl Kuruluna, illerde Başkanlığa bildirmek ile görevlidir²⁰⁸. (İHKY madde 9)

İl kurulu, vali veya valinin görevlendireceği bir vali yardımcısının başkanlığında, ilçe kurulu, kaymakamın başkanlığında ve siyasi partilerin il ve ilçe başkanlarından bir temsilci olmak üzere, çeşitli meslek kuruluşlarının katılımı ile oluşmaktadır. Başkan doğrudan yönetmelikle belirlenmiş olup, kurul kendi başkanını seçmemektedir. Bu nedenle kurulun demokratik bir oluşumu yoktur. Kimi üyeler sivil toplum örgütlerinin kendi seçimleri ile belirlenmekte, bir kısmı örneğin ticaret ve sanayi odasının temsilcisi valilik tarafından belirlenmektedir²⁰⁹.

Türkiye’ de 931 il ve ilçe kurulu bulunmaktadır. Kurullar tarafından şikayetleri incelemekte kişileri özgürlüklerinden yoksun kaldıkları yerlerde ziyaret ederek denetimler yapmaktadır. Ancak bu faaliyetlerin bir bağlayıcılıkları bulunmamaktadır²¹⁰. Genel olarak insan hakları uygulamalarını teşvik etmek, şikayet neticesinde araştırma ve inceleme yapmak ile görevli olan kurulların araştırma sonuçlarını konusuna göre Cumhuriyet Savcılığına iletmek ve sonucunu takip etmek görevi ise faaliyetinin sınırını oluşturmaktadır.

3.3.İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi

Komite, 3056 Sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek kabulü hakkında Kanunun 2 ve 33. Maddelerine

²⁰⁸ RG. 23.11.2003, s. 25298.

²⁰⁹ Abdurrahman Eren, **Türkiye’ de İnsan Haklarını Korumaya İlişkin Komisyon ve Kurullar**, http://egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/44/web/makaleler/Yrd_Doc_Dr_Abdurrahman_EREN.htm , erişim tarihi:01.07.2009.

²¹⁰ Kerem Altıparmak, **Türkiye’ de İnsan Haklarında Kurumsallaş (ama) ma**, <http://www.ihopdusunceozgurlugu.org/dosya/vihk/kurumsallasma.doc> , erişim tarihi:02.07.2009.

dayanılarak kurulmuştur. İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi Yönetmeliğine²¹¹ göre oluşum ve görevleri düzenlenen komite, İnsan Hakları Üst Kuruluna bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Komite bakanlık temsilcilerinden, gönüllü kuruluş temsilcilerinden ve öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Komite Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programının Türkiye’ de uygulanabilmesi için eylem planı hazırlayıp, bu çerçevede bir eğitim faaliyetlerinde bulunur. (İHEUKY madde 5) Komitenin sekretarya hizmetleri Başbakanlık tarafından yerine getirilir.

İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi eğitim ve bilinçlendirme amaçlı faaliyette bulunan bir kurul olup insan hakları alanında üst kurula bağlı olarak 2003 yılından sonra, Adalet Bakanlığı, Avrupa Birliği ile Avrupa Konseyinin işbirliği ile yürütülen 225 hâkim ve Cumhuriyet savcısını Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu konusunda eğitici olarak eğitilmesi projesiyle ilgili olarak seminerler düzenlemiştir.

Ulusal Komite, AB ve AK ile İçişleri Bakanlığı’ nın(Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü’ nün) işbirliğiyle yürütülen “ Polis, Profesyonellik ve Toplum Projesi” kapsamında 78 Polis ve Jandarma yurtiçinde ve yurtdışında insan hakları konusunda eğitici eğiticisi olarak eğitilmiştir. Eğitim çalışmalarını devam ettiren komitenin bütçesi bulunmamakta, giderleri Başbakanlık tarafından karşılanmaktadır²¹².

3.4.İnsan Hakları Başkanlığı

4643 Sayılı Kanunla kurulan İnsan Hakları Başkanlığı, Başbakanlık bünyesinde İnsan Haklarından Sorumlu Bakana bağlı olarak faaliyet göstermektedir²¹³.

İnsan hakları konusunda mevzuatta ve uygulamada görülen aksaklıkların giderilmesi ve uluslar arası belgelerle uyumlu hale gelmesi için yapılan çalışmaları koordine etmek, önerilerde bulunmak, kuruların sekreteryaya hizmetlerini yerine

²¹¹ RG. 11.11.2006, s. 26343.

²¹² Komitenin faaliyet raporu için bkz. <http://www.basbakanlik.gov.tr> , erişim tarihi: 06.07.2009.

²¹³ RG.21.04.2001, s. 24380.

getirmek, hak ihlalleri ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak ile görevli olan başkanlık il ve ilçe kurullarınca hazırlanan raporları da değerlendirir. (madde 2)

Başkanlık tarafından ihlal iddiaları ile ilgili olarak İnsan Hakları Başkanlığı' na il ve ilçe kurullarına yapılan başvurular istatistiksel olarak hazırlanmıştır²¹⁴.

Başvurulan Yer Başvuru Sayısı

2004

İHB 354 (%41)

İl Kurulları 466 (%55)

İlçe Kurulları 27 (%3)

TOPLAM 847

2005

İHB 547 (%40)

İl Kurulları 801 (%58)

İlçe Kurulları 29 (%2)

TOPLAM 1377

2006

İHB 662 (%42)

İl Kurulları 880 (%55)

İlçe Kurulları 48 (%3)

TOPLAM 1590

GENEL TOPLAM

İHB 1563 (%41)

İl Kurulları 2147 (%56)

İlçe Kurulları 104 (%3)

TOPLAM 3814

²¹⁴ İl ve ilçe kurullarına yapılan başvurular için bkz.,
http://www.ihb.gov.tr/teskilat/insanhaklari_bsk.htm#faaliyetler, erişim tarihi: 06.07.2009.

Sonuçlara baktığımızda kurullara yapılan başvuruların 3 yıl içinde üç kat arttığını, her yıl en çok başvurunun il kurullarına yapıldığını görmekteyiz. Ancak başvuruların ne şekilde sonuçladığına dair bilgi verilmemektedir.

İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yapılan 2005 yılı faaliyeti ile ilgili değerlendirmede “Paris Prensiplerine de temel teşkil eden ve İnsan Hakları alanında temel bir ilke olarak kabul gören, insan hakları sorunlarının ve ihlallerinin soruna ve ihlale sebep olan kurumdan bağımsız olarak araştırılması ve raporlanması ilkesi gereğince; Bakanlık (özellikle Adalet ve İçişleri Bakanlıkları) merkez teşkilatları ile idari otoriteye tabi diğer kurum ve kuruluşlar dışında bir örgütlenme gereği ortaya çıktığı, herhangi bir ülkede bu tür bağımsız ulusal kurumların mevcut olmaması durumunda, resmi bilgilerden ziyade sivil toplum kuruluşlarının raporları veri olarak kabul edildiği, ülkemizde de söz konusu direktiflere ve Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Paris Prensiplerine paralel bir kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı” belirtilmektedir²¹⁵.

3.5. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak, tespitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak amacıyla 14.06.2001 tarih ve 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kanunu²¹⁶ ile kurulmuştur.

Kurul, bulunduğu yargı çevresinde ceza infaz kurumu veya tutukevi bulunan adli yargı adalet komisyonu tarafından kurulmakta, üyeler tıp, eczacılık, hukuk, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmetler, eğitim bilimleri ve benzeri alanlarda en az dört yıllık yükseköğretim kurumlarından veya bunlara denkliği kabul edilen yüksek öğretim kurumlarından mezun olanlar ve mesleği ile ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarında veya özel sektörde en az on yıl çalışmış çalışmış ve tercihan emekliler arasından o yerdeki ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının görüşü alınarak ya da o yerin en büyük mülki amirinin yardımıyla adli yargı adalet

²¹⁵ İnsan Hakları Başkanlığı 2005 yılı Faaliyet Değerlendirmesi, http://www.iib.gov.tr/teskilat/insanhaklari_bsk.htm#faaliyetler , erişim tarihi:07.07.2009.

²¹⁶ RG. 21.06.2001, s. 24439

komisyonlarınca seçilir. (Madde 3) Bu kişilerin görevlerini güven içinde yerine getirebilmeleri için, bunlara karşı işlenen suçların Devlet Memurlarına karşı işlenen suçlar ve bu kişilerin işlediği suçlarında Devlet memurunun işlediği suçlar gibi cezalandırılacağı kanunda düzenlenmiştir. (Madde9)

Kurulun çalışma esasları yönetmelikle²¹⁷ düzenleneceği belirtilerek, ceza ve tutukevlerindeki uygulamalar sırasında yaptıkları tespitleri yetkili mercilere bildirmek esas amacı olan kurulun bu konudaki yetkisine sınırlama getirilmiştir. Sınırlamanın düzenlendiği 6. maddede kurul üyelerinin görevleri sırasında edindikleri bilgileri ve raporları yetkili merciin izni olmadan açıklayamayacakları hükme bağlanmıştır. Şu durumda bir insan hak ihlali olduğunda bu ihlalin açıklanmasının izne bağlanmış olmasının şeffaflık ilkesi ile bağdaşmadığı açıktır.

4681 Sayılı Kanun hakkında değişiklik yapılmasını öngören 5712 Sayılı yasa²¹⁸ 20.11.2007 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Değişiklikte , kurulun hazırlayacağı rapor süresi ü çaydan dört aya çıkarılmış, kurul üyelerinin bir kısmının kamu görevlisi olması ve kuruldaki görevlerini aksatmalarının önüne geçme amacıyla 5 asil üye dışında üç yedek üyenin atanması öngörülmüştür. Ayrıca her yıl bir önceki yıla ait raporların Adalet Bakanlığı tarafından açıklanmasına imkan tanınmıştır.

Birleşmiş Milletler İşkence ve diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi Seçmeli Protokolde tutukevleri ve cezaevleri dahil olmak üzere her türlü alıkonma yerinin bağımsız izleme kurulları tarafından sistemli ziyaretini ve denetimini öngörmektedir. Türkiye tarafından bu protokol 16. 09. 2005 tarihinde imzalanmıştır.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde cezaevlerinin denetimini yapacak kurulların bağımsızlığı önemli bir unsurken, ülkemizde kurulların tespitlerini içeren raporlarını idari birimlerin izni olmadan açıklayamadıklarını, kurulların görevinin bu nedenle sadece denetim aşamasında kaldığını, Adalet Bakanlığı tarafından ise kurul raporlarının açıklanmadığını görmekteyiz.

²¹⁷ RG. 07.08.2001, s. 24486.

²¹⁸ RG. 04.12.2007, s. 26720.

3.6. Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi (JİHİDEM)

Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi , jandarma sorumluluk bölgesinde veya jandarmayla ilişkili olarak görevlerin icrası esnasında meydana gelebilecek insan hakları ihlalleri iddialarıyla ilgili şikayet ve müracaatları belli bir sisteme göre kabul etmek, bu iddiaları araştırmak, doğrulukları halinde hukuki çerçevede adli ve idari soruşturma yapılmasını başlatmak, yapılan işlemlerle ilgili gelişmelerden ve sonuçtan başvuru sahibine bilgi vermek ve bu çalışmaların kamuoyuna açılmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

İddia edilen eylemin JİHİDEM' e konu olabilmesi için; eylemi yapan kişinin Jandarma personeli olması, bu jandarma personeline yasalarla öngörülen bir görev verilmiş olması, eylemin görevin ifası sırasında icra edilmesi veya göreviyle ilgili olması, bu eylemin insan onurunu incitici veya temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunması, eylemin TCK' ya ya da uluslar arası sözleşmelere göre suç teşkil etmesi , başvurunun olayın meydana geldiği tarih itibarı ile suçun çeşidine göre kanuni süresi içinde yapılmış olması gerekmektedir.

Merkez 26 Nisan 2003 yılında faaliyete geçmiş olup, Merkez Amiri yönetiminde İnceleme ve Değerlendirme merkezinde hukukçulardan oluşan uzmanlar görev yapmaktadır. Başvurular kişinin bulunduğu ildeki İl Jandarma Komutanlığına , 24 saat boyunca da JİHİDEM' e yapılabilmektedir.

Araştırma sonucunda suç unsuru tespit edilmesi durumunda olay ilgili C Başsavcılığı' na intikal ettirilmekte, personel hakkında da idari yönden değerlendirme yapılmakta, değerlendirme sonucu hakkında başvuru sahibine bilgi verilmektedir. Başvurunun Jandarma Genel Komutanlığı' nın diğer birimleri ile ilgili olması halinde ilgili birime gerekli yönlendirme yapılmaktadır.

3.7. Hastane Hasta Hakları Birimi

3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununun 9. maddesinin c bendine , 181 sayılı Sağlık Bakanlığı' nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 43. maddesine ve Hasta Hakları Yönetmeliği' ne dayanılarak hazırlanan Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına ilişkin Yönergenin amacı sağlık tesislerinde yaşanan hasta hakları ihlalleri ile bunlara bağlı ortaya çıkan sorunların

önlenmesi sağlık hizmetlerinin insan onuruna yakışır biçimde sunulması ile hastanın hak ihlallerinden korunabilmesine gerektiğinde hukuki korunma yollarını fiilen kullanabilmesine dair esasları içermektedir.

Hasta hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla üçlü bir yapılanma bulunmaktadır. Bunlar;

- 1- Bakanlık hasta hakları birimi: Uygulamaların geliştirilmesi amacıyla hareket eden birim.
- 2- Hastane Hasta Hakları kurulu:Hastanelerde hasta hakları şikayet biriminden gelen raporları değerlendirmek, sonuca bağlamak, uygulamakla yetkili birim.
- 3- Hastane Hasta Hakları Birimi: Hastanelerde gelen şikayetleri alan, değerlendiren ve bir üst birime gönderen, yerel uygulamalardan ve eğitimlerden sorumlu olan birimdir.

Hastane Hasta Hakları Birimi sorumlusu olacak kişi, tercihan sosyal hizmet uzmanı, psikolog, halkla ilişkiler uzmanı yada bu alanda eğitim almış üniversite mezunu bir meslek elemanından seçilmekte sağlık müdürlüklerince atanmaktadır. Birimde çalışan kişiler güvence olarak görevlendirildikten sonra kendi istekleri dışında başka kuruluş ya da ünitelerde görevlendirilemezler.

Şikayet süreci olumlu olarak kısa tutulmuş olup, şikayet geldikten sonra şikayete maruz kalan hastane çalışanında bir gün içinde bilgi istenmektedir. Çalışan bu bilgiyi engeç iki gün içinde yanıtlamakla yükümlü olup, toplanan bilgiler 3. günün sonunda kurula bildirilir. Kurul en geç şikayetten sonra 11 gün içinde karar verir ve kararını hastane hasta hakları birimine bildirir. Şikayetin sonucu ise 15 gün sonuna kadar muhataplarına bildirilir. (madde 12) Kurul personeli sorumlu bulmuş ise dosyayı idari ve adli takibat için başhekimliğe bildirir. Yaptırım olarak ek ödemeden %10 kesinti yapılarak uygulanan bir para cezası söz konusudur.

Hasta hakları ile ilgili olarak hastayı bilgilendirme, kendi ile ilgili her türlü belgeyi mülkiyet hakkına dayanarak talep edildiğinde örneğini verme, sağlık hizmetlerinin aksaması halinde gerekli açıklamayı yapma ve hizmetin beklenmesi esnasında hastanenin hastanın dinlenmesine olanak verecek şekilde fiziksel altyapısının olması, tıbbi müdahale öncesinde ve sonrasında anlaşılır ifadelerle açıklama yapılması ve onayının alınması hastane personelinin ve yönetiminin sorumlulukları kapsamındadır.

3.8. İçişleri Bakanlığı İnsan Hakları Şubesi

İçişleri Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon kurulu bünyesinde 24.06.1988 tarihinde insan hakları konularında görev yapmak üzere kurulan Çok Uluslu Kuruluşlar Dairesi Başkanlığı' nın ismi ve görev kapsamı 1992 yılında değiştirilerek İnsan Hakları ve Uluslar arası Kuruluşlar Dairesi Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.

Bakanlığın Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlallerini İnceleme bürosu 27.02.2004 tarih 1026 sayılı olur u ile insan hakları ihlal iddialarını araştırmak ve insan hakları alanında rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir.

İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren İnsan Hakları Şubesinin görevleri ve çalışma esasları 3152 Sayılı İçişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 31. ve 33. maddelerine ve 2001 tarihli Bakanlık makam onayına ve 2007 tarihli 945 sayılı Makam onayına istinaden hazırlanan yönergede yer almaktadır.

Bakanlık bünyesinde insan hakları ile ilgili üst kurul niteliğini taşıyan Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığının görevi Bakanlığın uluslar arası kuruluşlarla ile olan ilişkilerini düzenlemek, Avrupa Birliği müktesebatına uyum ve tam üyelik müzakereleri kapsamında Bakanlık birimleri arasında koordinasyon sağlamak, hükümet politikasını uygulamaya yönelik faaliyetlerde vs. bulunmaktadır. (Yönerge madde 4) Daire Başkanlığına bağlı olarak hizmet veren beş şube arasında bulunan İnsan Hakları Şubesi, temel hak ve hürriyetler alanında uygulamaları ve gelişmeleri izlemek, bunları değerlendirerek sonuç ve önerileri Bakan, Müsteşar veya uygulayıcı birimlere sunmak, Bakanlığın sunduğu hizmetlerde insan haklarını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak, AIHM ne hükümet aleyhine yapılan başvuruları takip etmek, insan haklarına ilişkin Bakanlık görev alanına giren şikayetleri değerlendirmek, gereği için uygulayıcı birimlere göndermek ve sonuçları izlemek, insan hakları ile ilgili mevzuat çalışmalarına katılmak, 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında kanun kapsamında Zarar Tespit Komisyonlarına Başvuran vatandaşların anılan Kanunun 2/c kapsamında Kanun dışında bırakılabilmesi için yapılan bilgi edinme taleplerini değerlendirmektir.

İnsan Hakları Şubesi, hükümet bünyesinde faaliyet gösteren bir insan hakları birimi olup, ihlal iddialarını inceleme görevi dışında geniş yetkilerle donatılmıştır. Türkiye' de faaliyet gösteren diğer İnsan Hakları Kurullarının görev ve faaliyetleri ile

karşılaştırıldığında bu sonuca varmaktayız. İnsan hakları şubesinin diğer kurulların aksine sadece görüş bildirme, rapor yayınlama dışında doğrudan insan hakları ile ilgili mevzuat çalışmalarına katılma gibi bir görevi ve etkinliği bulunmaktadır. Bu etkinlik İçişleri Komisyonluğunun etkinliğinden kaynaklanmakta olup, doğrudan insan hakları ile ilgili olarak kurulan İnsan Hakları Kurullarının etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır.

İnsan hakları ile ilgili olarak 22. dönemde yapılan yasama faaliyetlerinde hakkın kurumsal olarak korunması mekanizmaları olarak öngörülen komisyon ve kurullar yasa yapım aşamalarında etkin olmamıştır. Bunun en önemli sebebi iç denetim kurumlarının bağımsız olmayışı ve yasa yapım aşamasına faal olarak katılmalarının desteklenmemiş olmalarıdır. Bunun sebebi politik kaygılar, kısa zamanda çok yasa çıkarma amacı ve bu amaçla sürecin uzamasını engelleyecek her türlü görüşten uzak kalma ve özellikle çevre ile konularda ekonomik çıkar elde etme endişeleridir.

İnsan hakları kurullarının dağınkılığının tek başına sistemin insan hakları ile ilgisi olmayan yasalar üretmesine sebebiyet vermediği ortadadır. Türkiye’ de 22. Dönemde çıkarılan ve tez çalışmamızın konusunu oluşturan yasaların yapım aşamasını incelediğimizde yasaların ilgili olmayan komisyonlarda incelendiğini, ortalama 11 günlük bir süreçte komisyonlardan raporların çıktığını görmekteyiz. Dolayısıyla Türkiye’ de yasa tasarıları ve teklifleri, doğrudan bağlantılı komisyonlara gitmeden ve yeteri kadar incelenmeden kanunlaşmıştır. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun adı ne uyum yasaları ne de insan hakları ile doğrudan ilgili yasaların yapım aşamasında geçmektedir. Kurullar ve komisyon kendi içlerinde çalışmalar yapıp rapor hazırlayan temennilerde bulunup tespitler yapan kurumlar olarak kalmıştır. Meclis genel kurulda yasa yapım aşamasında esas alınan rapor Esas Komisyon raporudur. Bu nedenle esas komisyon-tali komisyon ayrımı yasanın niteliğini etkilemektedir. İnsan hakları ile ilgili yasaların esas komisyon olarak İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna gönderilmesi gerekirken, bu türden yasaların Plan ve Bütçe Komisyonuna gittiğini (Özürlüler Kanunu, Haydarpaşa Kanunu, Maden Kanunu), aynı şekilde Adalet Komisyonunun çoğu yasa yapım sürecinde esas komisyon olarak görevlendirildiğini, tali komisyonların rapor hazırlamadığını görmekteyiz.

Diğer bir husus ise müstakil yasa yapım aşamalarında yasaların komisyondan çıkış süresinin ortalama olarak 150 gün olmasıdır. Sürenin uzun olmasının sebebinin

madde sayısının fazla olması düşünülebilirse de esas sebebin yasaların ihtisas komisyonlarına gitmemesidir. Meclis İç Tüzüğünde komisyonlar için öngörülen rapor hazırlama süresi 45 gün olup, uyum yasaları ve müstakıl yasaların yapım süreci arasında önemsenecek oranda dengesizlik bulunmaktadır.

Aşağıda yer alan tabloda 22. dönem yasama faaliyetlerinde yasa tasarı ve tekliflerinin gönderildiği komisyon adları ve komisyonda kalış süreleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Tablo 5. 22. Dönemde görevlendirilen komisyonlar ve komisyonların rapor hazırlama süreleri.

YASANIN ADI	KOMİSYONU	GİRİŞ TARİHİ	ÇIKIŞ TARİHİ	SÜRE
1. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu(E)	17.01.2002	28.01.2002	11 GÜN
2. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu(E) AnayasaKomisyonu(T) İçişleri Komisyonu (T)	15.03.2002 15.03.2002 15.03.2002	20.03.2002 19.03.2002 29.03.2002	5 GÜN
3. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu (E) AnayasaKomisyonu(T) İçişleri Komisyonu(T) Milli Eğitim Kom.(T) Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Kom.(T)	29.07.2002 29.07.2002 29.07.2002 29.07.2002 29.07.2002	01.08.2002 31.07.2002 31.07.2002 31.07.2002 31.07.2002	3 GÜN
4. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu (T) AnayasaKomisyonu(E) İçişleri Komisyonu(T) Plan ve Bütçe Kom.(T)	04.12.2002 04.12.2002 04.12.2002 04.12.2002	10.12.2002 16.12.2002 09.12.2002 11.12.2002 *	12 GÜN
5. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu (E) İçişleri Komisyonu(T) Milli Eğitim Kom. (T)	09.12.2002 09.12.2002 09.12.2002	21.01.2003. 21.01.2003* 17.01.2003	43 GÜN
6. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu(E) AnayasaKomisyonu(T)	02.07.2003 02.07.2003	14.07.2003 14.07.2003*	12 GÜN

7. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu (E)	24.07.2003	29.07.2003	5 GÜN
	Anayasa Komisyonu(T)	24.07.2003	29.07.2003*	
	İçişleri Komisyonu(T)	24.07.2003	25.07.2003	
	AB Uyum Kom.(T)	24.07.2003	25.07.2003	
8. Uyum Yasası	Anayasa Komisyonu	27.04.2004	30.04.2004	3 GÜN
9. Uyum Yasası	Adalet Komisyonu	25.06.2004	30.06.2004	5 GÜN
ORTALAMA				11 GÜN

Dernekler Kanunu	Anayasa Komisyonu(T)	04.08.2004	27.10.2004	84 GÜN
	İçişleri Komisyonu(E)	04.08.2004	27.10.2004	
Denetimli Serbestlik Kanunu	Adalet Komisyonu(E)	10.03.2005	21.06.2005	101 GÜN
	PlanveBütçe Komisyonu(T)	10.03.2005	21.06.2005*	
	AB Uyum Komisyonu(T)	10.03.2005	15.04.2005	
Türk Vatandaşlığı Kanunu-5203 Say.	Adalet Komisyonu(T)	21.05.2004*	11.06.2004	21 GÜN
	İçişleri Komisyonu(E)	21.05.2004	11.06.2004	
Türk Vatandaşlığı Kanunu-4866 Say.	İçişleri Komisyonu(E)	27.01.2003	04.04.2003	67 GÜN
Özürlüler Kanunu	Adalet Komisyonu(T)	10.05.2005*		49 GÜN
	Milli Eğitim Komisyonu(T)	10.05.2005*		
	PlanveBütçe Komisyonu(E)	10.05.2005	28.06.2005	
	Sağlık,Aile,ÇalışmaK.(T)	10.05.2005	07.06.2005	
Bilgi Edinme Hakkı Kanunu	Adalet Komisyonu(E)	27.06.2003	24.07.2003	27 GÜN
	Anayasa Komisyonu(T)	27.06.2003	24.07.2003*	
	AB Uyum Komisyonu(T)	27.06.2003	17.06.2003	
Çevre Kanunu	Çevre Komisyonu(E)	26.12.2002	13.04.2005	838 GÜN
	Adalet Komisyonu(T)	26.12.2002	13.04.2005*	
	PlanveBütçe Komisyonu(T)	26.12.2002	13.04.2005	
	Sanayi,ticaret,enerji,tabii kaynaklar komisyonu(T)	26.12.202	13.04.2005*	
Haydarpaşa Kanunu	PlanveBütçe Komisyonu(E)	04.08.2004	15.09.2004	42 GÜN
	Anayasa Komisyonu(T)	04.08.2004	15.09.2004	
Endüstri Bölgeleri Kanunu	PlanveBütçe Komisyonu(T)	09.06.2004	17.06.2004	38 GÜN
	Sanayi,ticaret,enerji,tabii kaynaklar komisyonu(E)	09.06.2004	17.06.2004	

Maden Kanunu	Çevre Komisyonu(T) PlanveBütçeKomisyonu(E) Sanayi,ticaret,enerji,tabii kaynaklar komisyonu(T)	06.03.2003 13.01.2003 13.01.2003	26.06.2003 05.05.2003 06.06.2003	112 GÜN
Mera Kanunu	PlanveBütçeKomisyonu(E) Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu(T)	24.03.2003 24.03.2003	30.04.2003 14.04.2003	36 GÜN
Turizmi Teşvik Kanunu	Anayasa Komisyonu(T) Bayındırlık,İmar,Ulaştırma Turizm Komisyonu(E) PlanveBütçeKomisyonu(T) Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu(T)	28.03.2008 28.03.2008 28.03.2008 28.03.2008	24.04.2008* 24.04.2008 24.04.2008* 10.04.2008	27 GÜN
Özelleştirme Kanunu	Bayındırlık,İmar,Ulaştırma Turizm Komisyonu(T) PlanveBütçeKomisyonu(E) Sağlık,Aile,ÇalışmaK.(T) Sanayi,ticaret,enerji,tabii kaynaklar komisyonu(T)	06.06.2005 06.06.2005 06.06.2005 06.06.2005	15.06.2005 02.07.2005 02.07.2005* 02.07.2005*	26 GÜN
CMK	Adalet Komisyonu (E)	07.03.2003	01.12.2004	630 GÜN
ORTALAMA				150 GÜN

4.DEĞERLENDİRME

Ülkemizde insan hakları ile ilgili faaliyet gösteren kurulların ortak amaçları, yasaların tasarı veya teklif aşamalarında uluslar arası anlaşmalara ve Anayasa' ya uyumlu olmasını sağlamak olup bu amaçla raporlar ve öneriler hazırlamaktır. Her biri ayrı birer kontrol mekanizması olarak çalışan kurullar yasama ve yürütmenin bir organı olarak faaliyet göstermekte, bu doğrultuda yapısal ve mali düzenlemelere tabidirler.

Kurulların mali olarak özerk olmayışı ve kendi içlerinde demokratik bir yapıya sahip olmamaları etkinliklerini azaltmaktadır. Etkinliği düşüren diğer bir neden ise; kurulların oluşumunun ve görevlerinin kanunla değil, yönetmelikle belirlenmesidir. Bunun sonucu olarak tek taraflı idari işlemle kurulların yapısı ve çalışma usulleri değiştirilebilmektedir.

22. Yasama Döneminde yapılan yasal faaliyetleri incelediğimizde yasa yapım aşamasında kurulların görüşünün alınmamasının insan hakları ile ilgili çıkarılan yasaların niteliğini olumsuz yönde etkilediği, bu nedenle acele olarak hazırlanan yasaların ileriye yönelik değişikliğe sürekli açık olduğu görülür.

Uluslar arası düzenlemelerde İnsan Hakları Koruma Kurulları dört farklı modelde gruplandırılmaktadır. Türkiye' de her modelden ayrı bir yapılanmanın olması ve kurulların dağılımı insan hakları ile ilgili sağlıklı bir uygunluk denetiminin yapılmasına engel olmaktadır. Türkiye'de mali ve idari bakımdan özerk kurulların oluşumu ve bu kurulların görevleri ve çalışma esaslarının yasal seviyede belirlenmesi ve insan hakları ile ilgili kanunların yapım aşamasında kurulların görüşünün alınması gerekmektedir.

İnsan hakları ile ilgili çıkarılan yasaların uluslar arası sözleşmelere ve Anayasaya uygunluğunun denetlenmesi Anayasa Yargısı ile mümkün olmaktadır. Ancak bu durumda yasa iptal edilerek koruma sağlanmaktadır. Kurumsal koruma mekanizmaları yasa yapım aşamasında etkin olmaz ise devreye ikinci koruma mekanizması olarak Anayasa Mahkemesi girmekte ve Mahkeme hak ve özgürlüklerin güvence makamı olmaktadır. Ülkemizde Mahkemenin sonradan denetim yetkisinin olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Hak ve özgürlükleri ihlal edilen kişilerin

Mahkemeye bireysel başvurunun yolunun açılması Mahkemenin güvence kapsamını oldukça genişletecek ve bu yolla yasamaya ve yargı organına tanınan başvuru bireye de tanınarak hak ihlallerinin ve açılan davarlın önemli ölçüde önüne geçilmiş olacaktır.

SONUÇ

İnsan hakları, her insanın doğuştan itibaren sahip olduğu haklardır. Bütün insanlar hiçbir ayrımcılığa tabi olmadan insan oldukları için bu haklara sahiptirler. Günümüzde insan hakları, devletlerin ya da ulusların bir iç hukuk sorunu olmaktan çıkmış, uluslararası hukukun odak noktası haline gelmiştir. İnsan hakları gelişim süreci içinde farklı sınıflandırılmalara tabi tutulmuştur. Tarihsel gelişim süreci esas alınarak yapılan kuşak haklar ayrımı insan haklarının gelişimci ve değişimci özellikleri nazara alındığında farklı uygulamalara ve ulusal düzenlemelerde karışıklığa yol açmayan bir ayrımdır. Ülkemizde bu ayrımın Anayasada yer almayışı, hakkın güvencesi bağlamında sorunlara neden olmaktadır.

Türkiye’de, insan hakları alanında gerçekleştirilen mücadelelerin en büyük başarısı, insan haklarını koruma gerekliliğinin farkına varılması ve kabul edilmesi olmuştur. Batının anlam kazandırdığı tarzda temel hak ve hürriyetlerin Türk toplum yapısına girmesi 19.yy’da olmuştur. 19.yy’ın ilk ve ikinci yarısında hazırlanan Tanzimat ve Islahat Fermanları ile I.Meşrutiyet Dönemi’nde modern anlamda insan hakları ve özgürlükleri ele alınıp uygulanmaya ve geliştirilmeye başlanmıştır. Çalışmanın genelinde incelediğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonrasında ise insan haklarına Anayasa’larda daha fazla yer vermeye ve yetkili kurum ve kuruluşların görevlendirildiği görülmektedir.

Türkiye uzun yıllardır süren Avrupa Birliği tam üyeliği hedefi yolunda kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi’nde yer alan önceliklerin hayata geçirilmesi ve Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program’ın kabul edilmesi ertesinde birçok alanda özellikle hukuki anlamda reform sürecine başlamıştır. Uyum paketleri olarak hazırlanan yasa değişiklikleri ile toplumun Avrupa Birliği standartlarına ulaşması yolunda teorik hazırlıklarını tamamlaması hedeflenmiştir. Özellikle uyum yasasıyla siyasi kriterlere yaklaşılmış fakat gene de değişiklikler istenilen düzeye çıkartılamamıştır. Halen de kanun değişiklikleriyle uyumlaştırma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda önemli gelişmelerin yaşandığı alanlardan biri de insan hakları konusu olmuştur. TBMM Özellikle 20. dönem sonrasında insan haklarını Batı standartlarına getirme çalışmalarına başlamıştır. Meclis tarafından gözetilen hedef Avrupa Birliği standartlarına bir an evvel uyum sağlamak olduğundan yasaların niteliği göz ardı edilmiştir.

Çalışmamızda 22. yasama döneminde insan hakları alanında gerçekleştirilen değişiklikler ve yenilikler temel inceleme alanını oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan

yeniliklerle insan haklarının uygulanma alanı genişletilmeye çalışılmıştır. Özellikle terör sorunu nedeniyle ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi amacıyla düzenlemeler yapılmasına öncelik verilmiştir. Bunun yanı sıra işkence kötü muamele konusunda da daha sıkı tedbirler uygulanmasına karar verilmiştir. Hiç şüphesiz bu dönemin en önemli yeniliği Anayasa'nın 38. maddesinde yapılan değişiklikle ölüm cezası ve genel müsadere cezalı verilemeyeceğinin hüküm altına alınması ve ölüm cezasını tamamen kaldırmaya yönelik olarak ta Anayasanın ilgili maddelerinde gerekli değişiklikler yapılması olmuştur. Bu dönemde eleştiri konusu olan konular da olmuştur. Özellikle 301. maddede sayılı kavramların geniş kapsamlı olması insan hakları alanında değerlendirilen ifade özgürlüğüne bir tehdit olarak görülmüştür. Bu konu günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. 22. yasama dönemi faaliyetleri içinde geriye gidiş olarak nitelendirilebilecek değişiklikler Çevre Hakkı ile ilgili olanlardır. Yaşam hakkı ile birlikte zikredilen Çevre Hakkı yasa değişiklikleri ile ihlale açık ve denetimden uzak bir hak olarak ikinci planda yerini almıştır. 22. dönemde kabul edilen Dernekler Kanununda derneklerin faaliyetlerinin önündeki engellerin kaldırılması, yaptırımların azaltılması ve serbestlik sağlanması hedeflenmişse de yasada halen kısıtlayıcı ya da faaliyeti zorlaştıracı hükümler bulunmaktadır. Bilgi Edinme Hakkı, Denetimli Serbestlik uygulayıcılarına pozitif yükümlülükler getiren düzenlemeler olup, sonuçları süreç içinde açıklığa kavuşacak önemdedir. Uygulamada panik tasarısı olarak adlandırılan Ceza Muhakemesi Kanunu ise koruma tedbirleri nedeniyle tazminat, makul sürede yargılanma, tanıkların korunması, mecburi müdafilik gibi düzenlemelerle insan haklarının korunmasında dikkate değer düzenlemeler içermesine karşılık kanun maddelerinin çerçevesinin tamam ancak içeriklerinde ise eksiklikler olan bir yasadır. Dernekler Kanunu ile ilgili olarak ta gerek mevzuatın dağınıklığı gerekse yasanın dernek kurma ve faaliyet serbestliğine getirilen engellerin tam olarak kaldırılamamış olması bu konuda ilerlemenin henüz sağlanamadığını göstermektedir. Vatandaşlık Kanunu 22. Yasama Döneminde geriye dönüşün göstergesi olan değişikliklere uğramış, 2009 yılında çıkarılan yasa ile vatandaşlık hakkı özümsemeye başlanmıştır.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle insan hakları ile ilgili Türkiye'deki yapılanmanın tam anlamıyla uygulanamadığını söylemek de mümkündür. Çalışma kapsamında incelediğimiz düzenlemeler daha çok AB'ne giriş sürecinde "Türkiye'nin insan haklarına saygılı bir ülke" olduğu imajını gösterme eğilimindedir. Bunun kanıtı olarak, yasa enflasyonuna neden olacak şekilde hızlı ve fazla sayıda değişikliklerin yasamadaki çoğunluğu nedeni ile daha çok yürütmenin ağırlığı ile yapılması, yasa tekliflerinden çok tasarıların

yasalaşması, yasaların ihtisas komisyonlarına gitmeden hazırlanması, insan hakları ile ilgili yapılacak değişiklik ve yeni düzenlemelerde insan haklarını koruma kurullarının görüşünün alınmamasıdır. Anayasa Mahkemesinin kanunların yürürlüğe girmesinden sonra denetim yaparak insan haklarını korumadaki önemli işlevini göz önüne alırsak, yasa yapım aşamasında insan hakları ile ilgili uluslar arası düzenlemelere ve Anayasaya uygun yasa yapımında insan hakları kurullarının da önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye’ de esas problem yasaların süreklilik, amaca uygunluk ve uygulanabilirlik özelliklerini gözetilerek yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Çözüm olarak İnsan hakları ile ilgili yasa değişikliklerinin yapılma aşamasında idari ve mali açılardan özerk ve uzman kurulların görüşü alınarak, yasa yapım tekniğine uygun, uygulamada yasal boşluklara neden olmayacak şekilde yapılması gerekmektedir.

EKLER

EK1. Türkiye için Katılım Ortaklığı 2000

1. GİRİŞ

AB Konseyi Helsinki'de (10-11 Aralık 1999), Türkiye'deki olumlu gelişmeleri ve Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi yönündeki reformların sürdürülmesi niyetini memnuniyetle karşılamıştır.

AB Konseyi, Helsinki toplantısında, "daha önceki AB Konseyi sonuçları temelinde" bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması kararı almıştır. Belge, siyasi ve ekonomik kriterler ile üye ülke yükümlülükleri ışığında katılım hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içerecek ve müktesebatın benimsenmesi için Ulusal Programa eşlik edecektir.

AB Konseyi, 1997'de Lüksemburg'daki toplantısında, Katılım Ortaklığının, aday ülkelere yönelik tüm yardımları tek bir çerçeve altında yürüten geliştirilmiş katılım öncesi stratejinin kilit öğelerinden biri olduğunu kararlaştırmıştır. Bu çerçevede, katılım sürecinde karşılaşılan sorunların üstesinden gelinmesine destek olmak amacıyla, AB, yardımlarını her adayın özel ihtiyaçlarına yöneltir.

Bu anlayışla tam uyumlu olarak, AB Komisyonu, 26 Temmuz 2000 tarihinde, katılım öncesinde ve özellikle Katılım Ortaklığının oluşturulmasına yönelik olarak, Türkiye'ye AB tarafından yapılacak yardımların tüm kaynaklarını koordine etmek için gerekli tek çerçeveyi oluşturmaya yönelik bir Yönetmelik önermiştir. Türkiye'ye yönelik bu Çerçeve Yönetmelik, diğer 10 Orta ve Doğu Avrupa aday ülkelerinin yönetmelikleri örnek alınarak hazırlanmıştır. (Konsey Yönetmeliği 622/98; OJL85,20.3 1998, sayfa I)

Katılım Ortaklığı, Türkiye için ilk Katılım Ortaklığının kurulmasına dair Konsey Yönetmeliği ile oluşturulacaktır. Bu Katılım Ortaklığı, Türkiye'ye danışıldıktan sonra ve Konsey tarafından kararlaştırılan ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşullar esas alınarak, Komisyon tarafından önerilecektir. Belge, Türkiye'nin adaylık sürecindeki gelişmeye ilişkin 2000 ilerleme Raporu'ndaki değerlendirmeyi dikkate almaktadır.

2. AMAÇLAR

Katılım Ortaklığının amacı, AB üyeliği yolunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler hakkında Komisyonun 2000 İlerleme Raporu'nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak mali imkanları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamaktır. Katılım Ortaklığı, aday Devletlerin üyelik hazırlıklarına yardımda kullanılacak bir dizi politika aracının temelini oluşturur. Türkiye'nin, Katılım Ortaklığı temelinde, AB mevzuatına uyuma ilişkin Ulusal Programını bu yıl içinde benimsemesi beklenmektedir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığının

ayrılmaz bir parçası olmamakla beraber, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığına uymalıdır.

3. İLKELER

Her aday Devlet için saptanmış olan temel öncelik alanları, üyelik için aşağıdaki koşulların zorunlu olduğunu kaydeden Kopenhag kriterlerini yerine getirme yeteneği ile bağlantılıdır:

- aday Devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlar;
- işler bir pazar ekonomisinin varlığı ve ayrıca, Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile başedebilme yeteneği;
- siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık dahil, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği.

AB Konseyi, Madrid'deki toplantısında, Topluluk politikalarının uyumlu olarak yürütülmesini teminen aday ülkelerin katılım ertesinde idari yapılarının uyumlaştırılması gereğini vurgulamıştır. AB Konseyi, Lüksemburg Zirvesi'nde müktesebatın mevzuata meczinin gerekli olduğunu belirtmiş; ancak bunun da kendi başına yeterli olmadığını ve asıl önemli olanın uygulama olduğunu vurgulamıştır.

AB Konseyi, Helsinki'deki toplantısında, 13 aday ülkenin tek bir çerçeveye alınması ile oluşan katılım sürecinin kapsayıcı niteliğini teyit etmiştir. Aday Devletler katılma sürecine eşit koşullarda katılmaktadırlar. AB Konseyi, aday Devletlerin AB Antlaşmalarında belirlenen değerleri ve amaçları paylaşmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, AB Konseyi, Birleşmiş Milletler Yasası'na uygun olarak uyuşmazlıkların barışçı çözümü ilkesini vurgulamış ve aday Devletlerin mevcut tüm sınır sorunlarını ve ilgili diğer sorunları çözmek için her türlü gayreti göstermelerini önemle talep etmiştir. Makul bir sürede bu gerçekleşmediği takdirde, aday Devletler uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler.

AB Konseyi ayrıca, çözüme kavuşmayan herhangi bir soruna ilişkin durumu, özellikle katılım sürecine yansımaları açısından ve bunların Uluslararası Adalet Divanı vasıtasıyla çözümünü sağlamayı teşvik için, en geç 2004 yılı sonuna kadar gözden geçireceğini kararlaştırmıştır.

Ayrıca, AB Konseyi, Türkiye'nin reformlarını, derinleştirilmiş siyasi diyalog da dahil olmak üzere özellikle insan haklarına da atıfta bulunarak, katılıma ilişkin siyasi kriterlerin karşılanması yönünde ilerlemeye ve Helsinki sonuçlarının 4 ve 9(a) paragraflarında yer alan hususlara da ağırlık vererek teşvik etmek ve desteklemek amacıyla, Türkiye'nin katılım öncesi stratejiden yararlanacağını vurgular; bu anlayışla, AB, Türkiye'yi, tüm taraflarla birlikte, Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümünü amaçlayan sürecin başarıyla sonuçlanması yönünde, BM Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olunmasına devam edilmesi yönünde teşvik etmektedir.

4. ÖNCELİKLER VE ORTA VADELİ HEDEFLER

AB Komisyonu, İlerleme Raporlarında, aday devletlerin üyelik hazırlıklarında bazı alanlarda geliştirilmesi ve devam etmesi gereken çabaların altını çizer. Bu durum öncelikler kapsamında ara aşamaların tanımının yapılmasını ve her tanımın ilgili Devletlerin işbirliğiyle belirlenecek kesin amaçlarla tamamlanmasını gerektirir, bunun başarıya ulaşması verilecek yardımın derecesini, bazı ülkelerle devam eden müzakerelerde kaydedilen gelişmeyi ve diğer ülkelerle yeni müzakerelerin açılmasını belirler. Katılım Ortaklığının öncelikleri ve orta vadeli hedefleri, kısa ve orta vade olarak iki gruba bölünmüştür. Kısa vadede sıralananlar, Türkiye'nin 2001 yılına kadar bunları tamamlaması veya somut olarak ileriye götürecek adımları atması beklentisi esas alınarak seçilmiştir. Orta vadede sıralananlar ise, tamamlanması bir yıldan fazla sürmesi mümkün, ancak imkanlar ölçüsünde çalışmaları 2001 yılı içinde başlatılması beklenenlerdir.

Katılım Ortaklığı, Türkiye'nin üyelik hazırlıkları için gerekli öncelik alanlarını belirlemektedir. Türkiye her halükarda İlerleme Raporunda yer alan tüm konulara eğilmek durumunda olacaktır. Türkiye'nin, Ortaklık Anlaşması, Gümrük Birliği ve örneğin, tarım ürünlerine ilişkin ticaret rejimi gibi AT-Türkiye Ortaklık Konseyi kararları çerçevesinde müktesebatın yasal uyumu ve uygulamasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesi de önem taşımaktadır. AB mevzuatının yasalara meczinin tek başına yeterli olmadığı, ayrıca Avrupa Birliğinin uyguladığı standartlarda uygulanmasının güvence altına alınmasının da gerekli olduğu da hatırd tutulmalıdır. Aşağıda sıralanan tüm alanlarda mevzuatın güvenilir ve etkin uygulaması gerekmektedir.

AB Komisyonu'nun İlerleme Raporundaki analizler temel alınarak, Türkiye için belirlenen kısa ve orta vadeli öncelikler ve ara hedefler aşağıdadır:

4.1. Kısa Vade (2001)

Güçlendirilmiş siyasi Diyalog ve siyasi Ölçütler

-Helsinki sonuçlar bildirgesine uygun olarak, siyasi diyalog bağlamında, Helsinki sonuçlar bildirgesinin 9(a) maddesinde atıf yapıldığı gibi, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecini başarılı bir sonuca bağlamaya yönelik çabalarını güçlü bir biçimde desteklemek

-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi doğrultusunda, ifade özgürlüğü hakkı için Yasal ve anayasal güvenceleri güçlendirmek. Bu bağlamda şiddet içermeyen görüşlerini açıklamaktan hapis cezası verilen kişilerin durumuna işaret etmek.

-Dernek kurma özgürlüğü ve barışçıl toplantı hakkı ve sivil toplumun gelişmesini cesaretlendirmek için yasal ve anayasal güvenceleri güçlendirmek.

-İşkence uygulamalarına karşı mücadeleyi pekiştirmek için yasal hükümleri güçlendirmek ve bu yönde gereken bütün tedbirleri almak ve Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesine uyumu sağlamak.

-Mahkeme öncesi gözaltı ile ilgili yasal uygulamaları (prosedürleri), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve İşkenceyi Önleme Komitesi tavsiyeleri doğrultusunda daha fazla uyumlulaştırmak.

-Her türlü insan hakları ihlaline karşı hukuki yeniden yargılama olanaklarının güçlendirilmesi

-Diğer ülkeler ve uluslararası örgütlerle işbirliği içinde kanun uygulayıcı yetkililerin insan hakları konusunda yoğun olarak eğitimi.

-Yargının - Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere – işleyiş ve etkinliğini uluslararası standartlara uygun olarak iyileştirmek. Özellikle, hakim ve savcıların Avrupa Birliği mevzuatı – insan hakları alanı dahil olmak üzere – eğitimlerini güçlendirmek.

-Ölüm cezası ile ilgili fiili moratoryumun devam etmesi.

-Türk vatandaşlarının kendi anadillerinde televizyon ve radyo yayını yapmalarını yasaklayan her türlü yasal hükmün kaldırılması.

-Bütün vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını artırıcı bir bakış açısıyla, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yönelik, ve özellikle Güneydoğudaki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirmek.

Çevre

-Müktesabatın uyumu için ayrıntılı yönerge özelinde bir programın kabulü.

-Çevresel Etki Değerlendirme yönergesinin yasalaştırılması.

-Her yıl için gerçekçi kamu ve özel sektör finansman kaynakları ile uyum maliyeti tahminlerine dayanan yatırımların finansmanı konusunda bir plan geliştirilmesi (yönerge özelinde)

4.2. Orta Vadeli Öncelikler

Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi ölçütler

-Helsinki sonuçlar bildirgesine uygun olarak, siyasi diyalog bağlamında, anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler Anayasası'na uygun şekilde barışçı yollardan çözülmesi ilkesi kapsamında, Helsinki sonuçlar bildirgesinin 4. maddesinde atıf yapıldığı gibi, devam eden sınır anlaşmazlıklarını ve diğer ilgili konuları çözmek için her çabayı sarf etmek

-Hiçbir ayırma tabi tutulmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, politik düşünce, felsefi inanç veya dinlerine bakılmaksızın tüm bireylerin bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmalarının güvence altına alınması. Düşünce, vicdan ve din özgürlüklerinden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi.

-Türk Anayasasının ve diğer ilgili mevzuatın, bütün Türk vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini Avrupa İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesinde belirtildiği gibi güvence altına alan bir bakış açısıyla, tekrar gözden geçirilmesi ve bu tür yasal reformların uygulanmasının ve Avrupa Birliği Üye Devletlerinin uygulamalarıyla uyumun sağlanması.

-Ölüm cezasının kaldırılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6 No.lu Protokolü'nün imzalanması ve onaylanması.

-Uluslararası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi ve tercihi Protokolü'nün, ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin onaylanması.

-Cezaevlerindeki gözaltı koşullarının Birleşmiş Milletler Hükümlü ve Tutukluların Muamelesinde Gözetilecek Standard Asgari Kurallar ve diğer uluslararası normlara uygun hale gelecek şekilde düzeltilmesi.

-Milli Güvenlik Kurulunun hükümete bir danışma organı niteliğindeki Anayasal rolünün Avrupa Birliği üye ülkelerinin uygulamalarına uyumlulaştırılması.

-Güneydoğu'da halen devam etmekte olan Olağanüstü Hal'in kaldırılması.

-Kültürel çeşitliliğin sağlanması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması. Bu hakların kullanılmasını engelleyen her türlü yasal hüküm – eğitim alanındakiler de dahil olmak üzere – kaldırılmalıdır.

Çevre

-Kurumsal, idari ve izleme kapasitesinin çevrenin korunmasını güvence altına alacak şekilde güçlendirilirken, özellikle çerçeve mevzuatın ve sektör mevzuatının geliştirilmesi yoluyla AB'nin çevre konusudaki müktesabatının yürürlüğe konması ve uygulanması.

-Mevzuatın, özellikle çerçeve mevzuat ve yatay mevzuat ile doğa korunması, su kalitesinin korunması ve atık yönetimi konularındaki mevzuatın, özel önem ile uygulanması; bir atık yönetimi stratejisinin uygulanması.

-İzleme ağıları ve izin usullerinin yanı sıra veri toplama dahil çevre müfettişlikleri kurulması.

-Bütün diğer sektörel politikaların tanım ve uygulamasının sürdürülebilir gelişme ilkeleri ile bütünleştirilmesi.

-Çevresel Etki Değerlendirme yönergesinin yürürlüğe konması ve uygulanması.

EK 2- PARİS PRENSİPLERİ

İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ VE KORUNMASI İÇİN KURULAN ULUSAL KURULUŞLARIN STATÜSÜNE İLİŞKİN İLKELER (PARİS PRENSİPLERİ)

(B.M. İnsan Hakları Komisyonu'nun 3 Mart 1992 tarihli 1992/54 sayılı ve B.M. Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı kararlarıyla kabul edilmiştir.)

Yetkileri ve Görevleri

1. Ulusal kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin yetkilerle donatılır.
2. Ulusal kuruluşlar olabildiğince geniş ve açıkça belirlenmiş görevlerle görevlendirilir. Bu görevleri, oluşturulmaları ve yetki alanları Anayasa'da yer alır veya hukuksal geçerliği olan bir metinle saptanır.
3. Ulusal kuruluşlar özellikle şu görevleri yerine getirirler:
 - a) Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar; ulusal kuruluşlar bunları kamuya açıklamaya karar verebilir; ulusal kuruluşların bu görüşleri, tavsiyeleri, önerileri ve raporlarının ilgili oldukları alanlar ve yetkili oldukları konular şunlardır:
 - i) İnsan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması konusundaki yasama ve yürütme hükümleri ile yargının düzenlenmesiyle ilgili hükümler; bu amaçla ilgili olarak ulusal kuruluşlar, yürürlükteki yasaları, mevzuatı ve yasa tasarıları ile yasa önerilerini

incelerler ve metinlerin, insan haklarının temel ilkeleriyle uyumlu hale getirilmeleri için uygun gördükleri tavsiyeleri yaparlar; gerek gördükleri takdirde, yeni yasaların kabul edilmesini, yürürlükteki yasaların uyumlu hale getirilmesini ve idari önlemlerin alınmasını veya değiştirilmesini tavsiye ederler;

ii) Uygun gördükleri insan hakları ihlalleri vakalarına el koyarlar;

iii) İnsan haklarının ulusal düzeydeki genel durumu ve daha özel sorunlar üzerine raporlar hazırlarlar;

iv) Ülkede olup biten insan hakları ihlalleri vakalarına hükümetin dikkatini çekerler, bu ihlallerin son bulması için hükümete her türlü girişimi önerirler ve gerektiği takdirde hükümetin tavır ve tepkilerine ilişkin görüş bildirirler.

b) Ulusal düzeyde yürürlükte olan yasaların, mevzuatın ve uygulamaların, insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hale getirilmesini ve hayata geçirilmesini teşvik ederler ve sağlarlar;

c) Bu belge ve mekanizmaların onaylanmasını veya bu sözleşmelere girmeyi teşvik ederler ve bunların hayata geçirilmesini sağlarlar;

d) Devletlerin, sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeleriyle ilgili olarak Birleşmiş Milletlerin organlarına ve komitelerine veya bölgesel kuruluşlara sundukları raporların hazırlanmasında katkıda bulunurlar, gerektiğinde de, bağımsızlıklarına bağlı kalarak bu konuda görüş bildirirler;

e) Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve bütün alt kuruluşlarıyla, bölgesel kuruluşlarla ve diğer ülkelerin insan haklarını geliştirme ve koruma konusunda yetkili ulusal kuruluşlarıyla işbirliği yaparlar;

f) İnsan hakları eğitimi-öğretimi ve araştırma programlarının geliştirilmesi için (ilgili kuruluşlarla) işbirliği yaparlar ve bu programların okul, üniversite ve meslek çevrelerinde uygulanmasına katılırlar.

g) İnsan haklarını ve ayrımcılığı –özellikle de ırk ayrımcılığına- karşı mücadeleyi, bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunu duyarlı hale getirerek ve bütün kitle iletişim araçlarına başvurarak tanıtır.

Oluşturulma Biçimleri ve Bağımsızlık ile oğulculuk Güvenceleri

1. Ulusal kuruluşların oluşturulması ve üyelerinin seçimle veya başka bir yoldan belirlenmesi, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla ilgili (sivil) toplum güçlerinin çoğulcu bir biçimde temsil edilmesini sağlayacak gerekli bütün güvencelerin varolduğunu gösteren bir usulle yapılmalıdır. Bu da özellikle,
 - a) İnsan hakları ve ırk ayrımcılığına karşı mücadeleyle ilgili sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve örneğin hukukçu, hekim, gazeteci ve bilim insanlarını bir araya getiren sosyal-mesleki kuruluşların,
 - b) Din ve felsefî düşünce akımlarının,
 - c) Üniversitelerin ve nitelikli uzmanların,
 - d) Parlamentonun,
 - e) (ancak istişari mahiyette katılmak koşuluyla) yönetimin temsilcileriyle etkin bir işbirliğine imkan veren yetkilerle veya bu temsilcilerin bu kuruluşlara katılımıyla gerçekleştirilebilir.
2. Ulusal kuruluşlar, çalışmalarını gerektiği gibi yürütebilmeleri için, uygun bir altyapıya, özellikle de yeterli mali kaynaklara sahip olmalıdır. Bu kaynaklar kendi personelini istihdam etmeyi ve kendi mekanlarına sahip olmayı sağlamalıdır, öyle ki hükümetten bağımsız olabilsinler ve bu bağımsızlıklarını tehlikeye düşürecek mali bir kontrole tabi olmasınlar.
3. Ulusal kuruluş üyelerinin, üstlendikleri görevde gerçek bağımsızlığın koşulu olan istikrarın sağlanması için, atanmaları kararname ile yapılmalı ve görev süresi belirtilmelidir. Kuruluşun oluşturulmasındaki çoğulculuğun zedelenmemesi koşuluyla, bu üyelerin yeniden atanması mümkün olmalıdır.

İşleyiş Biçimleri

İşleyişlerinin çerçevesi içinde ulusal kuruluşlar:

- a) Hükümetin sunduğu veya kendi üyelerinin ya da onlara başvuranların önerdiği, veya kendi inisiyatifleriyle, yetki alanlarına giren bütün konuları özgürcü araştırmalıdır,
- b) Kendi yetkileriyle ilgili durumları değerlendirmek için gerekli bütün kişileri dinlemeli, bütün bilgi ve belgeleri edinmelidir;

- c) Görüşlerini ve tavsiyelerini kamuoyuna doğrudan doğruya veya basın aracılığıyla bildirmelidirler;
- d) Düzenli bir şekilde ve ayrıca ihtiyaç duyulduğu zaman, usulüne uygun olarak davet edilen bütün üyeleriyle toplanmalıdırlar;
- e) Gerekirse, kendi bünyelerinde çalışma grupları oluşturmalı ve işlevlerini yerine getirmede yardımcı olacak yerel ve bölgesel seksyonlar kurmalıdırlar;
- f) Yargı gücü olsun-olmasın insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla yükümlü diğer organlarla (özellikle de ombudsman, arabulucu ve buna benzer organlarla) karşılıklı olarak danışma ilişkileri sürdürülmelidir;
- g) Sivil toplum kuruluşlarının, ulusal kuruluşların yaptıklarını güçlendirme oynadığı önemli rol göz önüne alınarak, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması, ekonomik ve sosyal gelişme, ırkçılığa karşı mücadele, (çocuklar, yabancı işçiler, sığınmacılar, bedensel ve zihinsel özürlüler gibi) güçsüz grupların korunması için çalışan veya uzmanlaşmış alanlara yönelen sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini geliştirmelidir.

Yargı Kurumlarınıninkine Benzer Yetkileri Olan Kuruluşların Statüsüne İlişkin Ek İlkeler

Ulusal kuruluşlara, kişisel durumlarla ilgili şikayetleri dinleme ve başvuruları kabul etme yetkisi verilebilir. Kişiler, temsilcileri ve üçüncü kişilerden, sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve temsil gücüne sahip diğer hertürlü kuruluşlardan yapılan başvuruları kabul edebilirler. Bu durumda, ulusal kuruluşların yukarıda belirtilen yetkileriyle ilgili ilkeler zedelenmeksizin, kendilerine verilen işlevlerde şu ilkelerden esinlenebilirler:

- a) Uzlaştırma yoluyla veya yasaların belirlediği sınırlar içinde bağlayıcı kararlarla, ya da, gerekli görüldüğü takdirde, gizlilik içinde dostane çözümler arama;
- b) Başvuru sahibini hakları konusunda, özellikle de kendisi için açık olan yollar hakkında bilgilendirme ve onun bu yollara ulaşmasını kolaylaştırma;
- c) Şikayetleri ve başvuruları kabul etme veya yasayla belirlenmiş sınırlar içinde yetkili diğer mercilere aktarma;

d) Yetkili mercilere tavsiyelerde bulunma, özellikle de başvuru sahiplerinin haklarını elde etmelerini engelleyen yasa, tüzük ve idari uygulamalar için uyarmalar ve değişiklikler önerme.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKILLIOĞLU, Tekin , **İnsan Hakları**, Ankara SBF 1995.

AKIN, İlhan, **Kamu Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 1987.

AKÜNAL, Teoman ,**Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler**, Beta Yayınevi, İstanbul 1995

BATUM, Süheyl, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Yayınevi, İstanbul 1997

BAUMAN, Zygmunt, **Özgürlük**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.

BOZKURT, Enver , **İnsan Haklarının Korunmasında Uluslar arası Hukukun Rolü**, Nobel Yayınevi, Kasım 2003.

CENTEL, Nur, ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, Ekim 2006.

ÇOLAK, Haluk, TAŞKIN, Mustafa, **Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi** , Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007.

DOĞRU Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2008.

ERDOĞAN, Mustafa, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Orion Yayınları, Ankara, 2006.

EREN Abdurrahman, **Türkiye’ de İnsan Haklarının Korunması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.

FENDOĞLU, Hasan, **Milenyum Türkiye’sinde İnsan Hakları ve AB Konusundaki Açılımlar**, Ankara: İnsan Hakları Başkanlığı Yayınları, Yayın No. 6.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınevi, İstanbul 1997.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.

GÜLMEZ, Mesut, **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara: TODAİE Yayınları, 2001

GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, Beta Yayınevi, İstanbul 1994

İnsan Hakları, Ankara: Metus Basımevi, 2006.

İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi 2000 Yılı Çalışmaları, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001.

KABOĞLU, İbrahim Ö. , AKKURT, Kemal, **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

KABOĞLU, İbrahim Ö. , **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul 2005.

KABOĞLU, İbrahim Ö, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2002.

KABOĞLU, İbrahim Ö. , **Anayasa ve Toplum**, İmge Kitabevi, Ankara, Mayıs 2000

KABOĞLU, İbrahim Ö , **Çevre Hakkı**, İmge Kitabevi, Nisan 1996.

KALABALIK Halil, **İnsan Hakları Hukuku**, Değişim Yayınları, İstanbul, Kasım 2004.

KAYA, Ayhan, TARHANLI, Turgut , **Türkiye’ de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları- AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Tesev, Aralık 2005, İstanbul

KIZILARSLAN Hakan, **Ceza Muhakemesi Adli Tıp ve Adli Bilimlerde Vücudun Muayenesi ve Örnek Alma**, Çetin Veb Ofset A.Ş., Ankara, Temmuz 2007.

KUZU, Burhan, **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1997.

METİN, Yüksel, **Ölçülülük İlkesi**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2002.

MUMCU, Ahmet, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Ankara: Savaş Yayınları, 1992.

ORAN , Baskın, **Türkiye İnsan Hakları Bilançosu/ 2005 İzleme Raporu**, Tesev, Mart 2006, İstanbul,

ÖZBEK, Özer Veli, **Yeni Ceza Muhakemesi Kanununun Anlamı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

REİSOĞLU, Safa , **Uluslar arası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayınevi, İstanbul 2001.

SERT, Gürkan, **Ulusal Bildirgeler ve Tıp Etiği Çerçevesinde Hasta Hakları**, Babil Yayınları, İstanbul, Eylül 2004.

ŞEN, Ersan, **Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu**, Vedat kitapçılık, İstanbul 2006

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, M. Ruhan ve SANCAKTAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.

TURGUT, Nükhet, **Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri, Çevre Hukuku Sempozyumu**, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006.

TURGUT, Nükhet, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara 1998.

UYGUN, Oktay, **1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul: Kazancı Yayınları, 1992.

UYGUN, Oktay, **Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

YENİSEY, Feridun, NUHOĞLU, Ayşe, **Soruşturma Evresi Cep Kanunu**, syf. 691, Beta Yayınevi, İstanbul: Ocak 2006.

YILMAZ, Aytekin, **Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.

YURTCAN, Erdener, **Uyum Yasaları 2001/2004 Anayasa Değişiklikleri**, Kazancı yayınevi, İstanbul 2004.

Sürelî Yayınlar

ATAK, S. Ahmet, “**Spinoza’da Özgürlük Kavramının Yeri ve Önemi**”, SBARD Dergisi, Sayı. 5, Mart 2005

DOĞAN, Bülent ve SEVEN, Huriye, “**İnsan Hakları Sorunu Olarak İşkence**”, Türk İdare Dergisi, Sayı. 438, Yıl. 2003

EROĞLU, İzzet, “**İnsan Haklarının Korunmasında Meclis Araştırması**”, Yasama Dergisi, Sayı. 5, Nisan-Haziran 2002

EROĞLU, İzzet, “**TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu**”, Yasama Dergisi, Sayı. 2, Temmuz-Eylül 2006

FINDIKLI, Remzi, “**İnsan Hakları ve Polis**”, Türk İdare Dergisi, Sayı. 388

FIRINCI, Türkan, “**Özgürlük Kavramı ve Problem Olarak Özgürlük**”, Kaygı Dergisi, Sayı. 3, Bahar 2004

GÜNEŞ, Seyithan, “**İşkence, Eziyet ve İnsan Onuruyla Bağdaşmayan Muamele Yasağı**”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 22, 1998

HAFIZOĞULLARI, Zeki, “**İnsan Hakları, Polis ve Görevleri**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 44, Sayı. 1–4, Yıl. 1995

HAKERİ, Hakan, **Adli Hekimlikte İnsan Hakları, Sağlık Hakkı, Hasta Hakları – Türk Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, Sağlıklı Yaşam Derneği Yayını, Sayı:3, Kasım 2007

HATEMİ, Hüseyin, “**İnsan Hakları**”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı. 21, 1998

HEKİMOĞLU, Mehmet Merdan, “**1982 Anayasası’na Göre İnsan Hakları Kavramı**”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 7

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu, TBB yayını, Ankara, Aralık 2004, sy. 40

KAPANİ, Münci, “**Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 31, sayı. 1–4, 1974

KATOĞLU Tuğrul, **Çevre ve Ceza Hukuku, Yeni TCK ve Çevreye Karşı Suçlar, Çevre Sempozyumu**, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006

SARAÇ, Ahmet, “**Türkiye’de İnsan Hakları Resmi Örgütlenmesi**”, Türk İdare Dergisi, Sayı. 435, Yıl. 2002

TURHAN, Faruk, “**Avrupa İnsan Hakları (AİHM) Kararları Işığında Kişi Özgürlüğü ve Türkiye: Gözaltında Kayıplar, Hâkim Önüne Çıkarma ve Gözaltı Süreleri**”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 4, Sayı. 1–2, Haziran-Aralık 2000

YAŞAMIŞ, Firuz Demir, “**Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Açısından Bilgi Edinme Hakkı**”, Türk İdare Dergisi, Sayı. 444, Yıl. 2004

İnternet Kaynakları

AKDENİZ, Yaman, **Devlete Soru Sormak Ayıp Değil**,Bia haber merkezi,www.bianet.org, erişim tarihi:15.03.2009.

AKILLIOĞLU, Tekin, **İdari Usul ve Kişisel Verilerin Korunması**, www.idare.gen.tr ,erişim tarihi:15.03.2009.

ALTIPARMAK, Kerem, **Türkiye’ de İnsan Haklarında Kurumsallaş (ama) ma**, <http://www.ihopdusunceozgurlugu.org>,erişimtarihi: 02.07.2009.

“Başbakanlık İHDK’ yı unuttu: Kurul 4 Yıldır Toplanmıyor, Başkanını Bile Seçemiyor” , <http://www.haberx.com>, erişim tarihi: 01.01.2009.

“Bireysel Başvuru Olmalı: Ama Yeterli Değil”, Bia Haber Merkezi, <http://www.bianet.org/>, erişim tarihi:27.07.2008.

DONAT, Yavuz, **Devletteki Dağınıklık**, Sabah, <http://arsiv.sabah.com>, erişim tarihi:01.07.2009.

DURU, Bülent, **Modern Muhafazakarlık ve Liberal Politikalar Arasında Doğal Varlıklar, AKP nin Çevre Politikalarına Bir Bakış**, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr>, erişim tarihi:20.03.2009.

DÜLGER, Murat Volkan , **“AİHM kararlarında Organize Suçla Mücadelede Özel Koruma Tedbirleri”**<http://www.hukukcu.com> erişim tarihi: 05.08.2008.

EREN, Abdurrahman, **Türkiye’ de İnsan Haklarını Korumaya İlişkin Komisyon ve Kurullar**, <http://egm.gov.tr>, erişim tarihi:01.07.2009

EREN, Abdurrahman , **2001 Anayasa Değişiklikleri Kapsamında 13. Maddeye İlave Edilen “ Laik Cumhuriyetin Gerekleri” Yönündeki Değişikliğin anlamı ve Sonuçları**, <http://www.barobirlik.org.tr>, erişim tarihi: 02.012008.

GÖZLER, Kemal, **“Temel Hak ve Hürriyetler”**, <http://www.anayasa.gen.tr>, erişim tarihi: 21.06.08.

İLKİZ, Fikret **Mini Paket Demokrasi mi?**, Bia Haber Merkezi, <http://bianet.org/>, erişim tarihi:10.07.2008.

İLKİZ Fikret, **Yaşamın Güvencesi**, Bia Haber Merkezi,<http://bianet.org>, erişim tarihi: 15.07.2008.

KABOĞLU, İbrahim Ö. , **Hukuka Yeni Düzenleme**, Radikal, <http://www.radikal.com.tr>, erişim tarihi:15.03.2009.

KABOĞLU, İbrahim Ö. , **Hak ve Özgürlükler Anlayışındaki Gelişmelerin Anayasa’ ya Yansıtılması Sorunu**, <http://www.anayasa.gov.tr/>, erişim tarihi:06.7.2009.

KABOĞLU, İbrahim Ö. , **İçtenlik Sınavı Sürüyor**,Radikal <http://www.radikal.com.tr>, erişim tarihi:07.07.2009.

KABOĞLU, İbrahim, **Yargıtay' ın Açılımı:Düşünce Suçu İçin Şiddet Ölçütü**,Birgün <http://www.birgun.net> , erişim tarihi: 01.07.2009

KANAR, Ercan, **Özgürlükler Açısından CMK**,Bia Haber Merkezi <http://bianet.org>, erişim tarihi:06.08.2008.

ÖZALP, Nihan Yancı, **Türkiye' de Yasa Yapımı:Nicelik Sorunu mu, Nitelik Sorunu mu**, <http://dergiler.ankara.edu.tr> , erişim tarihi: 05.01.2009.

SELVİ, Kemal, **Meraların tahsisi ve imar planı değişikliği**, <http://milliملak.org>, erişim tarihi:21.03.2009.

ŞİRİN, Osman, **“Gizli Ceza Muhakemesi Tedbirleri”** , <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr>, erişim tarihi:01.08.2008.

ÜSKÜL, Zafer, **Son Anayasa Değişiklikleri Olumlu**, İstanbul-Bia Haber Merkezi,11.05.2004, <http://bianet.org>, erişim tarihi:15.03.2009.

“Türkiye'nin AB Yolunda Ev Ödevi”, NTV, <http://ntvmsnbc.com>,erişim tarihi:03.06.2008.

<http://www.nvi.gov.tr>

www.bedk.gov.tr

<http://www.bilgiedinmehakki.org>

<http://mimarist.org>Karar metinleri için bkz. <http://wowturkey.com>

<http://www.bumko.gov.tr>

<http://yased.org.tr>

<http://www.ihb.gov.tr>

www.tbmm.gov.tr

